

Újvárad

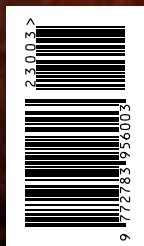
Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Mircea Cărtărescu
Ne kiáltsd sohasem
segítség

Vörös István
Ezt a háborút
már szavakkal vívják

Boka László,
Reményi József Tamás
Koszorúk, emlékévek,
kultuszok

2023
Március

Irodalom

- ¶ **Vörös István**
Mikor apád először
bizonytalankodni látod;
Ezt a háborút már szavakkal
vívják; Egy kijevei különféle
híreket hallgat (*vers*)
- ¶ **Balázs Attila**
Az őstehén és a vonat (*próza*)
- ¶ **Mircea Cărtărescu**
ne kiáltsd sohasem
segítséget (*vers*)
- 13 **Völgyi Anna**
A Fekete-tó (*regényrészlet*)
- 15 **Varga Melinda**
Önmaga elől; Akklimatizáció
(*vers*)
- 16 **Györe Balázs**
futólépés; majsa (*vers*)
- 17 **Sztaskó Richard**
Ahogyan lennie kell (*próza*)

Dialog/Párbeszéd

- 20 **Traian Ștef**
Szolgálat és szolgáltató

Galéria

- 22 **Pál Péter**
A valóság lefoglalása – Makkai
István és Veress Gábor-Hunor
szobrászművészek közös
kiállítása

Esszé

- 23 **Lakatos-Fleisz Katalin**
Önmagunkon kívül

Tandem

- 27 **Magyari Sára, Lehoczi-
Samardzic Anna**
Kisebbségi szakon többségi
környezetben

Kultúra

- 29 **A legváradiabb holnapos
emlékezete – Dutka Ákos**

Társadalom

- ¶ **Forgács Áron**
A méltányosság hűséges
szóvivője
- ¶ **Vigh Ivett-Barbara**
A választott nyelv

Ketten egy páston

- ¶ **Reményi József Tamás**
Kapaszkodókat kereső
emlékezet
- Boka László**
Költészeteszmények,
kisajátítások, himnikus
szólamok

Kritika

- 22 **Láng Eszter**
A fogság lett az otthonuk
– Visky András: Kitelepítés
(*könyv*)
- 26 **Maracsineszku Tamara**
Egy modern nő a boldog
békeidőkből – Bódis Kriszta:
Kisasszonyképző (*könyv*)
- 26 **Simon Judit**
A Mafeszt három (színházi)
pillanata (*színház*)
- 20 **Mikola Emese**
A szomorúság háromszöge
– svéd filmszatíra, 2022 (*film*)

Előhívás

- 22 **Kőrössi P. József**
„Félek tőle és izgat – fázom
és vágyom utána”

Hogyan tovább, kultúrfőváros?

Meglehetősen ingergazdagra sikeredett Temesvár európai kulturális fővárosi antréja, ám a nyitást követően nem feltétlenül tartalmi kérdésekről folynak viták. Az etnikai és kulturális sokszínűség jegyében Fritz polgármester négy nyelvet, – a városban használatosakat és az angolt váltogatva, közöttük magyarul mondta el ünnepi megnyitó beszédét. Ebben hangsúlyozta, büszke Temesvár minden közösségére, akik évszázadok óta itt élnek egy folyamatos, építő párbeszédben. Közben viszont arról hallani híreket, hogy a helyi magyar szervezetek kulturális projektjei a szervezők elutasítása folytán nem igazán kerültek be a kultúrfővárosi kínálatba, legalábbis a program minimális magyar részvétellel indult. (Feltételezem ez igaz szerb, német, roma vonatkozásban is.)

Közben a nemzeti liberálisok hazafiatlansággal vádolják az USR színeiben megválasztott, amúgy Németországból a Bánságba kitántorgott városvezetőt. Igaz, nem a magyar vonatkozású programok hiányát vetik a szemére, s nem is a többnyelvű szónoklatot, hanem azt, miért költött egy középszerű megnyitóra milliókat, továbbá miért takarták el egy függőkerttel a román ortodox katedrális látványát. Kétségtelen, hogy a fémszerkezet ma még inkább emlékeztet egy tengeri fúrótorony platformra, de talán tavasszal kizöldül, virágba borul.

Hogy a magyar programok szárba szökkennek-e közben, ebben kevésbé vagyok biztos, pedig ezek nélkül aligha lehet hitelesen beszélni a Bánság fővárosában a sokszínű kultúra múltjáról és jelenéről. Egyébiránt szerencsés lenne nyilvánosságra hozni ezeket a projekteket, illetve a finanszírozásuk elutasításának az indokait, talán úgy könnyebb megítélni, mennyire lennének nívósak, vonzóak. Két tényező érvényesülése nélkül biztosan nem lehet Temesvár büszke az európai kultúra időleges centruma címre: egyfelől, ha csak díszletként szolgál a multikulturalizmus vállalása, másfelől – s ez érvényes a mi Festum Varadinumunkra is – önmagában attól nem válik egy kulturális program minőségivé és korszerűvé, ha magyarul szól.

A SZERK.

A CÍMLAPON: Makkai István: *Karantén*. Vörösrézlemez, 2021 (részlet)

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Veress Gábor-Hunor: *Nyilvánvaló poloska*. Bronz, 2022

Újvárad 2023/3

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

III. évfolyam, 3. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Fazakas Márta (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel),
6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Vörös István

Mikor apád először bizonytalankodni látod

Ha bizonytalan az apád,
bizonytalan lesz minden,
ahonnan jöttünk, és hová
ő kéne elsegítsen.

Nem tudja mit mond, mit csinál,
és nem látja, hogy látjuk,
keresve semmit nem talál
csak kátyút, kátyút, kátyút,

rögtön belelép s elhasal.
A legnagyobb csalódás,
mikor az apa nem apa,
már nem érti a módját,

hogy kicsit óriás legyen,
úgy adjon biztonságot,
uralkodjon az életen:
mi áldás – és nem átok.

Sajnos mindent tudnia kell,
nehéz apának lenni,
a végén mindig kiderül,
hogy csak esendő férfi.

Ezt a háborút már szavakkal vívják

Kilövik egy hazugságot,
a fél világ ettől tátog!
Megy egy álhír-sorozat is,
benne minden vessző hamis,
potyog a sok rémhírbomba,
egyenest a mélytudatba.
Berobbantja az önzésed,
jönnek a mesebeszéddek,
eltorzított igazságok,
félíg tetszik, félíg átok.

Nem tudod, hogy mire hallgass,
amit sugall a hatalmas,
az nem olyan bonyodalmas,
de szétszaggat, mint a farkas,

 Irodalom

VÖRÖS ISTVÁN (1964, Budapest) József Attila-díjas költő, író, kritikus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kreatív írás oktatója. Rendszeres szerzője a Baltazar Színháznak.

vagy inkább eltévedt bomba:
ne tekints a hatalomra,
csak a saját hibád firtasd,
így játszik veled az ordas

megtévesztés, rőt hazugság,
megfogja a füled botját,
az orrodnál fogva vezet.
Nem látni most, nagy élvezet.
Nem látni most, pedig látszik,
séta haláltól halálig,
sebesülés oda-vissza,
vér ömlik a szavainkba.

Egy kijevi különféle híreket hallgat

Aranyfény, kupolák,
angyalok, ámulat,
Kijev ma a világ,
vagy amilyen marad,

ha ledől, ami áll.
Beomló égfalak,
rakéta, hóhalál,
egyetlen pillanat,

amikor Istenhez
csapódik egy szilánk,
lélek a lélekhez,
az úrhöz a világ,

Kijev lett az a hely,
ahol elkezdődik,
a semmi jön közel,
egészen a földig,

azt mondják, rossz hely ez,
vad és félelmetes –
nekem az otthonom,
a többit nem tudom,

nem hiszem magamról,
hogy túl gonosz vagyok.
Mindenhol harang szól,
nem nagyok a nagyok.

Aranyfény, kupolák,
angyalok, ámulat,
Kijev ma a világ,
vagy amilyen marad.

Balázs Attila

Az őstehén és a vonat

A déli végek regényes irodalomtörténetének lírai vonulatából

Kezdetben volt a menetrend nélküli káosz, aminek Ginnungagap a neve a skandináv mitológiában. Amikor aztán egyszer a Muspelheimből érkező Hőség találkozott Zúzmarával Niflheimből, örömben összeölelkeztek, s ebből a frigyből Ginnungagapban megszületett az ősóriás, Ymir, meg az őstehén, Audhumbla – rege idő rég volt, hej, regő rejtem! Amikor Ymir élt – akit eleinte Audhumbla szoptatott, s aki magyarul Imre – nem volt még homok, se tenger. Se hideg habok, se konzervben babok. Se reggae zene, csak a rege. Föld nem terült alatt, se felent az ég, így még nem is lehetett kék – hej, rege idő rég volt, hej, regő rejtem. Hej, a többit ejtem. Szóval, három őserő hatott a zúrben: a hideg, a meleg és a teremtő bölcsesség. Ginnungapaptól északra eredt a hideg forrása, a Hvergelmir, ami mindent fagyossá tett maga körül, délre pedig eredt a meleg forrása, Urd.

Irodalom

BALÁZS ATTILA (1955, Újvidék) József Attila-díjas író, újságíró, műfordító, szerkesztő, a veszprémi Ex Symposion folyóirat egyik alapítója. Tanulmányait az Újvidéki Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén folytatta. 1991-ben költözött Magyarországra. Legutóbbi kötete *Magyarfausz* (Forum Könyvkiadó, 2019).

Kinek Észak, kinek Dél, ugyanakkor egészen más dolog a Kurd, mert ez meg Viking. Lényeg, hogy Ginnungagap alatt eredt a teremtő bölcsesség forrása, amely olyan mély, hogy még a Nagy Odin elméje sem tudta felfogni. Ezt a forrást nevezték el később Mimir kútjának. Ott csírázott ki, majd szökkent szárba a mag, amelyiket Mimir fájának is neveznek hangosan, vagy csak bólintanak rá hallgatag.

Lényeg kettő, visszatérve, hogy Audhumbla tőgyéből, amelyet az óriás is szopott, négy tejfolyó forrása fakadt, miközben az őstehén sós jégtömböket nyalogatott. Tette ezt oly kitűnő szobrász-érzéssel, hogy ezzel a szokatlan módszerrel

embert faragott, akár a német mitológiában is: Mein Gott! Annak a férfinak neve vikingeknél vala Buri, aki magas volt, erős és pimaszul jóképű. A történet folytatása több forrásból is sejthető, ám itt bennünket legjobban az őstehén érdekel, csak hogy a lényét és jelenségét felfogjuk, megfelelő környezetbe kellett helyezni.

– Ugye, ni! *MÚÚÚÚ (LIK)!*

Mert Csuka Zoltán így írta versét *ŐSTEHÉN* címmel (kevésbé kínrímesen és rémesen, de nyilván erről a mitikus töről fakadóan):

*Őstehén a föld
békés, jámbor, járása lomha,
színes városok tarjagoznak a bőrén
énekek piros pántlikái lobognak
s a minden életének örök körforgása
himnuszoz le róla
kik rajta élünk, magunkra vagyunk büszkék,
s repdeső örömmel szívjuk az örök emlőt.
dicsérjük magunkat
és vértől csepegő emberségünk*

Torokköszörülés, léptek zaja, lépcsőnyikor-gás, majd éneklé tovább Zoltán a maga csillagvizsgálójából:

*Szelíd az őstehén
planéták körben táncolnak körülötte
ő pontosan járja az örök legelőket
és mi
forró, boldog testünket gondtalanul adjuk
egymásnak és csip-csup céljainknak
utánunk jövőknek hadd fakadjon
belőlünk is új, éltető tej...*

Másutt a költő elkalandozik, akárcsak azt AZ ALFA IDEJÉBEN teszi, majd a gondolatait sor-számmal látja el, hogy maga se keverje össze őket, még legrosszabb pillanataiban sem:

*1. A napok és az élet morzsái maradnak nekünk, idők
fáradhatatlan jelzőharangjainak biblikus
kakasoknak, kiknek
harmadszori szólására a föld mellől
felbugyborékol a sírás*

2. *de minden mindig marad a régi, csak a börtönök
fiadzanak meg a föld alatt, amíg körülöttünk
családirtások,
abortációk, hazafias frankhamisítás és
tömeggyilkosságok
klasszikus koszorúja fonódik*

3. *fontos annak az eldöntése is, hogy vajon a majomtól
származik-e az ember, ami kimutathatóan irreális,
hisz a majom
nem irt család, hazafiasan frankot sem hamisít,
nem abortál,
és tudatosan tömeggyilkosságokat sem rendez, hogy
egyebekről
ne is beszéljünk*

Egyébként talán a legérzékletesebb az, amit egy másik opusában írt le (pár számot itt ebben az összeállításban átugrunk):

6. *Felénk integetnek a hazátlan sínek, távolságokkal
nézünk
farkasszem, de csak fekete ködök dobbannak
elénk*

A költő Csuka Zoltán, aki Zichyfalván született egykor (mai Plandište), írói pályafutását Pécssett kezdte. Ott jelentek meg első kötetei, hogy 1921-ben Újvidékre érkezzen a hírhedt Fekete vonattal. (Fején magas cilinderrel, kezében egy pepita kofferral.) Tettének mozgatórugóit túl hosszantartó lenne itt aprólékosan megvizsgálni, fontos az, hogy róka fogta csuka, csuka fogta róka lett a dologból. Vajdaságunkkal nem engedték el egymás grabancát tizenkét évig. Irodalom-szervezőként igazából itt tűnt fel Csuka, miközben olyan embernek bizonyult, aki nehezen hagyja ott a megkezdett munkát, az irodalmi facsemeték ültetését. Lapalapításai közül való az *Út, Képes Vasárnap, Vajdasági Írás, A Mi Irodalmunk, a Láthatár*, nem utolsósorban a legfontosabb, a többszörös említést érdemelt *Kalangya*.

Bori Imre doktor úr úgy ír róla a jug. magy. irodalom történetében érezhető szimpátiával, hogy Cs. Z. költészete az expresszionizmus csilgképében született, s ennek irányát követte egész szerteágazó, dúsan virágzó, gazdagon gyümölcsöző itteni tartózkodása során.

– Csuka még azokkal a fiatalokkal indult – állapította meg felemelt mutatójával és összevont szemöldökkel anno hú kritikusa, Arató Endre – akik hinni, harcolni és hitükért áldozatokat hozni is tudtak.

– És valóban – kapcsolódik hozzá tüstént Bori –, költőnk lírája a lehető legszorosabban kötődött a forradalmas ifjonti hithez. Természetesen nem függetlenül azoktól a társadalmi mozgásoktól sem, amelyek a húszas években a Vajdaság életét jellemezték. Mindvégig politikus költő volt, aki a munkásmozgalommal érintkezve érzésszerűen fejezte ki a forradalmas élet-szemléletet, ezért is a művei gyakran plakátszerűek.

– Bizony, így igaz! – helyesel Csuka Zoltán lelkesen –, mert ilyenkor felharsan belőlünk Európa, Afrika, Ázsia és Ausztrália minden elnyomottjának vihardala.

Ezt bővebben kibontva a KESERŰSÉGEK ÉS MEGALÁZÁSOK KOHÓJÁBAN ÉGÜNK c. versében olvashatjuk, miközben felvetődik bennünk, hogy vajon hol sikkadhatott el Amerika. Ha más-sal nem is, de az összes megnyomorított feketéjével és indiánjával együtt, mindenesetre valahogy kieshetett a cekkerből ama költői lángolásban.

Item. Csuka Zoltán délvidéki életét és művét vizsgálva semmiképp sem szabad kihagyni a falusi ház meg a végtelen sok tejet adó tehén motívumát, zichyfalvai Audhumbláét. Mai Plandište különben kevéske magyarjával már nem az a hely, ahová rég Csukák szerettek eljágni, sokáig tartózkodni, bár magyar emberünk nem érezte magát kínosan soha szerb emberek társaságában. Szinte ragadt rá a hagyományuk, a nyelvük, a táncuk; alkalomadtán beállt közéjük kólózni, s jól bírta a szilvapálinkát, így lett aztán hosszú, erős híddá a két kultúra és a két irodalom között.

Első jelentős vajdasági verseit Csuka egy ottani, búzakévékből összerakott szalmakazal tetején írta lobogó hajjal, hogy ugyanott kövesse el első, még nem túl jó fordításait is. – Persze, ezek idővel egyre jobbak lettek.

Történt aztán egyszer – okvetlenül el kell mesélni – hogy egyik nyáron estefelé, amikor a csorda tért vissza a legelőről, egy hófehér borjú megállt a kapujuk előtt, s nem akart onnan továbbmenni. Csuka Zoltán tapssal, kurjantásokkal, dobbantásokkal és apróbb göröngyök dobálásával próbálta tovaugrasztani, ám a barmocskája nem tágitott. A ház lakóinak döbbenetére a borjú ott volt másnap reggel is. Lehet, félreértette a tapsot. Szép hosszú szempillái voltak, két igéző kék szeme, és olyan esdeklően nézett rájuk, hogy ember legyen a talpán, aki azt semmibe veszi. Hiába kérdezősködtek mindannyian a környéken,

a kékszemű fehér borjúnak nem akadt gazdája, mindenki csak a vállát vonogatta, így végül úgy döntöttek, befogadják.

Az udvar hátsó részét el lehetett keríteni, volt is ott régről egy istálló, azt csak picit rendbe kellett hozni, így lakosztálya is lett a kis marhájának, akit egy ideig még cumisüvegből kellett szoptatni. Ám nem sokáig tartott a cumizás, mert eléggé gyorsan megtanult legelni, megette az eléje vetett szénát is, aztán így éltek boldogan tovább.

Utóbb szép nagy tehén lett a borjúból, s Csuka elkeresztelte Audhumblának. Azért is, mert Audhumbla rengeteg tejet adott. Annyit, hogy ha azzal az egész környéket nem is, de a közvetlen szomszédságot bőven el lehetett látni. Kiapadhatatlan tejes kútnak tűnt, aztán egyszer mégis apadozni kezdett. Látszott rajta, hogy nagyon szenved, valamije fáj neki, ám nem tudta vagy nem akarta megmondani. Költő gazdája szerint leginkább a szíve sajoghatott, mert valahányszor távoli vonatfüttyöt hallott, arrafelé nézett, s a fülét hegyezte, miközben – már amennyire ezt egy tehénen látni lehet – előtötte a szomorúság. Valamiféle hihetetlen nosztalgikus bánat émszertette, amely utóbb kihatott a fizikai állapotára úgyszint. Hiába hívtak állatorvost, csodafüvészt, bárkit; varázslót, kuruzslót, Audhumbla utóbb olyasféleképp nézett ki, mint azok a zörgő csontú tehenek az indiai aszályban. Ekkor Csuka nagy nehezen úgy döntött, áthívja a szomszéd Imrét, aki ugyan disznóböllér, de le tud tán döfni egy tehenet.

Másnap korán a leghosszabb késével átjött Imre, jól meghúzta a pálinkát, majd hátrasietett az istállóba. Hogy utána mi lett, azt tőle magától tudhatták meg Csukáék, amikor dadogó rémületéből Imre magához tért. Meséje úgy hatott, mint olyan emberé, akit súlyos elmezavar támadott meg sorsdöntő pillanatban. Vallomása szerint az esemény rövid idő alatt, ám annál szokatlanabban zajlott. Nem sokat teketóriázott, mondta, rögtön odalépett az állathoz, azzal a belemártotta a kést ott, ahol a szívét sejtette. Ettől Audhumbla menten összerogyott, de nem pusztult el rögtön. Bánatosan nézett a hóhérjára, majd annyit mondott lágy asszonyi hangon, hogy nem haragszik rá, mert kimentette egy totál elviselhetlenné vált állapotból.

Ezzel még az a hajmeresztő dolog párosult, hogy bizony a tehén sebéből nem vér folyt, hanem hófehér tej. – Utóbbit Csukáék is láthatták, és teljesen sosem tudtak napirendre térni e rémség fölött. Csuka Zoltánt ez annyira megrendítette,

hogy nem is tudta megírni soha. Különben is akkor már kezdett egyre többet fordítani, egyre több idejét és figyelmét kötötte le a fordítás, amely később, a második világháború után csúcspontot ért el a *Híd a Drinán* (Na Drini ćuprija) c. regény átültetésével.

– Senki sem tudja – írta-hitte-vallotta Ivo Andrić – mit jelent két világ peremén születni és élni. Egyiket is, másikat is megismerni és megérteni, nélküle annak, hogy valamit is tehetnénk azért, hogy ez a két világ megmagyarázza egymást, és közeledjék egymáshoz.

Ennek a sziszifuszi, a fordító igyekezetének ellentmondó írói feladatnak ki sem láthatta jobban a lényegét, mint éppen ő, aki bosnyák katolikusnak született jól kitapintható horvát családi ágon, ellenben korai műveinek némelyikét leszámítva mindvégig szerbül írt, miközben valóban hitt a hite szerinti legjobb megoldásban: Jugoszláviában és a jugoszlávságban.

Tudott dolog, sokak szerint – közöttük e sorok körmölője szerint is – legjobb regényéért, a *Híd a Drinán*ért Andrić Nobel-díjban részesült. Érzékletes és emlékezetes megfogalmazásában azon a helyen, ahol a Drina víztömegének egész súlyával zölden és habzón a fekete és meredek hegyek látszólag zárt öbléből előbukkan, ott áll a tizenegy széles íven nyugvó, gondosan faragott kövekből épült nagy híd. S mint alapzatból, ebből a hídból nyílik legyezőszerűen az egész hullámos völgy, a völgyben pedig Visegrád, a kaszaba, vagyis kisváros; a dombok hátán lapuló falucskák, szántóföldek, legelők és szilvasok árkokkal, sövényekkel barázdálva és erdőcskével, ritkás fenyvesekkel telehintve. Ha innen, a látóhatár aljáról nézzük a vidéket, úgy tetszik, mintha a fehér híd széles ívei alól nemcsak a zöld Drina folyó és áradna szét, hanem ez az egész verőfényes és szelíd térség, mindazzal, ami rajta van, s a fölébe boruló déli égbolttal együtt.

Milyen idilli kép, aztán mégsem az. Könyvében maga az író rombolja szét, festi vérvörösre a folyó vizét a történelem arra kínálkozó pillanatait boncolgatva, kifejezett hangsúllyal a török időkön. Illetve a törökök eltűnésén a tájról, ahol csak az eltörökösödött szlávok maradnak sajátos hávédtként a mecsetjeikkel, türbéikkel és turbánjaikkal, hogy az később újbóli feszültségeket, vérontásokat generáljon, jelezve egy újabb förtelmes erupció lehetőségét. – Ivo Andrić jómagá az ezerkilencszázhetvenes évek derekán halt meg Belgrádban, hogy már hetvenhatban ugyanott megalapítsák a róla elnevezett díjat, amelyet onnantól kezdve

minden áldott esztendőben rendre kiosztottak a szóban forgó év legkimagaslóbb prózairói teljesítményért, kivéve kettőezer tizedet, amikor is az akciót lefújták.

Jóval előtte az író Boszniában álló mellszobrát lefosták. Nem a galambok. Csuka Zoltán sze-

rencsére nem érte meg e kiábrándító pillanatot. 1984. március 23-án, jól belegázolván már a korba, a magyarországi Érden – miután lelki szemével megpillantotta Ivo Andrićot, aki hálás arkifejezéssel ugyan, mégis fügét mutatott neki – visszaadta nemes lelkét mennybéli teremtorjének.

Mircea Cărtărescu

ne kiáltsd sohasem segítség

nem tudom mi volt a szándékod velem
(nu știu ce-ai vrut cu mine)

nem tudom mi volt a szándékod velem
de lásd nem jött össze neked

rossz anyag
elfuserált szabás

bukás
megfellebbezhetetlen

gyümölcsfa amely nem termett gyümölcsöt
só amely nem sóz többé
vagyok mintha nem is léteznék
potyára adok árnyékot
a földnek

lefekszem arccal fölfelé
a földedre
figyelek hogy lássam
miként jelenik meg a csontváz
az esőben
a hőségben

tiszta csontváz
leszek
a felhőid alatt

lehet hogy ezt akartad
lehet hogy összejött neked
mégis

nem szeret (nu mă iubește)

nem szeret
senki
miért is tenné?
én sem szeretem magam

ha nem éltem volna sohasem
senki nem vette volna észre
ahogyan senki nem veszi majd észre
amikor már nem leszek

nem vagyok fontos
a saját szememben
másokéban miért is lennék?

de akkor

ha fáj miért
miért vergődöm és ordítok?
körülöttem senki nem érzi
hogyan eljött a fájdalom a világba

akkor vagyok fontos a saját szememben
akkor ordítok akkor vergődöm
a fájdalom életet ad nekem

a saját fájdalmam gyermeke vagyok
semmi egyéb
ő ad húst rám
ő ad csontokat

szeress te engem
szemvérdésem
amikor senki nem szeret
szülj a világra engem
én anyám te

 Irodalom

MIRCEA CĂRTĂRESCU
(Bukarest, 1956) román
költő, író, tanulmány-
író. Számos hazai és
nemzetközi irodalmi díj
kitüntetéttje, a kortárs
román irodalom egyik
legjelentősebb alkotója.

megtörve (obidit)

megtörve
erőtlenül
mindenki
martaléka

megtaposva mindannyiszor
ahányszor valaki
letapos másokat

megkövezve mindannyiszor
ahányszor valaki
megkövez valaki mást

megtörve
lankadtan
mindenki
martaléka

szétverve
vérrel átitatott ruhában
csatakos hajjal

ezer
évszázad
vére rajtam

széttörve

élet (viața)

élet

halál

szomorúság

a tenyér
vonalai

a hang

feküdni fogok, nem sok idő múlva (voi zace cândva, nu prea târziu)

feküdni fogok, nem sok idő múlva
egy fehérre festett vaságyon
függöny által felügyelt
műszerek magányában

még mosolyogni fogok
mert a test mosolya a lélek

ártatlanul és tisztán fogok feküdni
gonosz gondolatok nélkül
öntudatlanul
egy tárgy
mint az ágy
mint a műszerek

de azért még alig látható
mosolyt grimaszolva
a hússal

azután a függönyt elhúzzák
és egyetlen különös arc
mindent be fog tölteni a maga dicsőségével
és letörli a mosolyt az arcomról

összeégve fogok eltűnni
nyomtalanul
csak az ágy
csak a viaszos vászon
csak a függöny

csak a műszerek

VISKY ANDRÁS fordításai

Völgyi Anna
A Fekete-tó
regényrészlet

Kihúzó a kukát full másnaposan, és belenézek a postaládába. Pihen benne egy nagy boríték. Feltépem, és szétnyitom a hosszabb oldalánál félbehajtott levelet. Hivatalos pecsét is került rá az önkormányzatnál Kati néni aláírásával: közigazgatási szabálysértést követtünk el, mert nem nyírtuk le a fűvet a ház előtt az árokparton, és a sövény is jobban elburjánzott a megengedettnél. Megsértettük a közösségi együttélés alapvető szabályairól szóló rendeletet, és Kati néni megvágott minket huszonötezer forintra.

Belerúgok a kukába, a levelet gombócba gyűröm, és kidobom. Káromkodom, szidom Olivért, apámat, aki nincs itt, és hiányzik, a pasit, aki bemosott Márknak, a faluszépítő egyesületet, az eget, az univerzumot, a jóistent, Kati nénit.

A fészerből kihúzó a benzines fűnyírót, és úgy berántom, hogy azonnal pöförogni kezd.

Nekem tetszett, hogy körbeszötte a növényzet a házat, mint egy puha takaró, így nem látnak be az udvarba, ami vadregényes és így még természetközelibb – olyan mű, ha mindent csutira vágunk. De ez van, szépen lenyírom a fűvet, majd bedugom a hosszabbítóba a sövényvágóból kilógó kábelt. Két óra kell a munkához, összegereblyézem utána a lehullott ágakat, felsöpröm a járdára szóródott fűszálakat-leveleket, és a komposztdombra hordom a kupacot.

Veszek egy forró zuhanyt, haját is mosok. Cseresznyés ajakapolót kenek a számra, és a törölközőben elnyúlok a kanapén. Már nem csak a fejem fáj a macskajajtól, hanem a karom, a hátizmaim is lüktetnek, mintha a kertészetben húztam volna le újabb nyolc órát.

A szenvedés közepén kopogásra leszek figyelmes. Kiesek a nyugalomból, és felkapok egy köntöst. Megijeszt, hogy esetleg Kati néni jött, hogy lemérje, optimális volt-e a vágásmagasság, de nem ő áll a küszöbön.

Hanem Teréz.

Csak egy kicsit fagyok le, mert nincs más választásom, mint tudomásul venni, hogy ez egy ilyen nap.

– A nevelőtanárod mondta a piacon, hol laktok – előz meg a magyarázattal, mielőtt értetlenkednék.

Kedvem támad becsukni előtte az ajtót, de olyan, mintha egy rejtélyes, határozott erő uralná a mozdulataimat, ami arra kényszerít, hogy félreálljak az útból, és megkérdezzem Teréztől, kérs esetleg egy kávét.

– Tegnap még nem látszott a házszám – mondja, miközben kulcsra zárja a bejárati ajtót, és a kulcsot a zsebébe ejti. A mi kulcsunkat.

Kérem vissza a kulcsot, gondolom, de nem tudom hangosan kimondani, helyette bekapcsolom a rádiót és a kávéfőzőt.

– Cukorral, tejjel?

Irodalom 13

VÖLGYI ANNA (1991, Körmend) törzskönyvező egy multi-cégnél és biológus PhD hallgató. Prózát, verset ír, 2020 óta publikál folyóiratokban. Első szépirodalmi regénye 2022-ben jelent meg *Karamellás kétszersült* címmel a Napkút Kiadónál. Új, *A Fekete-tó* című kisregénye egyelőre publikálatlan.

– Laktózmentes tejjel és édesítőszerrel szoktam inni, de nem olyan fontos.

– Laktózérzékeny vagy?

– Nem, csak kerülöm a cukor összes formáját.

Zsírból próbálok energiát nyerni.

– Ha nem fogyasztanék annyi cukrot sem, amennyi a növényekben van, biztos leblokkolna az agyam, elakadna a nyelvem, és nem tudnék megszólalni.

– Az elektrolit háztartásra kell ügyelni. A sejtek magnéziummal, kalciummal, káliummal és sóval működnek. Olvastam a könyvtárban, amikor egy ritka gyógynövény hatása után kutattam. Hogy haladsz a zenével? – kanyarodik el a botanikától a kávécsészével a tenyerén, és a szemé vilan egyet, mint a fényképezőgép vaku.

– Keveset gyakoroltam mostanában – vallom be. – Lehet, hogy fellángolás volt, mert csak Petőfi Rádiót hallgatok már komolyzene helyett. Olyan, mintha egy másik korszakba léptem volna, amióta apám kiment külföldre.

– Meddig?

– Három hét múlva jön haza.

– Kérsz egy kis málnás csipkebogyó italt? – húz elő Teréz egy halványpiros folyadékkal töltött üveget. – Piaci szerzemény. Tele van probiotikummal, ami jó az immunrendszernek.

Elmosok még egy pár poharat, és megkóstolom. Arra számítok, hogy édes lesz, de inkább savanykás. Nem rossz, lehúzom, amit a poharamba tölt, Teréz viszont épp csak belekortyol a sajátjába.

– Alkoholos? – kérdezem, mert máris könnyebbnek tűnik a fejem.

– Csak sok benne a vitamin.

Csendben, mozdulatlanul ülünk. Sötétedik. Teréz bőre csillogni kezd, mint a holdfény, és a falakra ezüstös homály telepedik. Tejszínű derengés és a feketeség, ennyit érzékelek: Teréz arca helyén egy fekete lyuk nyílik, de nem félek, mert elhiszem, hogy álmodom.

14

– Bárcsak a tegnap estét is álmodtam volna – sóhajtom.

Furcsa, édeskés illatot érzek, és a szívem összeszorul, de gyorsan elmúlik. Több időre volna szükségem. Még több barátot akarok szerezni.

– Miért csak száz évig élhetünk jó esetben?

– A tisztavirág egy napot, ha él. Pont jó lesz, ha vége lesz, hidd el.

– Százötven év logikusabbnak tűnik.

– Elérhető.

– Senkiről nem hallottam, hogy addig húzta volna. Nemzetközileg sem.

– A középkorhoz képest duplázódott az átlagélet.

– De ebben az évszázadban nem fog megduplázódni. Le kellene fagyasztani a testem.

– Óvodában hollywoodi színésznő akartam lenni. Elmúlt.

– Az sem rossz, hogy hegedűművész lettél.

– Belegondoltál már abba, mi történne, ha meghosszabbíthatnánk az életünket? Nem férnénk el a bolygón. Ennyire egyszerű. Másoknak is esélyt és teret kell adni. Nem olyan ijesztő a halál.

– Akkor holnaptól ne féljek a haláltól?

– Persze, hogy ne – mondja Teréz könnyedén, de valami nem stimmel: mintha csak erőltetné, hogy laza, közben meg komolyan beszél.

Nem értem, mi ez. Vagy csak bimbózik megint a paranoiám, mint a labdarózsa?

A nappaliba egyre több árnyék oson, és a bútorok alig látszanak. A feketeség egyre nő, betölti a házat, és az égen kioltja a holdat. Teréz hideg ujjai a kezemhez érnek, miközben a Heaven Street Seventől szól a rádióban egy nóta.

– Ilyen hangulatom van tőled – mondja Teréz.

– Szívesen árasztok hangulatot.

– Nem akarlak lelombozni, de ez kilencvenkilenc százalékban a projekcióimról szól.

Újra az ital után nyúl, de összekeveri a poharakat, pedig az enyémben pár csepp maradt, és a peremére is ráragadt egy kis cseresznyés ajakápoló.

– Az az enyém – próbálok figyelmeztetni, de késő.

– Valóban? – kérdezi, majd a pecsétre nyomja a száját.

Visszatartom a lélegzetem. Erős fény gyullad a nappaliban, mintha a hold visszakerült volna a helyére. Teréz szemgolyójában az asztali lámpa tükörképe napkitörésre emlékeztet, fehér foltokat látok a cserépkályha oldalán, ha ránézek.

A kanapé hátának támasztom az arcom. Teréz olyan, mint egy sötét angyal, aki értelmetlen szavakat suttog a levegőbe. Lehet, hogy megátkoz, mert tétlen vagyok, pedig bűnrészes is lehetnék. Ahogy betakar egy kockás pléddel, megszagolom a kulcscontját, ami olyan illatú, mint a hervadó orgona. Megszólal egy harang a hegyoldal felől, majd a parketta, az asztal, a plafon süllyedni kezd lefelé, Terézzel és velem lefelé a földbe.

Varga Melinda

Önmaga elől

Híg dél lépked a fák között,
avarból sző magának
barna kabátot, csipkebogyókból
apró gombokat varr rá.
Készül a hűvösebb napokra,
jégbőröző pocsolyákba süllyed,
menekül a saras ösvényeken,
kutyává változik,
kővel dobálják az emberek,
csak fut, csak fut,
lobog rózsaszín felhőhaja az égen,
homloka fehér deret izzad,
csak fut, csak fut,
megállás nélkül
önmaga elől
vagy versenyt az idővel.

Akklimatizáció

A maszkok helye az arcokon megmaradt,
mint a fürdőruha nyoma a nyári bőrön,
a természet alkalmazkodik
az alabástromszínű közönyhöz,
és úgy gondolja,
semmi szükség illatokra,
a kerítésekről lecsurgó lila orgonákra.
A tavasz elmarad,
a fűben ciripelő tücskök ezt már tudják,
szólnak a pipacsoknak
és a levendulának is, hogy néhány napon
belül tikkasztó nyár következik,
a fény perzselni fog,
ólmogyók hullnak az égből.

Irodalom

VARGA MELINDA (Gyergyószentmiklós, 1984)
József Attila-díjas költő, szerkesztő, az Irodalmi Jelen folyóirat és Előretolt Helyőrség kulturális és irodalmi melléklet szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A tizenkét hagyó* (versek, 2022). Kolozsvárott él.

Györe Balázs

futólépés

nem érem utol
a darázsderekú lányt
kibelezett házak
mindenki telefonál
ne sminkelj
ne vásárolj
ne dőlj be nekik
új arcot a címlapra
sok szép füzetem van
mire elég
ne feküdj rá a ceruzára
véletlen volt
elgurult
van úgy hogy
begyullad a körömágy
neked ő
nekem te
hűséges vagy
a hűtlenséghez

 Irodalom

GYÖRE BALÁZS (1951, Budapest) József Attila-díjas költő, író. 1980 óta szabadfoglalkozású író. Az Örley Kör egyik alapítója. Legutóbbi kötete: *Amerikai grafit* (regény, Kalligram, 2017).

majsa

Posztpetőfi Sándornak

a névtelen
és csendes köz között
néma liba eladó
3 ezer darabja
járitz józsáról
senki se tud
nem esetleg rózsa
álmomban 2 lánnyal
szerelmeskedtem
a magömlés után
felébredtem
özvegyasszony
horkolt mellettem
a reggelt
pálinkával kezdtem
fürdőbe nem mentem
lópofát sem ettem
az üres állomáson
ottlik elveszett perceit
kerestem

Sztaskó Richard

Ahogy lennie kell

Idővel aztán az ember lelke dohossá lesz, majd megfeketül. Ez az élet rendje, nincs is ezen mit csodálkozni. A nap is ugyanúgy fölkel, aztán lenyugszik; a föltámadó szelek pedig lecsillapodnak. Ha hiszel még a mesékben, előbb-utóbb...

De Sarkadi már nem tudta befejezni a megkezdett gondolatot. Egy hirtelen mozdulattal – az utolsó másodpercben, 0:01-nél – „föltépte” a mikrohullámú sütő ajtaját, hogy ne kezdjen sípolni, s ahogy próbálta kiemelni a forró vízzel teli bögrét (feleségének szándékozott kávéét készíteni még ébredése előtt), ujjai megcsúsztak a nyirkos peremen, s a bögre csattanva hullott vissza a konyhapultra, Sarkadi csuklójára és felkarjára fröccsentve a forró vizet.

Az éles fájdalomtól Sarkadinak ereje sem maradt káromkodni, csupán fogait összeszorítva sziszegett, ügyelve arra, ne ébressze föl V.-t.

„Ez még holnap is fájni fog.”

Minden bizonnyal, s ami a legrosszabb, nem „állhat le” sajnálatni magát (ebben a kiszolgáltatott helyzetben kinek is tehetné?), íratlan kötelessége elkészíteni a kávéét, de most – szerencsétlenkedő mozdulatai miatt – kénytelen föltakarítani a kiömlött vizet, aztán töltheti újra a bögrét (hála Istennek, repedés nélkül megúsza ezt a kalandot), majd mikrózás és az instant por alapú kávékészítés további lépései. Amíg itt sziszeg és sóhajtozik, értékes percek telnek el a napból, és ha jót akar a későbbiekben, egy szót se szól a feleségének az iménti „balesetről”, hiszen nyafogása továbbra is táptalajul szolgálna V. szent meggyőződésének, miszerint Sarkadiból hiányzik mindaz, ami férfivá tehetné.

Múlt héten is éppen ez került szóba, amikor a cirkóberendezés miatt összekaptak. A készülék időnként megmakacsolja magát, elkezd alvilági hangokat idézve hörögni-sípolni, leesik a nyomás, a radiátorok hidegek maradnak, a meleg víznek nyoma vész. Egy szelep segítségével azonban könnyedén orvosolható a helyzet, ezt Sarkadi korábban már kitapasztalta, de ezúttal nem bizonyult elegendőnek a nyomáskiegyenlítés. Hiába tekergette a cirkó alján a szelepet, a meghibásó-

dást jelző piros háromszög a készülék előlapján továbbra is ütemesen villogott. V. azt javasolta, hívjanak szerelőt, amihez Sarkadinak egyáltalában nem fűlött a foga; már a gondolattól is remegni kezdett a gyomra, hogy akkor neki telefonon kell beszélnie K... úrral, aki, bár érti a dolgát és tisztességesen dolgozik (barátságos ár, akkurátus szerviz), jellemét tekintve közönséges bunkó. Mogorva és lenéző alak, egy perc vele bárminemű légtérben, fölér a kínok kínjával.

A baj megtörtént: Sarkadi ismételten tanúbizonyságot tett gyávaságáról, „hisztizik” a telefonálás miatt (ugyan mi az a félpercnyi beszélgetés, míg időpontot egyeztetnek?). Borzasztó kellemetlen, ahogyan szabadkozik, ez az egész „nem fekszik”, s ha van mód, akkor igenis szétkapja az egész cirkót, vele nem fog kibaszni, eddig is megoldotta, mi az neki. De V. hajthatatlannak bizo-

Irodalom 17

SZTASKÓ RICHARD (1987, Budapest) magyar-kommunikáció, valamint dráma szakos tanár. Jelenleg egy budapesti gimnáziumban tanít. Novellái rendszeresen jelennek meg szépirodalmi folyóiratokban.

nyult, s egy óvatlan (valóban az lett volna?) pillanatban azt találta mondani férjének: – Mit szarakszol? Hívd fel, most legyél tökök!

Sarkadi fintorogva, szinte csípőből „köpte” felesége felé a választ: – A golyóimat már régen letépted.

– Soha nem is voltak – tette ki kacagva a pontot V. vitájuk végére.

Míg a kapcsolásra várt, a bűgő hangot hallgatva Sarkadinak eszébe jutott, pár nappal ezelőtt az ebédlőasztal lába esett ki a helyéről, kilazultak a tartócsavarok, s bummm!, mint aki megunt a rászabott feladatát, kidőlt, ahogy vacsora alatt Sarkadi helyezkedése nyomán hozzáért. V.-nek kellett segíteni visszacsavarozni, ő tartotta.

„Egyedül még ezt se tudtam, béna vagyok.”

Sarkadi végül nem a „jól bejártott” K... urat hívta fel, hanem a felesége által az interneten föllelt gázost, aki két nappal később ki is jött és elvégezte, amit kellett. Illetve még mást is. A szerelő egyszer csak kikéredzkedett a mosdóba nagydo-logra. Pár perc elteltével a lehető legtermészete-sebb módon tárta résnyire az ajtót és szólt ki V.-nek: „Ne haragudjon, de nincs papír. Kérhetnék? Szükségem lenne rá.” Az igazsághoz tartozik: déle-lőtt elfogyott a készlet, és V.-nek még nem sikerült visszapotolnia a gázos érkezése előtt, így a kony-hai papír-törölkendőről letépett néhány lapot tudta csak a szerelő rendelkezésére bocsátani, aki ezt illedelmesen megköszönte, később pedig arról sem feledkezett meg, hogy a légfrissítő bogyós-gyümölcs illatát kellő alapossággal oszlassa szét a végében.

– A kiszállási díjat igazán elengedhette volna – tette hozzá Sarkadi, aki a kérdéses időben nem tartózkodott otthon, éppen a századforduló iro-dalmáról beszélt tizenegyedikeseinek.

De felesége savanyú ábrázattal folytatta tovább: a szerelő „nyomot hagyott” maga után, a haloványbarna szarcsíkot V.-nek kellett lekapar-nia a kefével, ráadásul a végécsészének azon részé-ről, ahová nem gondolná az ember, hogy efféle szennyeződés kerülhet. Jóval a gázos távozását követően vette észre a rejtőzködő fekáliafoltot, makacsmód alig akart lejönni a fajsanszról, V.-nek erélyesebben kellett föllépnie. Elmondása szerint kétszer húzta meg az öblítőláncot, mire hatásos eredményt ért el.

– Legközelebb – tette hozzá V. – majd K... urat hívjuk (azaz Sarkadi hívja majd száját húzva és idegesen remegő gyomrát hasztalan nyugtatva), ő legalább tudja, mit illik és mit nem.

– Így is mondhatjuk – nyugtázta felesége döntését Sarkadi fakó-rezignált arccal. Persze föl-merült benne a kérdés, amit aztán nem osztott meg V.-vel: vajon a gázos „alkotás közben” belela-pozott-e a véce kis polcán található könyvek egyi-kébe vagy csak meredten bámult maga elé? Mit szólt a *Pszichoanalízis* azon fejezetéhez, ahol Freud arról elmélkedik, hogy a reggelente fölidézett álom az elfojtott vágyak leplezett teljesülése; vagy job-ban izgatta képzeletét a *Sajkódi esték* tantárgyak összevonásának hasznosságát elemző tanul-mánya; vagy megelégedett valami könnyedebb olvas-mánnyal, ezért a folyékony szappan utántöltőjé-nek csomagolásán található föliratot nézegette,

miszerint a készítmény természetes antibakteriá-lis összetevővel higiénikus tisztaságot biztosít? Meglehet, mégiscsak meredten bámulhatott maga elé abban a néhány percben.

A lényeg tehát: ha jót akar és fontos a békeség, nem panaszkodhat a csuklóján érzett egyre erősebb fájdalomról. Túlságosan is rosszul jönne ki belőle. Pár nap és az égető pirosság is elmúlik. Igazán kibírható összeszorított fogakkal. Nem nagy ügy. Elég csak végiggondolni: hiányzik-e bár-minemű epés megjegyzés V. részéről a nem létező férfiaságát tekintve? Ugye, hogy nem. Ha ehhez tartja magát Sarkadi, megúszhatja.

„Csak óvatosan a forró bögrével.”

Nincs más dolga, mint elterelni a gondolatait. Egy kívülálló ezt persze joggal tekinthetné menek-vésnek vagy (rosszabb esetben) meghunyászko-dásnak, de egyikről sincsen szó. Össze kell szednie magát, és nem gondolni arra, miképp dörzsöli majd leégett csuklóját és felkarját a háromnegyed-részt pamutból készült ing, illetve a műszálas pulóvere majd bent az iskolában tanítás alatt. Szerencsére ma nem kell „belerokkannia” a mun-kába, amolyan humbug napja lesz (V.-től kölcsö-nözve a nem éppen pozitív előjelű kifejezést): java-részt dolgozatokat írat, témazárókat, illetve műe-lemző esszéket. A lépés ismételten úgy jött ki, hogy a legtöbb tanított osztálya – évfolyamtól függetlenül – most ért egy-egy nagyobb téma végére, így indokoltá vált a számonkérés, és hát arról sem feledkezhettünk meg, egészítette ki csa-pongó gondolatait Sarkadi, hogy a T. Vezetőség elvárja az előirányzásnak megfelelő jegymennyi-séget havi szinten, és ha ennek a tervgazdálkodás-nak a pedagógus nem tud megfelelni, biztosan számíthat – mint engedetlen, rossz kutya – az orrára koppintásra. Számptalan értekezleten kellett Sarkadinak is nyilvános önkritikát gyakorolnia, amiért nem produkált megfelelő mennyiségű osztályzatot, holott tisztában van az Intézmény pedagógiai programjában lefektetettekkel, így ért-hetetlen, miért nem képes az elvártak szellemében – ami, valljuk be, nem eget rengető lehetetlenség – teljesíteni.

„Még tanárnak sem vagyok jó.”

A bögrét ezúttal sikerült óvatosan kiemelnie a mikróból, Sarkadi igyekezett a két csapott kanálnyi kávéport úgy elkeverni, hogy a kanál minél kevesebbszer koppanjon a bögrebelsőnek. A finom mozdulatokból fakadó, túlzott óvatosság persze meghozta a szokásos eredményt: nem egé-

szen oldódott föl az instant por, s itt-ott kisebb csomókba összeállva állapotott meg a kávé felszínén. A kétujjnyi folyadékot – annak rendje és módja szerint, azaz V. ízlésének megfelelően – négyujjnyi hideg tejjel öntötte föl, a pár cseppnyi, szokásos édesítőszer Sarkadi kihagyta; felesége nemrégiben jelezte, ezentúl „tisztán issza” a reggeli tejeskávéját. Az újabb alapos kavargatás sem oldotta föl a renitens por-göböket, így azok továbbra is csomókba rendeződve örvénylettek Sarkadi mozdulatainak köszönhetően a bögre közepén.

„Ha a gázos nem volt szívbajos, te miért lennél az?”

Ha képes valaki egy vadidegen helyen, kötelességéről néhány pillanatra megfélekedve, szorongás nélkül szarni, annak kevés dolog lehet akadály az életében. Kiváltképp, ha látja, még papír sincs a reteráton, s úgy lát neki a precíziós műveletsornak. Micsoda lélekjelenlét, már-már irigylésre méltó ez a megilletődést sem ismerő hozzáállás. Hol van itt a Sarkadira jellemző örökös teszetoszaság? Hol van itt a mindent megmértelyező bizonytalanság? A soha véget nem érő aggodalom és annak örökös árnya, a kishitűség? Semmi teketória, semmi kifogást kereső, ostoba nyafogás, vagy gyáva meghunyászkodás. Aki teszi a dolgát, amikor tennie kell, az – úgy tűnik – meggazul, s nem fullad bele az önsajnálattal szánalmas tengerébe.

„Erről van szó. Pontosan erről.”

Ami pedig a mai napot illeti, a számonkérések során végre nem neki kell bizonyítania, hanem azoknak, akik a sors szeszélyéből fakadóan tanítványaivá lettek. Persze mindennek ára van. Ma a kényelem és a semmittevés játszik főszerepet egymást becézgetve, de holnap ilyenkor, a négyosztálynyi témazáró és esszéolgozat könyörtelen papírstócként tornyosul majd előtte. A javítással – szerencsére, és ezt le is kopoghatja – most nem kell sietnie; péntektől megkezdődik a kéthetes téli szünet, azalatt lesz ideje. Bár ahogy lenni szokott, valószínűleg most is az utolsó pillanatra hagyja majd a munkát, hiába az elhatározás: minél előbb (a szünet első pár napjában), még az ünnepek előtt letudni a kötelezettségeket, hogy aztán nagyobb teret kaphassanak evilági szenvedélyei, mint például az olvasás. Talán sikerül hosszú idő után befejeznie az *Emberi színjáték* második kötetét, s „neki eshet” a következő (bőségesen ezeroldalnyi) Balzac-könyvnek.

A konyhai óra tanulsága alapján V. negyven perc múlva ébred. Ez idő alatt kényelmesen elmosogatható az esti vacsora fölhalmozódott csetreszei, a mindenféle lelkiismeret nélkül más vécéjét összerondító szerelőnek köszönhetően pedig továbbra is van meleg víz és a nyomás – ahogyan lennie kell – 1 és 2 bar között moco-rog (a harmónia és a békesség érzetét keltve) a cirkó aprócska órája szerint.

Csúnya szavak! Mintha smirglit húzogatónál a nyelveden. Mégis naponta halljuk őket politikusaink szájából. A hatalmon lévők azt hiszik, az állampolgárok érdekeit szolgálják, az ellenzék viszont a szemükre veti, hogy bizony nem a polgárok érdekeit szolgálják. A románokét, mondják, és azt hiszik, hogy ezzel hazafias árnyalatot kölcsönöznek a kifejezésnek. Azt hiszem, Băsescu államelnöktől jöhet az utalás a románokra, amit a jelenlegi elnök is átvett, pedig ez sokkal kevésbé illik hozzá, mint az előzőhöz. És mert Románia Parlamentjében több etnikum is képviselve van, a politikusok részéről az lenne szép, ha általánosan szólítanák meg az állampolgárokat.

A román „slujbă” (szolgálat) szláv eredetű szó, mint a „truda” (fáradozás), amit szintén ki nem állhatok. Másképp hangzik a latin „serviciu”

Dialog

TRAIAN ȘTEF író, költő, szerkesztő. 1954-ben született a Bihar megyei Brădeten. A BBTE román-francia szakán diplomázott, 1990–2020 között a *Familia* folyóirat szerkesztője, főszerkesztője volt. Legújabb kötete: *Opera poetică* (Rocart, 2022).

(szolgálat) vagy az „a servi” (szolgálni), még a „servitute” (szolgaságba taszított) is. Általában a szolgálat alatt egy munkahelyet értünk, egy job-ot, fiatalosabban mondva, anélkül, hogy a szakmát vagy a foglalkozást feltételeznék. Az emberek szolgálatba mennek, dolgozgatni, munkába, ahol eltöltenek bizonyos időt, azt csinálják, amit kell az ilyen helyen és ezért megfizetik őket. Egyesek jól meg vannak fizetve, mert sokat és jól dolgoznak, mások sokat és jól vannak fizetve, a nem otthon töltött napért, ahogy Moromete (Marin Preda regényének, a *Moromeții* főhőse, a ford.) mondaná.

A „slujba” hasonlít egy másik szláv kifejezéshez, „sluga”, azaz szolga, aki kiszolgálja a gazdáját és nem szegül ellen, aki teljesíti a parancsát. És a „serv” (rabszolga) jobban hangzik, mint a „slugă”

(szolga). A szolga szóból ered a szolgalelkűség, ami a szolgálat velejárója, de nem a templomban, hanem a gazda előtt térdelve, meghunyászkodni, valakinek a keze ügyében lenni, kiségiteni nagyon kevésért, méltatlanul.

Traian Ștef Szolgálat és szolgáló

De kinek kellene az állampolgárok szolgálatában állnia? Lenne itt egy zárójel – a kellene a kötelező jellegre utal, nem a tanultságra. Tehát a polgárok szolgálatába, ahogy mi, románok értjük, azok kellene álljanak, akik közpénzből, azaz a mi, vala-

mennyiünk adójából vannak fizetve. Más szóval, az állami alkalmazottak, kezdve a magas pozícióban lévő állami tisztviselőtől, a kicsikig, a községi ügyintézőig. Mi adófizetők lennénk a gazdáik tulajdonképpen. Vagyis mi vagyunk a gazdák, mi, akik üres kézzel nyúlunk pár bani után, a pénzért, amiből új villanykörtét veszünk, hogy spóroljunk az áramon. Románia piramisszerűen van felépítve, és nincs meg a másik szolgálatának gyakorlata. Függetlenül és horizontálisan sem. Minden csak elvonatkoztatás, elmélet, ami nagy ritkán gyakorlatba van ültetve. A másik magától értetődően segíteni fog neked, nyugodtan, nyitottan, ha látja, hogy tanácstalan vagy, ha így volt nevelve. De nem a családközpontú gyermekkorban, ami már nem létezik, hanem a demokrácia éveiben és generációiban.

A tiszteletet egy hosszas, civilizáltság által fényezett folyamat révén lehet kiérdemelni. Ennek a szokásnak az elsajátításáig, ami majd megmutatkozik a piramis minden zugában, hosszú az út.

Képzeljünk el egy várost (a játék kedvéért mondom, mert a város a valóságban is létezik), ahol a gyalogátkelők diszkrétan vannak feltüntetve (nem élénk színűre mázolt zebrák) és az összes jelzőlámpa a gyalogosok rendelkezésére áll, gombnyomásra lehet váltani a szintet. Keresztben is vannak átkelők, hogy ne merőlegesen menj át két utcán. Azt mondhatnánk, hogy a gyalogosok előnyt élveznek az autósokkal szemben. Amikor épp jó kedvedben és lendületben vagy, bummm, megnyomják a gombot és neked meg kell állnod, sőt, megáll egy egész kocsisor. Csakhogy a dolgok jól vannak kigondolva és civilizáltan kivitelezve. Nem vált rögtön zöldre, és a gyalogosok nem élnek vissza a gombbal. Eléggé szégyelltem megnyomni

a gombot, amikor csak én álltam az átkelőnél, hát vártam, hogy jöjjön egy helyi, hogy nyomja meg ő. De ő átment a piroson, mert nem látott autót a közelben, és az út vagy sugárút egyirányú volt, mind egyirányú volt, úgyhogy nem érhetett az a meglepetés, hogy jobbra nézel és balról elgázolnak.

A közlekedési lámpák a mi biztonságunkat szolgálják, de nem kell állandóan nyitott esernyővel járj, ha tudod, hogy milyen idő várható. Megbeszélhetnénk ezt a hatóság és a polgárok közti kapcsolat szempontjából. A hatóság az, amely előírja vagy javasolja a szabályokat? Szabálytűlkapásokkal dolgozik, vagy fontosabbak az elvek? A hatóságnak fontos a szabadságod vagy alárendeltként kezel téged? A hatóság a városban, ahol élek, párbeszédet folytat velem. Azt mondja, hogy léteznie kell bizonyos szabályoknak, másképp eluralkodik a káosz, ami elsősorban rám nézve káros, és hogy ezeket a szabályokat mindenkinek be kell tartania. Nekem is jogom van az elsőbbséghez, megnyomhatom a gombot, de várjak azért egy kicsit, hogy a mozdulatom ne érje váratlanul a másikat, maradjon ideje megadni az elsőbbséget, a hatóság nem néz hülyének engem, nem támad le a gyalogátkelő piros vagy fehér színeinek vehemenciájával, hanem szépen kirajzolja azt fehér szaggatott vonallal, sőt, hogy ne kerüljem meg az egész teret, lehetőséget ad az átlósan történő átkelésre – ugyancsak közlekedési lámpa által. Mindenki tudja, hogy ez így jó, mert volt már mindkét helyzetben, autós és gyalogos is. És ha mindenki megtanulta a leckét, és tudatában van annak, hogy ez hasznára válik, nincs szükség rendőrré minden lépésnél. Csak akkor jelennek meg, ha bonyodalom támad.

Úgy tűnik, hogy ebben a városban, amiről mesélek, senki nincs a másik szolgálatában, nincsenek kiszolgálók, csak polgártársak, ugyanazon város polgárai, akik segítenek, ha baj van, amit

România e construită piramidal și nu avem exercițiul servirii celuilalt. Nici pe verticală, nici pe orizontală. Totul e o abstracție, o teorie care se materializează când și când.

România piramisszerűen van felépítve, és nincs meg a másik szolgálatának gyakorlata. Függőlegesen és horizontálisan sem. Minden csak elvonatkoztatás, elmélet, ami nagy ritkán gyakorlatba van ültetve.

tesznek, jóindulatból teszik, mert ilyen neveltetést kaptak, mert tudják, hogy bármikor lehetnek a helyedben ők is, autósként vagy gyalogként. Hogy történik a nevelés? Egyszerű. Az áruházakban, például, a legnagyobb helyet a zöldség-gyümölcs stand foglalja el, nem a húsoké és felvágottaké, és a szalámik kis mennyiségekre vannak szeletelve.

Amit nem láttam ott, de döbbenettel észlelek itthon, az az, hogy a pártvezetők pénzt ígérnek ledekre, törvényeket hoznak, amiket aztán hamar el is felejtnek, vagy amiről még az elnök se tud. Így dolgoznak az enyé-

Párbeszéd

KEMENES HENRIETTE (1988, Nagyvárad) költő, műfordító. Három évig a *Várad* folyóirat szerkesztőségi titkára volt, 2021-től az *Újvárad* vezető szerkesztője. Debütkötetete *Odú* címmel 2020-ban jelent meg a Fiala Írók Szövetsége gondozásában.

im az én érdekeimben. Tiszta mocskok. (Egy utolsó zárójel: mind, az összes nemzet tagja köszönt, amikor le- vagy felfele mentem a lépcsőházban, a románokon kívül.)

KEMENES HENRIETTE fordítása

A valóság lefoglalása

Makkai István és Veress Gábor-Hunor szobrászművészek közös kiállítása a marosvásárhelyi Bernády Házban

A szöveg PÁL PÉTER képzőművész 2022. december 8-án, a kiállítás megnyitóján elhangzott beszédének szerkesztett változata.

Jó estét kívánok! Engedjék meg, hogy egy kitérővel kezdjem. Lehet, hogy ide tartozik, lehet, hogy nem. Ez a történet Tilópa és Narópa története, két indiai buddhista szerzetesé a 10-11. század fordulóján. A nepáli tibeti buddhizmus előfutárai voltak, mester és tanítványként tartják őket számon.

Tilópa egy szegény sorsú szerzetes volt, aki az anyagi világot megvetve élt, élete végén pedig teljesen visszahúzódott halásznak. Narópa fiatalabb, jó módban született, gazdag nőt vett feleségül, kastélyban élt. De ő is a tudat csiszolásával foglalkozott.

Galéria

PÁL PÉTER Munkácsy-díjas (2012) képzőművész, falkép-restaurátor 1961-ben született Marosvásárhelyen. 1989-ben diplomázott a bukaresti Nicolae Grigorescu Képzőművészeti Főiskola murális festészet – falkép-restaurálás szakán. A Sapientia EMT kommunikáció szakán tanított. Számos egyéni és csoportos tárlaton állított ki itthon, Európában és a Távol-Keleten.

Hallva az idősebb Tilópáról, elhatározta, hogy ő lesz a mestere. Elkezdte keresni. Állítólag tizenkét éven át kereste, és nem akadt rá – Tilópa bujkált előle. Narópa rájött, hogy ahhoz, hogy utolérje, tanulnia kell. És elkezdett ő is tanulni, fejleszteni magát, elég magas szintet érve el. Végül megtalálta Tilópát egy halászfaluban. Tilópa, mikor meglátta futásnak eredt előle. Narópa utána – nem érte utol. A távolság ugyanaz maradt közöttük. Hamvas Béla szerint itt ér véget a történet; más olvasatban utolérte, és végül tanítványa lett, de furcsa módon kemény fizikai gyakorlatoknak vetette csak alá. Mindegy, nagy mester lett Narópa is.

Eddig a kitérő. Azért jutott eszembe a történet, mert elmélkedtem egy kicsit a mester szerepén, a mester módszerén, a mester és tanítvány viszonyán. Ugyanis István is és Gábor is – rövid tanári pályafutásom során – a tanítványaim voltak. És hogyha visszagondolok, és arra gondolok, hogy a tanítás előli futásom milyen eredményt hozott... Megnyugtató.

Így, húsz év távlatából ha visszanezélek, akkor annak idején egy Amerikából hazalátogató barátom kérdezte, hogy „na mi lesz ezekből a gyerekekből, lesz belőlük művész?”. Csak vállat vontam és azt mondtam, figyelj ide, ez az a generáció, amelyik nem olvasta a Svejket és a Száz év magányt,

Veress Gábor-Hunor: *Édes teher*. Bronz, travertin, 2021

nem tudom, meglátjuk. Így húsz év távlatából, abból a két kíváncsiskodó gyerekből itthon és külföldön is kiállító művész lett. Hogy a mester mit ad át? Művészeti oktatásban nagyon gyakori, hogy a mester tematikát, stílust, munkamódszereket ad át. Ilyen esetben sokszor a tanítványból lesz egy kis mester. Viszont az Istvánék munkáit nézve visszaigazol engem, hogy nem csinálnak semmi olyasmit, mint én. Ez azt jelenti – úgy érzem én – nem tudom mit, kitől és hogyan tanultak még, de egy dolgot látok, mégpedig azt, hogy megtanultak keresni. Keresni a művészetben, keresni egy olyan

Makkai István: *Pipe*. Bronz, 2022

világban amely teljesen összezavarodott, mindentől dömping van, felborulnak az értékrendszerek. Az, hogy valaki keres, már önmagában egy nagy pozitívum szerintem. Egy művész, aki keres. Picasso azt mondta, hogy „én nem keresek, én találok”. De ahhoz, hogy találjunk, keresni kell. Az, amit ők felmutatnak most, sok keresés, tapogatás és gyakorlat – melléfogások, valamint eltalálások eredménye.

Egy kicsit arra térnék ki, hogy mitől rendhagyó ez a kiállítás. Az, hogy ők szobrászok, látszik; bátran elmondhatom, hogy uralják a szobrászat technikáját. A mintázást, formázást, negatív készítést, bronzöntést – ez mind látszik a kispasztikáikban. De most néhány egyéb jellegű munkára szeretném felhívni a figyelmet, azokra a keresgélésekre, amelyek olyan irányba haladnak, mint a konceptuális vagy a pszeudó művészet.

Ezekhez nagyon sok köze van egyes munkáknak. Például a konceptuális művészethez, ami fogalmi, gondolati művészet: a gondolat az elsődleges. Itt van pont mögöttem egy munka, amelyik egy gondolattal játszik – legyen az politikai, társadalmi, földrajzi a vonatkozásaiban – és kissé viccesen fogalmazza ezt meg. Viszont a konceptművészetnek a lényege az, hogy az ötlet, a koncept a fontos és nem az anyag maga. Itt viszont egy olyan kon-

cept művel találkozunk, mely anyagában is nagyon mives. Drága fekete márványtábla, réz keret, elegánsan megszerkesztett, bemarkatott szöveg. Akár a Kultúrpalota egyik emléktáblája is lehetne. Egy másik koncept munka pont a kanálisfedő, amelyik olyan értelemben koncept, hogy bevonja magába nem csak magát a tárgyat, hanem azt is, hogy az anyag nem vész el, hanem átalakul. Képzeletünkben már ott van alatta az egész kaná-

Veress Gábor-Hunor: *Hódolat*. Installáció, 2020

lisrendszer. Egy kicsit olyan ez a munka, mint az a Manzini szobor, amelyik egyszerűen egy megfordított talapzat. Azt írja rajta, hogy Socle du monde – A világ talapzata.

Ezzel a munkával egy kicsit a pszudóhoz is elérünk, ugyanis ez egy kanálisfedő, ami teljesen a nehéz fém képzetét kelti, de műanyagból van. A pszudó az értelmező szótár szerint: nem igazi, állítólagos, látszólagos, becsapó, megtévesztő, olyan mintha. Tehát nem eredeti. Ez a kanálisfedő pedig nem egy nehéz fém, ez „olyan mintha”. Az ötletet értékelem.

A másik pszudó munka az üllő. Az is azt a képzetet kelti, hogy egy iszonyú súlyos tárgy van felakasztva. Kicsit az érzékeinkkel játszik, azzal, hogy mit tudunk a gravitációról: meghazudtolja a gravitációt. Vagy pedig olyan nagy erővel van kifejlesztve, hogy megtartsa azt a tonnát. De nem: az egy pszudó munka. Egy könnyű, mímelt tárgy, amelyik fémszínűre van patinázva.

Az a terem, ahol a szép nagy vörösréz van leterítve, az is egy pszudó munka. Csak mi törté-

Veress Gábor-Hunor: *Nem mered!(Ferox)*. Installáció, 2021

VERESS GÁBOR-HUNOR

szobrászművész (Erdőszentgyörgy, 1985)

A középiskolát Marosvásárhelyen végezte a Művészeti Líceumban, 2010-ben fejezte be tanulmányait a Kolozsvári Művészeti Egyetem szobrászat szakán.

Csoportos kiállításokon részt vett Marosvásárhelyen, Besztercén, Kolozsváron, Temesváron, Bukarestben, Csongrádon, Budapesten, Fürstenfeldbruckban (Németország). Önálló kiállításaira a K'Arte Kortárs Művészeti Galériában, illetve a Szféra Kortárs Művészeti Műhelyen került sor.

Többször részt vett a csongrádi Művésztelepen az évente megrendezett Bronz Szimpozionon (2010–2018). 2017 óta tagja a Romániai Képzőművészek Szövetsége marosvásárhelyi fiókjának, 2020-tól alelnöke. Szervezője a Marosvásárhelyi Szobrászati Szalonnak.

2019-ben megnyerte a Bajai Önkormányzat Petőfi-szoborpályázatát. A művel a testvértelépülést, Erdőszentgyörgyöt ajándékozzák meg.

Az alkotás mellett épületszobrászattal, homlokzatok díszítőelemeinek restaurálásával foglalkozik.

Veress Gábor-Hunor: *Az anyag nem vész el, csak átalakul.*

Installáció, 2022

Veress Gábor-Hunor:
Üzenet elküldve.
Bronz, kő, 2017

nik itt? A pszeudó általában egy alacsonyabb rendű, olcsóbb anyaggal imitál egy drága anyagot. A kanálisfedőnél, az üllőnél érvényes, de mi van az István munkájánál? Teljesen hétköznapi dolgokat – egy seprűt, egy lapátot – találunk, valamint a padlót imitálja egy nagyon drága anyaggal. Drága vörösrézzel. A pszeudó megfordulásának vagyunk tanúi.

Ugyanakkor ez a munka kicsit abba az irányba is elviszi a gondolatomat, hogy a művész alázata sokszor az anyagot engedi érvényesülni. Olyan anyaghasználatot látunk, amely tulajdonképpen hozzá sem nyúl az anyaghoz: engedi a nyers matériát érvényesülni és annak a minőségét élvezheti a látogató. Egy kicsit olyanszerű

munkákra emlékeztet engem, mint az a kiállítás, ahol egy terem meg volt töltve terméskővel, és a küszöbön egy lábtörő volt. Vagy gondolhatnék Richard Wilsonnak a fáradtolajjal megtöltött szobájára. Másfél méternyi fekete olajjal megtöltött szoba. A munka egyszerűen maga az anyag, a frappáns jelenléte egy matériának. Vagy Michael Heizer amerikai szobrásznak a harminc tonnás szikladarabja amelyik a Los Angelesi Kortárs Művészeti Múzeum bejáratánál van fel függesztve.

Folytathatnám még több munkát is elemezve, de nem akarok visszaélni a türelmükkel. Inkább azt kívánom, hogy keressék. Úgy a művészek, tovább, mint a látogatók. Köszönöm!

Makkai István: *Micropolis*. Installáció, 2022

Makkai István: *A párna álma*. Sárgaréz, 2019

Makkai István: *Tiszta réz*.
Vörösréz, 2022 (részlet)

MAKKAI ISTVÁN

szobrászművész (1983, Marosvásárhely)

2002-ben a marosvásárhelyi Művészeti Líceumban érettségizett, majd a Kolozsvári Művészeti és Formatervezői Egyetem szobrászat szakán tanult (2002–2008). Tagja a Romániai Képzőművészek Szövetségének és a Barabás Miklós Céhnek.

Egyéni kiállításai: *A mező-dimenzió* (2017, K'Arte), *Dimenziók* (2019, Szféra), *(N)EMLÉKMŰ / MO(NU)MENT* (2020, K'Arte), *Christmas Zoom* (2020, Winter Games – K'Arte).

Díjai: *Communitas* alkotói ösztöndíj (2008, 2018), a marosvásárhelyi Kereszteződések kiállítás szobrászati díja (2018, 2019), a Budapesti Végh Sándor Kamarazeneközpont szobor pályázatának nyertese (2012), a Terézváros Önkormányzata által meghirdetett Hofi Géza emléklakett pályázat második helyezetteje (2021) és a marosvásárhelyi Bethlen Gábor szobor pályázat közönségdíjasa (2016).

Köztéri alkotásai: Végh Sándor karmester mellszobra (Kolozsvár), Kovács György és Tompa Miklós emléklakettjei (Marosvásárhely), Makkai Zsigmond plakettje (Backamadaras), Csiha Kálmán emléklakettje (Barantó), és a kibédi Madaras család címere (Torboszló). Gyarmathy Jánossal közös köztéri alkotásai a Dávid Ferenc dombormű (Marosvásárhely), a Pongrácz Antal mellszobra (Marosvásárhely) és az Ivan Patzaichin – Wichmann Tamás dombormű (Mila 23).

Az alkotás mellett 2011-től Veress Gábor Hunor kollégájával épületszobrászati és műemlék-restaurátori vállalkozást vezet.

Makkai István: *Maszk*, Vörösréz lemez, 2020

Makkai István: *Tiszta réz*, Vörösréz, 2022

Lakatos-Fleisz Katalin

Önmagunkon kívül

Szerb Antal *Utas és holdvilág* című regényéről

Mit adhat a ma olvasójának Szerb Antal 1937-ben megjelent regénye? Edesbús nosztalgiát, a polgár-művész dilemma kifejeződését, pszichológiai mélyfúrás az irodalom álarcában?

Jómagam az *önkeresés* felől olvastam újra ezt a regényt. Az önkeresés egyesíti a fent felvetett szempontokat, és ugyanúgy az önkeresés az, amelyre a regény paradoxális látásmódja visszavezethető. Mihálynak, a regény főhősének lázas belső utazása az olvasót felszabadítja a dichotómiákban való gondolkodás sémájából (már ha feltételezünk egy ilyen pozíciót), a *közel-távol, én-nem-én, életben lenni-meghalni* ellentétpárookra nem oppozícióként, sokkal inkább köztességeként, egyfajta intervallumként ismerhet rá. Szó sincs itt valamiféle valami relativista, a metafizikai igazságok elérhetetlenségének rezignált tudomásulvéte-

Esszé

LAKATOS-FLEISZ KATALIN tanár Nagykárolyban született 1978-ban. Debrecenben és Finnországban doktorált, a BBTE szatmárnémeti tagozatán óraadó tanár. Tanulmányai, esszéi, kritikái jelennek meg hazai és magyarországi folyóiratokban.

léről, sokkal inkább játékos, kreatív egymásba-fordulásról, egy olyan köztességről, amely megengedi a közel - távol, én - nem-én, élet - halál egyidejűségét.

Hogy ezek a kissé talányosnak tűnő kijelentések mit jelentenek a történet felől? Mihálynak attól a banálisnak tűnő epizódjától, amikor is rossz vonatra száll fel, elveszti feleségét - meghozza épp a nászútján - útja sorsszerűvé válik, ettől kezdve olaszországi bolyongása egyre inkább az önkeresés (múltkeresés) kísérteties tapasztalata lesz. Nyugodtan nevezhetjük határtapasztalatnak is, hiszen egyszerre tartózkodik Itália valós - történelme által mégis fikcionalizált - helyszínein, valamint saját belső tájain. Mihály ennek megfelelően átmeneti, kereső személyiség a regényben,

akit saját mélységeinek bűvölete tart fogva úgy, ahogy ez az irrealitás szükségszerűen helyhez és időhöz kötődve igyekszik szert tenni valamilyen jelenlétre. Hely és idő maga is negatívan lehet jelen, hiszen Itália történelemként, a múlt nyomaiként elérhető csak, amihez hozzátapad saját emlékezete, ugyanúgy, ahogy a Mihályban élő múlt a jelenben vallástörténeti, történelmi érdeklődését is táplálja. Ugyanez a negativitás élteti Mihály szünni nem akaró nosztalgiáját is. Hiszen az Ulpus-házban egykor megélt felelőtlen kamaszkor Mihály középpolgári, konformista életének árnyéka lehet már, mint ahogy ebből a belső, másik pozícióból nézve válik látszatszerűvé az Erzsivel való kapcsolat, majd a házasság is.

Azonban hősünk önkeresése lényegében tér el a regény egyes szereplőinek elmozduló, a más-létben önmagát beteljesítő személyiségképletétől. Mihály nem olyan értelemben átmeneti személyiség, hogy önmagát elveszítve valami nagyobb egységbe olvadjon bele. Waldheim professzor, valamint Pater Severinus (a korábbi Ervin, Mihály kamaszkori múltjának kulcsfigurája) a tudományban, valamint a szerzetesi aszkézisben egy ilyen mintát követnek. A gubbiói kolostor pátere nemcsak múltját, irodalomtól fűtött, megjárta szerelmes pózait veti le végleg, de bármilyen saját sorson, élettörténeten is kívül kerül. „*Nekünk nincs életrajzunk. Egyikünk története éppolyan, mint a másiké, és az egész beolvad az egyháztörténetbe*” – így jellemzi saját helyzetét Mihálynak. Mihály, úgy tűnik, nem képes megérteni, Severinus hogyan képes önmaga hiányából mégis valamilyen negatív jelenlétet teremteni, mint ahogy nem tud azonosulni Waldheim professzor vallástörténeti lelkesedésével, „megragadottságával” sem. Mihály legmélyebb paradoxonja az, hogy nem képes az odaadásra, az azonosulásra, mert akkor épphogy a másról, a megnevezhetetlenről, azaz magáról a nyitottságról kellene lemondania, arról a hajtóerőről valójában, amely az Ulpus-házban átélt múltjának keresését táplálja.

(Táj és lélek)

Mihály kalandos utazásához lényileg tartozik hozzá (és nemcsak kísérője, háttere!) a táj, az itá-

liai mediterránium. De milyen értelemben beszélhetünk itt tájról, sőt tájtapasztalatról? Ezzel kapcsolatban Szerb egy rövid, *Természet vagy táj* című rövid írása nyújthat fogódzót. A szerző itt egy olyan tájfogalmat vet fel, amelybe beletartozónak látja az emberit is; állítása szerint: a „*tájnak van valami kifejezhető emberi mondanivalója.*” Feltételezi az emberi intuíciót, a történelemre, az épített környezetre való fogékonyságot. (Hozzátehetjük: Kerényi Károly *Táj és szellem* című írásában a tájban az önmagát megtaláló szellem gondolata is lényegében ilyen tájfelfogást tükröz.) Nos, a regényben is hasonló tájszemléletről van szó, hiszen az itáliai táj elsősorban kultúrtáj, aminek minden apró részlete történelmet áraszt. Mihályt is elsősorban *genius loci*, a tájban feltáruló múlt ragadja meg, az a történelemmé stilizált Itália, amely egyszerre valós, az érzékekkel birtokba vehető, ugyanakkor *fikció, kép* is egyben. A kultúrtáj, az épített civilizáció mellett azonban még az érintetlen természeti környezet sem közömbös az ember számára – gondoljunk csak arra a szövegrészre, amikor Mihály az umbriai hegyi tájat szemlélve, annak paraszti, zord jellegét állítja szembe a derűs, művészetbarát Toszkánával.

Persze, ha a szemlélet, a finom benyomások kiváltása volna a táj egyetlen funkciója a regényben, ez alapján még nyugodtan szolgálhatna háttérként, díszletként. A táj ezzel szemben mélyen összefonódik Mihály lelkiállapotával, amikor is nem mindig a környezet az elsődleges, előfordul, hogy a viszony megfordul, és a táj Mihály belső világának lenyomata lesz. Ilyen belső tájakra épp az itáliai bolyongás álomszerű helyszíneit emelhetjük ki példaként. Ilyenkor a táj érzékisége, sőt narkotizáló ereje ennek a belső tájnak a lenyomata valójában – hozzátehetjük, épp emiatt kísérteties is. Épp a valóság és a fantázia közötti határ elmosódása – amit Freud is a kísérteties (*unheimlich*) egyik forrásának tartott – a megjelenő, látható, tapintható irracionális dolgok keltenek félelmetes hatást. Mihály számára nem is az éjszaka, hanem a nappal a kísérteties megjelenésének ideje, „*Igen; az iszonyat nem az éjszaka és a félelem dolgaiban a legerősebb, hanem akkor, mikor fényes nappal bámul ránk valami mindennapi dologból, egy kirakattól, egy ismeretlen arcból, egy fa ágai közül...*” – állapítja meg a római sírkertben egy szintén álomszerű tapasztalatát követően.

Talán már az eddigiekből is látszik, hogy Mihály ön- és múltkeresése egyáltalán nem lelkesítő tapasztalat, amely a felfedezés izgalmával, örömeivel kecsegtet, sokkal inkább jelent utat tévesztést, az örvénybe való beleszédülés halálos

fáradtságát. Sőt az olaszországi összeomlás már-már betegesen fokozza fel érzékenységét a táj idegenszerűsége iránt. Baljós jeleket már regény kezdetén találunk, amikor is Mihály Velence külvárosi sikátorába tévedve a radikális idegenség lesz kísérteties számára, mint ahogy később a gyanús fogadóban, temetőben töltött éjszakák félelme is a helyek irreális természetével szembesítik Mihályt. A hétköznapi, a dolgokat oksági viszonyokba megnyugtatóan elrendező logika az itáliai helyszíneken csődöt mond; a spoletói fogadóban például a szobából egyenesen a hegyre nyílik az ajtó, mintha öngyilkosjelöltek számára lett volna kialakítva.

„*A szoba így is félelmes maradt. Először is túlságosan nagy volt egy ember számára, másodszor is Mihály még nem bírt megbarátkozni azzal, hogy Olaszországban kőpadló van a kisebb szállodákban – úgy érezte magát, mintha gyermekkorában a konyhába száműzték volna, ami mindenesetre szörnyű büntetés lett volna, igaz, hogy nem is fordulhatott elő. Harmadszor a szoba a hegyi város szélén állott, és ablaka alatt egy kétszáz méter magas sziklafal ment egyenesen le. És teljesen érthetetlen módon az ablak mellett egy üveges ajtó is volt a falba vágva. Valamikor talán erkélyre nyílhatott, de az erkélyt még a történelmi időkben lebonthatták, vagy leszakadt magától fásultságában, csak az ajtó maradt meg, és most kifelé nyílt az űrbe, kétszáz méter magasságban. Öngyilkosjelöltek számára ez a szoba biztos halál lett volna, ennek az ajtónak nem tudtak volna ellenállni. És mindehhez ráadásul a rengeteg falon csak egy kép lógott, valami képeslapból kivágott illusztráció, egy rendkívül ronda nő, a kilencszázas évek divatja szerint öltözve és revolverrel a kezében.*”

Ha mégis valahogyan összefoglalni kívánjuk Mihály különös tájtapasztalatát, talán azt mondhatjuk, hogy nem is helyekre vetődik, hanem inkább lokalizálhatatlan *nem-helyekre*, mindig valahol kívül, *ön*-magán kívül, *más*-hol van. Velence sikátorai, az egyszerre pogány és keresztény Róma, de az istenháta mögötti, civilizálatlan olasz táj elsősorban lelki tájak, az eltévedés, az utat vesztés egyszerre mámorító és halálos fáradtságának – egyfajta örvénytapszalat – helyszínei. Mihály számára a táj ismeretlen, nyelv előtti tapasztalata saját tudatalattijának, ismeretlen másikának nyomát jelenti. Nem véletlen, hogy rendre olyan helyekre vetődik, amelyeket nem ismer, homályos sejtelmektől vezetve, és ebben az ismeretlen iránti vágyban találkozik Érosz hívásának mítoszi inspirációival.

(„*Mindenki keresse a saját halálát...*”)

Mihály nosztalgiaja a halálnak szól. De mit jelent a halál Mihály számára? Miért keresi folyton? Mihálynak az Ulpius-házra vonatkozó visszaemlékezései kulcsfontosságúak a halál mibenlétének megértése szempontjából is. Megtudjuk, hogy Tamás és Éva számára az élet csakis színjátzasként képzelhető el, ahol is ezek a rögtönzött szerepjátékok valójában a halál, pontosabban a meghalás aktusának próbái.

„Úgy kell elképzelned, hogy a két testvér élete az Ulpius-házban állandóan színház volt, állandó comedia dell' arte. A legcsekélyebb dolog elég volt, hogy megindítsa a dolgot, hogy Tamás és Éva megjátsszanak valamit, illetve hogy játsszanak, ahogy ők mondták. (...) Mert ahogy most visszagondolok, ezek a rögtönzött színjátékok mindig az erőszakos halál képei felé csúcsosodtak ki.”

Tamás, az Ulpius-ház hegemon alakja, aki Mihály számára valamiféle polgári és mindenféle kötöttségektől felszabadult másik én – némileg hasonlóan Kosztolányi *Esti Kornél*-novelláinak Esti alakjához. Kettejük barátsága Mihály számára elsősorban fejlődési folyamatot jelent, utat önmagához, még ha ez az „önmaga” csak negatívan, hiányként, mint az önmagán kívül-lét állapota mutatkozik is. Hiszen Mihály Tamásban nemcsak barátot talál, de az azonosulás legalább annyira Tamás halál felől megélt életének szól. Tamást ugyanis a halálban a meghalás határátlépése izgatja; azaz a halál nem a biologikum szférájában elgondolt enyészet, megsemmisülés számára, sokkal inkább definiálható ismeretlenként, misztériumként, negatív jelenlétként.

Ez a paradox léthelyzet nyit utat a halál személyes, egzisztenciához tartozó értelmének, úgy is mondhatjuk, a saját halált hívja elő, amivel dolgunk van, ami nem az élet ellentéte, hanem épp a legsajátabb létezés feltétele. Erre vonatkozik Éva Mihálynak szóló végső intése: *„mindenki keresse a saját halálát”* – amikor is ez az intés burkolt figyelemztetés: Mihály életútja nem a Tamásé, számára a halál sem jelentheti ugyanazt, mint Tamásnak. Mihálynak ezzel az utolsó esély is elveszett, hogy a meghalás aktusában végre azonosuljon múltjával.

Az, hogy a halál épp folytonos késlekedésében, elodázásában, azaz nem jelenlétként jelenlevő egyrészt egzisztenciális értelmeket vet fel a regényben. A *mit jelent a létezés, hogyan kell élni* eleven kérdések Mihály számára, és ezek a kérdések mélyen összefüggnek az egyedüllét, a saját követhetetlen mélységeibe való alámerülés imperatív-

vuszával. Az idegen umbriai tájakon – immár egy tényleges önkívület, kórházi lábadozás után – nemcsak arra jön rá, hogy eddig nem a saját életét élte, de arra is, hogy egyre kísértetiesebbnek mutató útját csak egyedül járhatja végig. Persze ez az egyedüllét mélyen paradoxális tapasztalat Mihály számára, mivel nem társtalanságot jelent elsősorban, hanem távolságot, amely távolság mégis elsősorban teremtő, sőt életteremtő aktivitás. Mihály történelemimádata egyrészt az elmúlnak, a nem-létezőnek szól, ugyanakkor ez az elmúlt válik mégis folytonosan jelenlevővé, élővé. Amikor Mihály egy alkalommal feleségének Toszkána nevezetességeit ecseteli, felesége megjegyzése különösen árulkodó: *„nagyon szerette Mihályt, amint így áttüzesedett; szerette, hogy éppen ilyenkor, történelmi révedéseiben, tehát amikor a legtávolabb járt az emberek itteni és mostani világától, ilyenkor felengedett közönye, és ő is olyan volt, mint egy ember.”*

Nem véletlen, hogy az asztali jelenetben Toszkána múltja, a történelem megidézése kelti fel az érzéki vágyat. Felesége közvetve tisztában van ezzel, hiszen *„tudta, hogy Mihály áttüzesedett hangulatát a történelemtől milyen könnyen magára irányíthatja. Elég volt, hogy rátette kezét Mihály kezére, és erősen Mihály szemébe nézett: Mihály elfelejtette Toszkánát, és bortól kipirult arca egészen elsápadt a hirtelen rátörő megkívánástól.”*

A lelkesedés kiváltotta érzéki vágy önmagában hétköznapi, akár banális tapasztalat. Lényegesebb itt a vágy és távolság összjátéka, amikor is a távolság az érzéki vágy hajtóerejének mutatkozik. Mihály akkor kívánja meg feleségét, amikor elképzeli, hogy ráun, elhagyja, amikor a vele szemben ülő nő elképzelt távolságokba vész. Az asztali jelenet később így folytatódik:

„– Milyen különös – gondolta Erzszi –, egy évi intimitás után még mindig olyan hangon udvarol nekem, olyan belső nyugtalansággal, mint hogyha egészen bizonytalan volna, hogy meghallgatom-e. Sőt minél inkább megkíván, annál távolibban, annál választékosabb modorban udvarol, mintegy kidekorálja a vágyát ezzel, megadja neki a kellő tiszteletet – és a legnagyobb közelség, a test közelsége sem hozza közelebb. Csak akkor tud szeretni, ha távolságot érez közöttünk.

Így is volt. Mihály vágya a távoli Erzsinek szólt, annak, akiről tudta, hogy majd elhagyja őt, és aki már inkább úgy élt benne, mint egy szép emlék. Azért is ivott annyit, hogy megőrizze magában ezt a hangulatot, hogy elhitesse magával, hogy nem Erzsivel van együtt, hanem Erzszi emlékével, Erzsivel mint történelemmel.”

Ha megfigyeljük, itt vágy és távolság összjátéka nemcsak a vágy természetrajzát vázolja fel, de legalább annyira a vágy által a képzetesnek, az esztétikumnak a kiindulását is. A választékos modor, a „kidekorált” vágy a regényben kirajzolódó művészetfelfogással is párhuzamba állítható. Azzal az elképzeléssel, amely a teremtés – amelybe beletartozik az önteremtés is – alapjának a megéltet, az élményt tételezi. Ez az élmény maga is összetett, mű és élet határai nem elválaszthatóak. Mihály kamaszkorában a francia könyv lapjain szemlélt ravennai mozaikok keltenek borzongató hatást, később az olaszországi delíriumos, halálos fáradság váltja ki ugyanezt az élményt. Sőt, az utóbbi momentum mintha azt sugallná: épp a testi önkívület, az önmagunkat birtokló, rendezni tudó józanság hiánya lényeges ahhoz, hogy a sokértelműség mozgásba lépjen. Az, hogy a tájak kiváltotta hangulatot a lázálomszerű lelkiállapot csak felerősíti, maga a fogékonyság is egyfajta irracionális lelkiállapotnak minősül, lényegi, akár az örület felé tartó nyitottságnak.

Mihály számára a nosztalgia sem elsősorban hangulat, hanem az önmagán kívüliség lehetősége, amely a szimbolikusra, a képzetesre – saját belső tájainak elevenségére – nyit távlatot. Azt is láttuk, hogy a távolság, a hiány élő produktivitása egymásba-forduló, ha úgy tetszik, próteuszi gondolkodást feltételez, amikor is a halál és az élet nem szétválasztható – a halál ugyanúgy lehet élet, mint az élet halál. Ez az egymást átjáró kettősség fogalmilag nem, csakis a vágy logikája nyomán nyelviesül, mint egy olyan vonzerő, amellyel szemben az ember csakis hatalom nélküli, passzív fél lehet.

(Irónia)

Róma és Waldheim professzor. Két döntő találkozás Mihály számára. Róma lesz az a hely, ahol Mihály homályos sejtelméi: veszendőségérzése, valamint vágya Éva és egykori múltja után tágabb, mítoszi összefüggésekbe ágyazódik. Waldheim professzor, a világhírű ókortudós és vallástörténész – akinek figuráját Szerb többek között Kerényi Károlyról mintázta, de téziseit mindenképp – amikor az etruszkok halálkultuszáról beszél, Mihály az Ulpius-házban megélt múltjára ismer rá.

„Egy szekrényben szoborcsoportok álltak: álmatag férfiak, akiket nők vezetnek, álmatag nők, akiket szatírok vezetnek vagy ragadnak el.

- Mik ezek? - kérdezte Mihály meglepve.

- Ez a halál - mondta Waldheim, és hangja egyszerre éles lett, mint mindig, mikor valami komoly tudományos dologra került szó. - Ez a halál; vagy talán inkább a meghalás. Mert az nem ugyanaz. Ezek a nők, akik elcsalják a férfiakat, ezek a szatírok, akik elragadják a nőket, haláldémonok. De figyeled? A nőket férfi-démonok ragadják el, a férfiakat női démonok. Ezek az etruszkok nagyon jól tudták, hogy a meghalás erotikus aktus.”

Az, hogy a halálvágyat ugyanaz az Érosz isten vezérli, aki szerelmi vágyat, úgy tűnik, mítoszi keretbe ágyazza Mihálynak Évához és múltjához való paradox kapcsolatát. Azonban a professzor és Mihály párbeszéde némiképp ironizálja is ezt a megfelelést. Mihály ugyanis szó szerint magára alkalmazza az etruszk halálélményről mondottakat, Waldheim ezzel szemben teóriaként, a szükséges distanciával kezeli, lelkesedése sem valóság-szerűségének, hanem elmélet voltának szól. Mihályból viszont ugyanazt a szimbolikus-testi (remegő, szinte testi önkívületi) reakciót váltja ki, mint Itália kísérteties helyszínei. Persze, ha elfogadjuk, hogy Mihály itt alárendelődik a mítoszi világgépnek, hősünket az is kellően távoli, az örök emberit tükröző szerepbe állítja, egyfajta mítoszi múltba vesző sejtelmekre felelő nem-énként. Mégis a szöveg itt mintha Mihály alapállását, a mindenütt korrespondenciákat, szimbólumokat kereső, a jelekben önmagát megpillantó ember világlátását ironizálná. Az irónia még inkább fennáll, ha a regény utolsó kísérteties tapasztalattát tekintjük. A keresztelő, az olasz proletárcsaládnál tett vendégeskedés delíriumos pátosza a reggel józanságával csakhamar hamisként lepleződik le. Nem hagyva kétséget afelől, hogy a derék olasz családnál végigélt rémtörténetbe illő események csak valamiféle lázalom stilizációjának eredményei.

Érdemes egy pár szót ejtenünk Waldheim professzornak, a regény talán a legüdítőbben megformált, de a humorban az iróniát sem nélkülöző alakjáról. Ő a saját magától való távolság alighanem „leegészségesebb”, társadalmi szempontból is elismert módját találta meg. A tudományban, a „Szellem” személytelen nagyságában való feloldódás, a „megragadottság” érzése lényeges nála is, azaz a *történet*, nem valamiféle önálló kezdeményezés. Mihály önmaga kívülálló helyzetéről is beszél, amikor így jellemzi Waldheimet:

„... a Szellem fogalma, állandó fehér izzásban tartotta, sohasem volt közömbös, mindig lázasan foglalkozott valamivel, éppen imádta a Szellem valami nagy és lehetőleg ókori megnyilvánulását (...) és mindig

transzba ejtette ez a szó: Szellem, ami úgy látszik, az ő számára jelentett valamit.”

Mindamellet a professzor alakja, a benne megformált tudós típusa nemcsak a tökéletesen tükröző, alárendelő hangúlyok folytán vet fel némi ironikus, sőt karikatúraszerű vonást. A Mihály jellemezte „diákosan slendrián igénytelenség” az emberi kapcsolatokban örök kiskorú életforma könnyed szabadságával, sőt a karriert női körökben ügyesen felhasználó, vallástörténettel hódító tudós szerepével jár együtt. Mondhatnánk, hogy a tudós a társadalomban betöltött szerepéről, valamiféle reprezentáló, kirakatszerű de végső soron kívülálló, partik, újságcikkek tárgyaként funkcionáló stilizált tudós-képéről is szó van itt, ami – mint önstilizáció - nagyvonalúan a társadalom mozdítórugóinak: a pénz, haszon, a morál világán is kívül helyezi magát. Waldheim ugyanazt a pénzhez való immorális viszonyt vallja, mint az egykori

Ulpius-testvérek. A pénz társadalmi mítoszát nem tartja a maga számára érvényesnek, kívül áll azon, szemben Mihállyal, aki nagyon is tiszteli, valójában saját elhagyott polgári mivoltát tiszteli benne. A korlátokba merevült polgárlét és az autentikus, szabad lét oppozíciója mentén formálódik a regény végső, egyszerre lezáró és nyitva hagyó iróniája is. Az Apa megjelenésével Mihály ugyanis a hazautazás, a konformista polgárlét mellett dönt, de érezzük, döntése nem valódi döntés – ahhoz hiányzik az önmaga – inkább valamiféle iskolás meghunyászkodás. Most az Apa tekintélye jelenti azt a felsőbb hatalmat, aminek alárendelődhet. Életben marad ugyan, de ez az élet inkább a halállal lesz rokon, épp ellenkező előjelű a Waldheim ecsetelte mámor, felfokozott élet meghalásba fordulásával. Kisszerű, jobb híján élet ez, hiszen ahogy a regény végén Mihály saját maga mondja: *„élni fog ő is, mint a patkányok a romok közt. De mégis élni. És ha az ember él, akkor még mindig történhetik valami.”*

A magyar kultúra napja körül gyakran felmerül, mennyire mást jelent ez a nap egy kisebbségi magyarnak, és mennyire mást egy többséginek. Vajon milyen egy magyar tanszéken – nyelvet, irodalmat, kultúrát – tanítani kisebbségi helyzetben? Minden esetben magyar anyanyelvűekkel dolgozunk, vagy van, aki magyarul tanulni vágyik, és ezért iratkozik magyar szakra? Hogyan állunk a létszámokkal? Magától értetődik-e kisebbségi helyzetben, hogy jövőre is lesz elsővagy keményen meg kell dolgozni minden diákért?

(Lehocki-Samardzic Anna)

Az Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék az eszéki Bölcsészettudományi Kar jelenleg kisebb egységei közé sorolható. A magyar tanszék az Eszéki Egyetem egyetlen kisebbségi nyelvet oktató tanszéke, amit az ajtónkra kihelyezett magyar nyelvű tábla is bizonyít. A rendszerváltozás utáni elképzelések alapján a tanszék a magyar tannyelvű iskolák és a civil szervezetek utánpótlását biztosította volna, viszont a háború olyan szinten megváltoztatta a horvátországi magyar közösséget, hogy a tanszéknek újabb hosszú távú stratégiákkal kellett előállni működésének első évében.

A 2007-ben beiratkozott első évfolyamon a magyar anyanyelvűek és a teljesen kezdők aránya 50-50% volt, amit az akkor akkreditált program nem tudott követni. A tanárok úgy alkalmazkodtak a helyzethez, hogy nem hivatalos módon elkezdték oktatni a magyart a kezdőknek, és párhuzamosan dolgoztak a program átszervezésén, amihez egyben olyan szakembereket is kerestek, akik szakképzettségükkel, motivációjukkal és elkötelezettségükkel tudtak lépést tartani e különleges helyzettel. Sem nem magyar mint idegen, sem nem hungarológia, sem nem irodalom és nyelv oktatása volt ez, hanem mindennek az ötvözeteként nőtte ki magát az új program, ami egyszerre lehetőséget adott a teljesen kezdőknek is a magyar nyelv és kultúra elsajátítására, egyben pedig biztosította a (magyar érettségivel rendelkező) magyar anyanyelvűeknek az anyanyelven való továbbtanulást szülőföldjükön. Az ún. modulós programon belül a magyar érettségivel érkezett diák megtanul

a saját nyelvéről és kultúrájáról a többség nyelvén nyilatkozni, a kezdők számára pedig az anyanyelvűek jelenléte élővé teszi a nyelvet és segíti a kul-

túra és a hagyományok megértését is. Az anyanyelvű hallgató azért választja az eszékit és nem egy magyarországi szakot, mert itt olyan regionális sajátosságokról tanulhat, amelyek a nyelvét, kultúráját és ősei hagyományát egy tágabb perspektívába helyezik.

A mai napig a horvát anyanyelvű kezdő hallgatók aránya nagyobb mint az anyanyelvűeké, ami miatt a tanszék nem tudja biztosítani a szakmai utánpótlást a magyar tannyelvű iskoláknak, amit soha nem is tudott volna, nem is kellett volna, mivel magyarul Horvátországban csak magyar szakon lehet tanulni, és más tárgyakat,

Magyari Sára rovata Kisebbségi szakon többségi környezetben

Tandem

DR. LEHOCKI-SAMARDZIC ANNA (Eszék, 1978), az Eszéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék vezetője, nyelvész, szakfordító, a Glotta Nyelvi Intézet elnöke.

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Süggérségtől incelegőkig – női szemmel* (HKE, 2021).

más karokon nincs is lehetőség magyar nyelven megismerni. Ráadásul a négy magyar tannyelvű iskola csak korlátozott számban tudna biztosítani munkahelyet a végzett tanárok számára.

Komoly munkával jár a tanszék kisebbségi jellegének fenntartása, ha egyszer több a horvát anyanyelvű, aki érdeklődik a magyar iránt. A horvát többség rég felismerte a magyar nyelv fontosságát, főleg az ország keleti részén, ahol nem csak a magyar kisebbség miatt jelent előnyt a magyar nyelv ismerete, hanem gazdasági vonzata is van, ami sokkal inkább nagyobb motivációnak számít, amikor a hallgatók (és a szülők) a jövőjüket tervezik.

Annak ellenére, hogy az eszéki egyetemen nagy az érdeklődés a magyar szak iránt, ez inkább a horvát anyanyelvűekre vonatkozik. Közösségünkben sokszor azt lehet hallani, hogy magyar szakon csak Magyarországon érdemes tanulni, horvát szakon csak Horvátországban van értelme tanulni, ami kétségbe vonja a köznevelés működését teljes egészében, mert ezek szerint angol tanári diplomát csak az Oxfordon lehet szerezni. Az említett laikus és alapjában téves feltevések ellen nehéz naponta értelmesen és higgadtan érvelni. Szinte saját magunkat megtorpedózzuk azzal, hogy nem támogató, hanem inkább támadó stílusban értékeljük egymás munkáját, miközben a tanszéken egyre több a hallgató, az iskoláinkból pedig kihullanak a diákok, és ez újabb kérdéseket is megnyit.

(Magyari Sára)

Aki dolgozott már kisebbségi és többségi helyzetben is, az biztosan fel tud sorolni jónéhány különbséget a két élethelyzet között. Nekem is volt alkalmam romániai állami egyetemen tanítani román nemzetiségű diákokat, míg Magyarországon, szintén állami egyetemen szintén többségi diákokat, miközben a mostani állandó munkahelyemen kisebbségi helyzetben dolgozom zömével kisebbségi hallgatókkal. Talán munkámból fakadóan is érzékenyebb vagyok a két közeg működésére, de tény, sok a különbség. Tapasztalatom alapján mindegy, hogy román vagy magyar helyzetről beszélek, a valódi különbség az, hogy kisebbségi vagy többségi helyzetről van-e szó. A kisebbségi intézményekben többszörös súlya van a létszám-gondoknak. Az, hogy indul-e első osztály vagy ötödik, esetleg kilencedik, netalántán egyetemi elsőév, az nem csak egy generáció kimaradását jelentheti, hanem egy-egy tagozat, szak megszűnését is, amit azután nagyon nehezen, de inkább egyáltalán nem tudunk visszaállítani. Nekem az volt furcsa, hogy még többségi helyzetben – legyen az romániai vagy magyarországi – indulhatott egyetemi évfolyam 2-5 hallgatóval is, addig mi, kisebbségi helyzetben minimum 10 hallgatóval indíthatunk évfolyamot.

A létszámon túl számomra feltűnő különbség a csoportok lelkülete. A többségi esetében gyakorta figyeltem meg egyfajta magabiztosságot, valami olyat, amit a kisebbségi esetében inkább önbizalomhiányként definiálnék. Visszahúzó-dóbbnak találtam a kisebbségi helyzetben tanulóimat. Tanítottam Ukrajnában, Szerbiában és Szlovákiában is – és mindhárom helyzetben nyájából ugyanazokat a magatartásbeli helyzeteket tapasztaltam, mint itthon. Feltűnő különbségnek éltem meg az észlelésbeli eltéréseket is, igaz, ezt inkább a gyermekkorban kialakuló kétnyelvűség-

nek tulajdonítjuk. Az egynyelvű környezetben nevelkedő többségi gyerekeknél, fiataloknál erősebb az egyszempontú észlelés, míg a kétnyelvű környezetben szocializálódóknál a többszempontúság a domináns. Igaz, ma már sok kutatás bizonyítja, hogy a kétnyelvűeknél ritkábban mutatható ki autizmus, hiperaktivitás, diszlexia, sőt, úgy tűnik, hogy időskorban a demencia később jelentkezik.

Ezek alapján azt gondolhatnánk, milyen nagy-szerű dolog kisebbségi helyzetben, kétnyelvű fiatalokkal dolgozni, mintha minden gördülékenyen menne a kognitív képességeik alapján. A gyakorlatban viszont azt tapasztalom, hogy nincsenek tisztában a kisebbségi a kétnyelvűségből és kétkulturájúságból adódó kognitív előnyeikkel (többszempontú észlelés, megnövekedett memóriatar-talom, figyelem stb.). Az affektív tényezők (érzelmi, hangulati, állapoti) mintha blokkolnák ezeket a képességeket.

Ilyen helyzetben tanítani egy magyar tanszé-ken többszörös feladatok elé állít, mert nemcsak tantárgyakat oktatunk, hanem magatartásformá-kat is fejlesztünk, akár a kisebbségi létből adódó problémák megoldási lehetőségeit is vázoljuk. Mikor nyelvészetet tanítok ilyen helyzetben, akkor nem lehet megkerülni a nyelvpolitikai kérdéseket, vagy a viselkedésbeli különbségeket, amelyek az adott kisebbségi és a többségi kultúrát jellemzik.

Bevallom, számomra könnyebb volt a többsé-gi intézményekben dolgozni. Úgy éreztem, egyrészt kevesebbet várnak el tőlem, oktatótól a hallgatók is, az intézmény is. Másrészt nem éreztem azt a feszültséget, ami abból adódik, hogy mi lesz a következő tanévben. Amióta tanítok – ennek 28. éve –, minden nyáron átélem annak az izgalmát, hogy mi lesz a kezdő csoportokkal. Lesznek-e ele-ge? Akkor is, ha évek óta látszik, hogy van jelent-kezés, hogy indul az első osztály, mégis belém ivó-dott ez a félelem. Végigizgulom tanító és iskolaigaz-gató barátaimmal a beiratkozási időszakot. Érdeklődéssel figyelem, melyik megye, melyik telep-ülés hogyan áll. Indul-e az osztály? Egy kicsit magunkért is izgulok, hiszen minden tanévben ren-geteg energiát fektetünk az egyetem- és szaknép-szerúsításba is. Többet ilyen helyzetben dolgozni. Egyik oldalról valóban több munka, több a kihívás, de pontosan ezek azok, amelyek több mindenre tesznek képessé, akár többet érzelmi hatások is érnek, a sikereket is magasabb amplitúdóval élem meg. Valójában többetként élem meg a kisebbségi létemet: legalább két nyelv és két kultúra birtoká-ban, legalább két különböző szempontot érvénye-sítve a világ dolgainak észlelésében.

A legváradiabb holnapos emlékezete

DUTKA ÁKOS A Holnap versantológiák egyetlen Nagyváradon született szerzője ötven éve, 1972 karácsonyán hunyt el, már túl a kilencvenen, olykor elfeledett, majd újrafelfedezett szerzőként. *Félévszázadok viharában* címmel rá emlékeztek január végén, a magyar kultúra hetében a Szigligeti Színház páholyelőcsarnokában. Az utóbbi idők talán legsikerültebb váradi irodalmi rendezvényén a magyar modern poézis egyik úttörőjére emlékestjén több mint száz érdeklődő vett részt.

Elsőként Dr. Bordás Andrea, a Petőfi Irodalmi Múzeum főmuzeológusa mutatta be vetített képekkel a gyűjteményük birtokában lévő Dutka-anyagot, dedikált könyveket, műalkotásokat, leveleket, fényképeket. Érdekes volt egymás mellett látni például az ugyancsak holnapos költő, fotográfus, Miklós Jutka különböző időkben (1913, 1917, 1926) készült portréit a költőről. Ugyanő írt Rabatból egy válaszlevelet 1957 őszén Tabéry Gézának, melyből kiderül, hogy Dutkával mintegy harminc éve találkozott, s az elérhetőségét is elkéri, Tabéry korábbi leveléből tudva meg, hogy már csak ők ketten élnek a holnaposok közül. Ugyancsak a PIM gyűjteményében található képek a máriaremetei visszavonultságban élő Dutkáról, aki egy 1969-es fotón Vezér Erzsébet társaságában látható.

Dr. Boka László tudományos főmunkatárs, egyetemi docens kettős minőségben, a korszakkal foglalkozó irodalomtörténészként, A Holnap készülő monográfiájának szerzőjeként, továbbá a költő rokonaként is foglalta össze Dutka életét és munkásságát. Felidézte, hogy a századelő egyik legígéretesebb tehetségének számító költő első kötetét Fülep Lajos Párizsból üdvözölte, továbbá Hatvany Lajos is nagyra értékelte. Rendszeresen közölt a Vasárnapi Ujságban, A Hétben, az Új Időkben már 1908 előtt is, utóbbi lap kizárólagos munkatársnak akarta. Dutka második verseskötetéről többek között Ady, Kosztolányi és Juhász Gyula is elismerően írt. Utóbbi, a jóbarát Juhász a korabeli Nagyvárad par excellence költőjének nevezte, s melankóliára hajlamos költészete okán

Kölcseyhez hasonlította. Recenzensei egybehangozóan a szecessziós, impresszionisztikus, zeneiségre is építő új, modern verseszmény egyik leghitelesebb úttörőjének mondták. Az első, 115 eszten-deje megjelent antológiában nem véletlenül, immár kétkötetes költőként Ady mellett ő számított rangidősnek.

Szóba került a felületes és igaztalan Ady-követés tétele is, amely billoggal A Holnapban közlő poéták mindegyikének meg kellett küzdenie, a rájuk zúduló konzervatív irodalmi és napi politikai vádözönnel, ami nem függetleníthető A Holnap kiváltotta új helyzettől sem, attól az országos „lármától” és hírveréstől, amelyben a Nyugat is riválist látott. A fővárosi társ észbekapott, főleg mert a váradiak irodalmi havi revüt is terveztek indítani, úgyhogy megindult Ady kisajátításáért is egyfajta küzdelem.

Kultúra 39

Az előadó kiemelte Dutka első világháború alatt tanúsított erőteljesen pacifista (a korban még ritka) kiállását, békevágyát, politikai oldalaktól, szélsőségektől távolmaradó egyéniségét. Beszélt az 1919 utáni budapesti hivatalnoki, sajtóelőadói munkájáról a Külügyminisztériumban, később is kalandos szerkesztői s szépírói pályaszakaszairól, 1944-es, majd 1956-os karakán kiállításairól s „regényes korrajzairól” is, melyekben a már idős költő A Holnap-os időket, illetve századelős amerikai kalandját írta meg. Boka László a családi kötelékekről, nagyváradi és máriaremetei bensőséges viszonyokról is szót ejtett, színes fotóanyaggal, családi képekkel és dedikációkkal illusztrálva előadását.

Különleges élményt nyújtott egy filmhíradó részlet 1967-ből, az akkor már 90. életéhez közeledő költőt láthattuk és hallhattuk, aki élete alkonyán újabb három „őszikék”-kötetet jelentetett meg.

A január végi est díszvendége Dr. Ilia Mihály irodalomtörténész volt, ám az influenzás napokban nem tudott személyesen megjelenni, a találkozóra írt, az esten elhangzott leveléből idézünk keretes anyagunkban. Az ünnepi ülészakon a költő verseiből, prózai műveiből Dobos Imre és Dimény Levente olvasott fel, egy Macalik-mű és két megzenésített Dutka-vers bemutatójával közreműködött Thurzó Sándor József brácsaművész és az őt zongorán kísérő Boros Beatrice zeneszerző.

Az emlékeket a Holnap Kulturális Egyesület és a Szigligeti Színház szervezte, Bozsódi-Nagy Orsolya és Szűcs László vezette. Az est végén a résztvevők koszorút helyeztek el A Holnap szoborcsoportjánál. A Dutka-emlékeket február 15-én Debrecenben ismételték meg, a Partium Házban közreműködött Boka László, Bakó Endre irodalomtörténész, Szűcs László, Újhelyi Kinga színművész, valamint a Trio Consorte vonóegyüttes.

Juhász és Dutka

Részletek Ilia Mihály Boka Lászlónak írott leveléből

(...) Én a Juhász Gyulával való barátságát tartom a legfontosabb életrajzi történetnek. Dutka két évvel idősebb volt Juhásznál, a nagyváradi közös időzésük alatt barátságuk és együttműködésük föltűnően szoros volt. Az, hogy Juhász Gyula volt Dutka házassági tanúja 1909 januárjában, majd Dutkáék korán elhalt leánykájának a keresztapja, különösen mély baráti kapcsolatra vall, Juhász ugyanis soha többé nem kerül senkivel ilyen baráti viszonyba!

Amikor Dutka legjelentősebb korai verseskötete megjelent (A föld meg a város, 1908), Juhász lelkesen üdvözi és talán a korai Dutka versek legfontosabb jellemőjét állapítja meg: pasztell! Azaz az impresszionista Dutkát jellemzi ezzel, ami tényleg jellemzője a kötetnek, és Dutkát a korszak egyik kiemelkedő, jellegzetes modern költőjének tartja, hiszen a impresszionizmus irodalmi léte ekkor tagadhatatlan a magyar irodalomban. És Juhász itt a rokonhangot méltatja, hiszen ő is erősen és hosszan ennek az izmusnak a művelője lesz. (...)

Juhásznak meghatározó éveit és élményét jelentette Nagyvárad és A Holnap, fiatalsága és annak rövid, de legderűsebb időszaka, akárcsak Dutkának. 1918-ban Szegeden, majd 1928-ban több helyen is A Holnap évfordulókon szeretne emlékezni, de az első alkalmat a háborús idő, a másodikat Juhász betegsége sodorja végül el. Az 1918-as tervben ott van első helyen Dutka neve is, ekkor még mindenki él a „hetek” közül.

Amikor Juhászt 1911-ben Nagyváradról Szakolcára helyezik tanárnak, a jóbarát Dutka együttérző levelben, szomorúan veszi tudomásul az elszakadásukat. És itt van valami, ami még megfejtendő, nehezen magyarázható. Kapcsolatuk jórészt megszakad. Dutka A Holnap városa című visszaemlékező könyvben ugyan külön fejezetet szentel Juhász Váradra való érkezésének, megismerkedésüknek, de annyi év távlatából ez az emlékezés inkább az írói fantázia jegyében született, nem a tények uralják. Valami ok miatt szorosabb kapcsolatuk megszakad. Levelezésükben alig van nyoma az egykor szoros barátságuknak. Megjegyzem, levelezésük is alig van! Mindazonáltal nem véletlen, hogy Juhász tragikus halálakor, 1937-ben Dutka mondta a sírbeszédet. A szegedi Móra múzeumban őrzött egyik dokumentum azt igazolja, hogy a költő gyászoló édesanyja, „drága jó Gyula fia” elhunytja miatt érzett bánatában sem felejtette el Dutkának megköszönni „megkapóan szép búcsúbeszédét”.

Tény, hogy a váradi években Juhász Dutkát sokkal jelentősebb költőnek tartotta, mint a kortársak, mint később az olykor felületes irodalomtörténet.

Hiányzásomért megértésemet kérem.

Tisztelő barátsággal üdvözöl:

Ilia Mihály
Szeged, 2023. január 26.

A méltányosság hűségese szóvivője

Elhunyt Tamás Gáspár Miklós, jelenkorunk legjelentősebb magyar filozófusa, és egyik legjelentősebb, ha szintén nem a legfontosabb magyar publicistája. TGM-ről lévén szó már a legelején ki kell emelnem, hogy az alábbiakban magyarság alatt nem pusztán a magyar etnikumot értem, hanem Magyarország minden polgárát, valamint a Kárpát-medence és a világ magyarul értő és magát magyarnak valló emberek közösségét.

Három korszak

TGM szellemi és közéleti munkássága három jól elkülöníthető részként jelenik meg előttem. Ő volt a kommunista korszak utolsó másfél évtizedében a szellemi ellenállás egyik meghatározó alakja. Bátor, megalkuvást nem ismerő értelmiségiként jelentett reményt mindazoknak, akik csakúgy mint ő, nem szenvedhették a diktatúrát. Mivel a rendszer természetéből fakadóan nem vállalhatott közéleti szerepet sem Romániában sem Magyarországon, ezért kiszorult a hivatalos nyilvánosságból, de a szamizdatban olyan tabunak számító fogalmakat, témákat boncolgatott rendszeresen, mint a polgári engedetlenség, a cenzúra, a szabadságjogok. Meghatározó szerepe volt abban, hogy magyar és Kárpát-medencei magyar társadalmaink nem érkeztek teljesen tájékozatlanul az 1989-es nagy átrendező-déshez. Második korszakában – ami logikusan következett az elsőből – liberális-konzervatív politikusként és gondolkodóként mind a gyakorlatban, mind pedig elméleti síkon aktív résztvevője volt a rendszerváltás lebonyolításának. Amellett, hogy politikusként próbált felépíteni egy politikailag szabad társadalmat, szinte néptanítói feladatokat látott el, alapfogalmakat tisztázott a demokráciába belépő magyar társadalom figyelni és tanulni akaró tagjai számára. TGM a rá jellemző lendülettel, sőt, vehemenciával végezte ezt a munkát.

A fordulat

Majd az ezredforduló környékén történt eszmei fordulata után a neomarxizmus képviselője lett. Ez volt a harmadik korszaka, amikor már régen befejeződött aktív politikai szerepvállalása. TGM-nek ez a szellemtörténeti opciója a demokrácia állapota miatt érzett mélységes csalódás lenyomata, mely annak felismeréséből fakadt, hogy a világ

jelenlegi berendezkedése lehetetlenné teszi az emberek közötti egyenlőség megvalósítását. Azért tért vissza a marxizmushoz, mert úgy gondolta, hogy ez az egyetlen eszmerendszer, mely megteremti azt a filozófiai keretet, amelyben az egyenlőség a lehető legkoherensebben elképzelhető, de amit a történelem során valójában sosem sikerült gyakorlatba ültetni. Sőt, az volt az alaptézise, hogy ezt soha meg sem próbálták a magukat kommunizmusnak hívó politikai rendszerek tehát ezeknek közük sincs a marxizmushoz. Így törekedett leválasztani a marxizmust a Gulágról, hogy ezzel az egyetlen szóval illessem a kommunizmus okozta szenvedéstörténetet, és amiről maga TGM nyilatkozta a rendszerváltás környékén, tehát konzervatív-liberális korszakában, hogy: „*A nyugati konzervativizmus újjászületése némely belső okoknak is köszönhető, de van egy elsődleges szellemi oka, amelyet úgy hívnak: A Gulag szigetcsoport, írta Alekszandr Iszajevics*

Társadalom 41

FORGÁCS ÁRON kultúrantropológus, szerkesztő, fényképész, Pécsen született 1989-ben.

Szolzsenyicin. Ezt én is az emberiség szent könyvének tartom, a szenvedéstörténet egyik csodálatos példájának, amely után bizonyos dolgok nem mondhatók többé. És aki az e századi szocializmus történetéből, beleértve a demokratikus szocializmust, beleértve a nemzeti szocializmust, beleértve a totalitárius szocializmust, nem vonta le a megfelelő konzekvenciákat – azt én csak sajnálni tudom. Ez olyanfajta erkölcsi vakságot jelent, amely már nem menthető semmiféle nosztalgiával, az igazság semmiféle álmával, az egyenlőség semmiféle utópiájával.” (Valóság, 1989/5).

Az értelmiség politikai felelőtlensége című tanulmányában pedig a kommunizmus csáberejével kapcsolatban ezt írja: „*A fasizmussal ellentétben a kommunizmus nem szakított intellektuálisan a Nagy Hagyománnyal, így nem áll nyitva egy Nietzsche vagy Sorel hősi relativizmusa előtt. Ezért alkalmas a morális megtérésre, de éppen ezért sokkal veszélyesebb is hosszú távon: mert jó emberek jóhízeműen is magukévá tehe-*

tik. Márpedig ne feledjük, hogy nem valamiféle apróságokról: valódi népi társasról van itt szó.” (Világosság, 1992/2) Viszont több mint két évtizeddel később, tehát a nagy fordulata után TGM már az 1989-es rendszerváltást is reformfasizmusnak tekintette, és úgy gondolta, hogy minden, ami nem marxizmus, az csakis fasizmus lehet: „Az antikommunizmus mint orientalizmus – bár mai hirdetői természetesen NEM nácik, és a gondolat családfájának nincsenek tudatában – a nemzetiszocializmus öröksége, amint ez megörökölte a nyíltan rasszista XIX. századi (mindenekelőtt brit) imperializmustól és a konzervatív porosz államművészettől (Staatskunst), amely az észlelhető bomlás jeleiben és előjeleiben a keleti szellem behatolását sejtette, mint mindenben, ami tagadta az erőt, s ennyiben nem volt »férfias«.” (Élet és Irodalom – LIX. évfolyam, 18. szám, 2015. április 30.)

Támpontok

Amíg élt, mindig az éppen aktuális szellemi-ideológiai stádiuma alapján magasztalták, illetve szidalmazták őt, de most, hogy lezárult az életmű, mindenki szabadon viszonyulhat TGM munkásságához, és kiválaszthatja magának azt a részt, amelyet érvényesnek érez. Nem titkolom, hogy a fenti felosztásból számomra az első két korszak a fontos és a mérvadó, a harmadik pedig már „csak” roppant érdekes és tanulságos, mert TGM mindig naprakész volt a legújabb filozófiai irányzatok tekintetében, gondolkodásának alakulása tökéletesen leképezi a jelenkori nyugati eszmetörténeti trendeket. Nyugaton a marxizmus reneszánszát éli, a legdivatosabb eszmerendszerek egyikévé vált, ezért TGM váltása ott nem, csak Köztes-Európában számít meglepetésnek, ahol a kommunista tapasztalat után a marxizmust vallani egyfajta hitpótléknak, az értelmiség ópiumának tűnik.

A TGM halála óta eltelt időszakban napvilágot láttak olyan vélemények (Fehér Renátó), miszerint ahogy a nyolcvanas évek rendszerkritikáját Bibó István szellemi és erkölcsi hagyatékából lehet a legjobban megérteni, úgy a 21. századi magyar politikai erkölcsi szellem-történetben TGM alakja és munkássága lesz ez a zsinórmérték. De ő nem fogja tudni betölteni ezt a szerepet, noha követői vannak és nyilván lesznek is, mert politikai-ideológiai következetlenségei túl következtelenek, és mert a marxizmus Európának ebben a szegletében túlságosan kompromittálódott ahhoz, hogy még egyszer általánosan elfogadott szellemi iránytű legyen, és hogy a kor kritikáját marxista szemlélettel hitelesen el lehessen végezni, amivel TGM harmadik korszakában próbálkozott. Az viszont tagadhatatlan érdem, hogy TGM radikális fordulata a szabadság

kényszeréből fakadtak. Nem kötötték a mások vagy maga által magára erőltetett ideológiai, szellemi béklyók, hanem saját szabadságához minden körülmények között ragaszkodó emberként, komoly személyes kockázatokat is vállalva vizsgálta korát. Nem volt idegen tőle a kritika és az önkritika sem, ilyen értelemben is példamutató az ő hozzáállása és szellemi öröksége.

A publicista

Egyetlen TGM-ről szóló számvetésből sem lehet kihagyni publicisztikai tevékenységét, mert ő a rendszerváltás utáni magyar publicisztika és esszé megkerülhetetlen és egyik legnagyobb hatású alakja, aki kendőzetlen őszinteséggel tárta fel korunk égető közéleti, társadalmi, politikai problémáit és ügyeit. A publicisztika műfaját mintha csak TGM-re szabták volna, ő volt a par excellence debattőr. Úgy volt filozófus és elméletíró, hogy közben benne élt a mindennapok sűrűjében. Talán egész Európában, de magyar nyelvterületen biztosan példa nélküli az, hogy egy ekkora erudícióval rendelkező tudós ennyire belefolyjon a napi politikai vitákba, mint tette azt TGM.

Publicisztikai írásai gyakran pazar politika- és eszmetörténeti eszme-futtatások. Roppant tudáshalmazt mozgatott meg érvelésében, de legjobb írásaiban ezek nem tudálékos információmasszák voltak, hanem egy-egy jól felépített gondolatmenet eszmei, fogalmi, társadalomtudományos tartópillérei. És akkor még nem is beszéltem stílusbravúrajairól, ironiájáról, lényegre törő megfogalmazásairól, amelyekből több akár szállóigévé is válhat. A méltányosság elvéhez elméleti kacsakaringói ellenére mindvégig hűséges maradt, csak e fogalom eszmei forrásvidékei lettek mások a gondolkodásában. Közírói tevékenységének talán legértékesebb részei azok az írásai, amelyekben nem ideológiai, hanem társadalmi, szociológiai és főként erkölcsi értelemben lép fel a méltányosság és az egyenlőség szóvivőjeként. TGM megkövetelte a méltányosságot nemcsak az elesettek és a kiszolgáltatottak számára, hanem legádázabb politikai, ideológiai ellenfeleivel szemben is, mert mindenkit egyenlő mértékben polgártársunknak tekintett. Ez példátlan és példátlanul fontos a mai magyar közbeszéd állapota és a jelenkori közéleti viszonyok ismeretében. Talán ő volt az utolsó, aki képes volt még egynek látni a gyakorlatilag mindenki más által székértáborokra szakítani akart magyar társadalmat.

Életműve nagy kincs, halála nagy veszteség az egész magyarság számára, még ha a magyarság túlnyomó része nem is tud erről.

A választott nyelv

Nagyvárad magyarányanyelvű fiatalok identitása és a magyar kultúrához való viszonyulása a tannyelv választás függvényében

Nagyvárad egy multikulturális közeg, mely dominánsan román és magyar emberek interakcióján alapszik. Nem lehet olyan nagyvárad magyárcsaládot megemlíteni, amely ne érintkezne román családokkal, s fordítva. A társadalmi heterogenitás természetes folyamat addig, amíg mindkét oldal meg tudja őrizni saját kulturális szokásait és identitását.

Ma Romániában mindenki szabadon dönthet arról, milyen tannyelven szeretné, hogy gyermeke tanuljon. Szilágyi N. Sándor három csoportra osztja a magyar gyermekek román iskoláztatására vonatkozó döntéseket. Az első esetben a magyar család olyan településen él, ahol nincs lehetőség az anyanyelvi oktatásra, a második esetben a magyar családok az asszimiláció következtében már nem is beszélnek olyan jól a magyar nyelvet, ezért fel sem merül bennük, hogy azon tanuljon gyermekük, a harmadik esetben a magyar családok a román tannyelvű iskola mellett döntenek különböző személyes okokból, ám bár lenne lehetőségük a magyar tannyelvű oktatásra.¹ A nagyvárad magyárlakosság a harmadik kategóriába sorolható. Nincsenek birtokomban olyan információk, amelyek arra vonatkoznak, hogy ma Nagyváradon hány magyar anyanyelvű diák tanul román tannyelvű iskolában, de romániai szintű kimutatásokból az derül ki, hogy országsszerte a magyar gyermekek közel 25%-a románul tanul.² Az azonban bizonyos, hogy a nagyvárad magyárszülők előtt bölcsődétől egészen az egyetemi tanulmányokig ott a lehetőség, hogy gyermekeiket anyanyelvi oktatásban részesítsék.

Joggal merül fel a kérdés, hogy a román tannyelvű oktatás mennyire befolyásolja a fejlődő diák magyar identitását és a magyar kultúrához

való viszonyát. Vajon ugyanannyi ismeretre és kulturális javakra tesz szert, mint a magyar tannyelven tanuló társai?

Kutatásom egy komplex kutatás, melyben 15 és 20 év közötti nagyvárad magyarányanyelvű fiatal mértem fel azzal a céllal, hogy megvizsgáljam a magyar kultúrához való viszonyulásukat és magyar identitásukat. A figyelmem központjában az állt, hogy az adatközlők milyen tannyelven tanulnak. Így tehát a fő célom, hogy megnézzem, hogyan hat az identitásra és a kulturális emlékezetre a tannyelv választás. Feltételeztem, a magyar tannyelven tanuló magyar diákok sokkal tájékozottabbak lesznek a magyar kultúra elemeiről, tudások gazdagabb, mint azon magyar társaiké, akik román tannyelven iskoláznak. Ugyanakkor előfeltevéseim között szerepelt az is, hogy az

Társadalom 43

VIGH IVETT-BARBARA magyartanár (Nagyvárad, 1992). A BKE Bölcsészettudományi karán végzett, majd szerzett magiszteri diplomát (2017). A *Várad* folyóirat Tudományok kertje pályázatának (2015) I. díjasa.

utóbbi kategóriába tartozó fiatalok nem ragaszkodnak annyira magyar identitásukhoz, mint a másik csoport.

Kutatásom adatgyűjtése kvantitatív módszerrel, kérdőívvezéssel történt, majd ezek számszerű adatainak feldolgozásával, statisztikai elemzésével. Összesen 86 nagyvárad magyár középiskolás válaszolta meg a kérdéseket, 43 magyar tannyelven tanuló és 43 román tannyelven tanuló. A kérdőív 11 kérdést tartalmazott, nyitottakat és zártakat vegyesen, melyek a három bevezető kérdésen kívül mind a kulturális emlékezethez, a magyar identitáshoz kapcsolódtak.

Csatolom a kérdőív pontjait, hogy jól látható és követhető legyen:

¹ SZILÁGYI N. Sándor: *Asszimilációs folyamatok a romániai magyarság körében*. In PÉNTÉK János – BENŐ Attila (szerk.): *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Kolozsvár, 24-94.

² BARTHA Krisztina: *Kétnyelvű kisiskolás gyermekek beszédfeldolgozási folyamatai*, Erdélyi Múzeum Egyesület, Partium Kiadó, 2016, 26-30.

1. Nem: Férfi / Nő

2. Kor:

3. Milyen tannyelvű osztályba jársz?

4. Milyen nemzetiségűnek vallod magad?

4.1. Csak akkor, ha az előző kérdésre magyar volt a válasz.

Mitől érzed magad magyarnak? Mi tesz téged magyarrá?

5. Mi jut eszedbe, ha azt hallod: magyar kultúra?

6. Ki ismertette meg veled a magyar történelmet/ a magyar kultúra sajátosságait? (több választ is bejelölhetsz)

szülők/család

internet

óvoda/iskola

én néztem utána

barátok

egyéb

7. Milyen magyar hagyományokat, szokásokat, ünnepeket gyakorolsz?

8. Milyen magyar vonatkozású nevezetességeket mutatnál meg

Nagyváradon egy külföldinek?

9. Folytasd azt az állítást, amelyiket igaznak tartod!

• *Fontos a magyar kultúra sajátosságait megőrizni, mert ...*

• *Nem fontos a magyar kultúra sajátosságait megőrizni, mert ...*

10. Mi jut eszedbe az alábbi fogalmakról?

HONFOGLALÁS:

ARANYCSAPAT:

MÁRCIUS 15.:

EGRI CSILLAGOK:

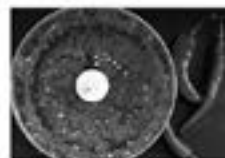
BÉRES CSEPP:

VIZSOLYI BIBLIA:

TOKAJI BORVIDÉK:

TRIANON:

11. Kiket/miket látsz a képeken?

44

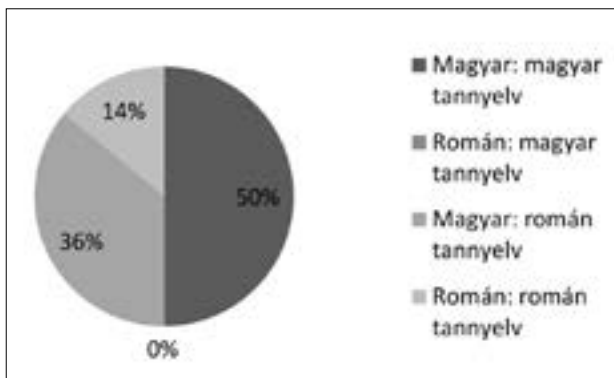
A kérdőív első három pontja az adatközlőre vonatkozó általános információk begyűjtésére szolgál, majd a negyedik ponttól kezdődően a magyar identitást és a magyar kultúrához való viszonyulás körvonalazódik ki. Jelen írásban a 4., 5., 6., 9. és 11. kérdésekre adott válaszokból fogok ízelítőt nyújtani az olvasóknak.

A 4. kérdés azt vizsgálja, hogy az adatközlők milyen nemzetiségűnek vallják magukat. A megkérdezett 86 személyből 74 vallotta magát magyarnak, 12 pedig románnak. A 1. ábra azt szemlélteti, hogy a tannyelv függvényében hogyan oszlanak meg ezek a válaszok.

A grafikonból leolvasható, hogy a magyar tannyelven tanuló diákok 100%-ban magyar nemzetiségűnek vallották magukat, ami az adatközlők 50%-át jelenti. A 43 román tannyelven tanuló magyar fiatal 72%-a vallotta magát magyarnak, 28%-a pedig románnak. A 86 adatközlő viszonylatában ez az arány 36% – 14%. Utóbbi információ

érthető lenne, ha az adatközlők egyes házasságból származnának, és inkább a román identitást éreznék erősebbnek önmagukban, viszont a megkérdezettek mind magyar szülők gyermekei. A negyedik kérdés folytatása arra vonatkozott, hogy mitől érzik magukat magyarnak. A román tannyelven tanulóknak között akadtak olyan válaszolók, akik szülői külső nyomásként élik meg, hogy magyarságukat meg kell őrizni. A magyar osztályba járók esetében jobban érezhető érzelmi kapcsolatuk és nemzetiségük között.

Az ötödik kérdés: *Mi jut eszedbe, ha azt hallod: magyar kultúra?* Itt is eltérések tapasztalhatók a felmért két csoport válaszaik között. A 43 román tannyelven tanuló adatközlőből 8 nem is válaszolt erre a kérdésre. A 35 válaszoló között pedig volt egy olyan személy, aki azt írta, hogy „*a szüleim kultúrája*”. A többiek nagy részben a *népmesét, népdalt és néptáncot* írták. A magyar tannyelven tanulóknak esetében mindenki megválaszolta a kérdést. Az ő esetükben a *színház, nagyvárad színház* végzett az

1. ábra: Az adatközlők nemzetiségének aránya a negyedik kérdés válaszai alapján

első helyen, de a *néptánc* és a *népzene* itt is gyakran előfordult. Írtak azonban olyan válaszokat is, amelyeket a román tannyelven tanulóknak senki nem jelölt. Például: *Szent László Napok, erdélyi kultúra, Ady Endre, hungarikum*.

A 2. ábra azt mutatja meg, hogy melyek voltak a leggyakoribb asszociációk a magyar kultúrára, tehát az ötödik kérdésre.

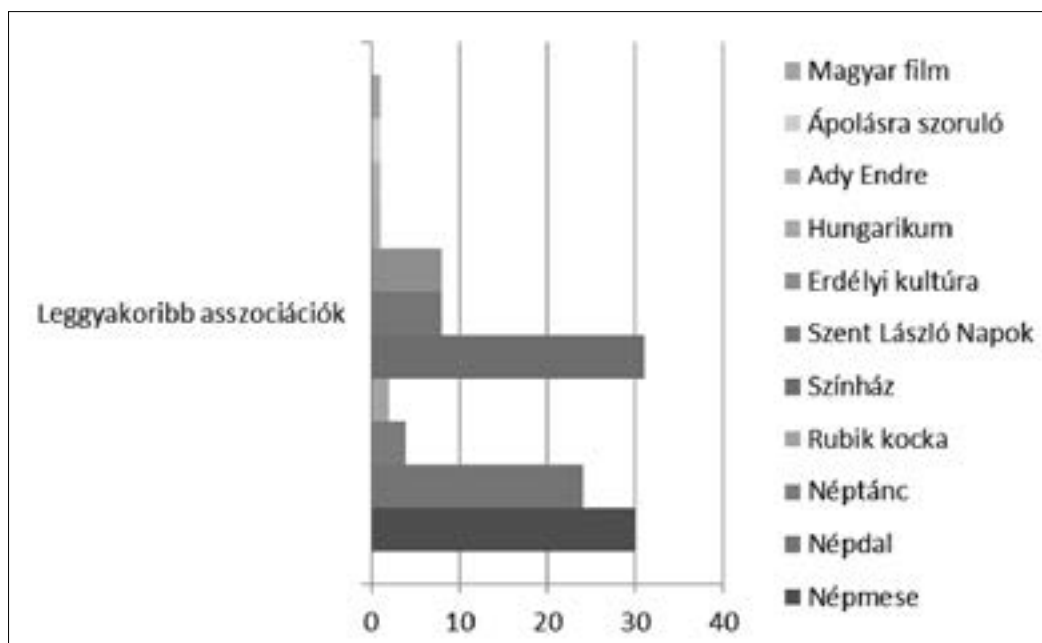
A kérdőív hatodik pontjában arra kerestem a választ, hogy ki ismertette meg az adatközlőkkel a magyar kultúra sajátosságait. Hat opcióból választhatták ki a rájuk nézve legrepresentatívabban: *szülők/család, óvoda/iskola, barátok, internet, én néztem utána, egyéb*.

A két felmért csoport tagjai közül a *szülők/család* válaszlehetőséget mindannyian bejelölték, ami azt jelzi, hogy az elsődleges szocializáció a minta mindenki számára. Az *egyéb* válaszlehetőséggel senki nem élt.

A fő különbség a román tannyelven tanuló magyar anyanyelvű válaszadók és a magyar tannyelven tanuló adatközlők válaszaiban abban állt, hogy a románul tanulóknak senki nem jelölte be az *óvoda/iskola* válaszlehetőséget, még a magyarul tanulóknak közül 42 személy. Ebből is jól látható, hogy az adatközlők maguk vallották be, hogy egy román osztályba járó gyermek az iskola intézményének falain belül nem ismerkedik meg a magyar kultúrával, így nincs esély arra sem, hogy magyar identitása kibontakozzon.

A kérdőív kilencedik pontjában a megkérdezetteknek két állítás közül kellett azt folytatniuk, amelyiket igaznak tartják: vagy a *Fontos a magyar kultúra sajátosságait megőrizni, mert*, vagy a *Nem fontos a magyar kultúra sajátosságait megőrizni, mert* mondatot. A kérdőív ezen pontját 86 adatközlőből 19 nem válaszolta meg, ami a kitöltők 22%-át jelenti. Közülük 18 személy tanult román tannyelven és 1 magyar osztályban. A fennmaradó 67 válaszolóból 4 folytatta a *Nem fontos a magyar kultúra sajátosságait megőrizni, mert* állítást, ők mindannyian román tannyelven tanulnak, míg 63 adatközlő a *Fontos a magyar kultúra sajátosságait megőrizni, mert* mondatot egészítette ki. Az a 4 diák,

49

2. ábra: Az adatközlők leggyakoribb asszociációi a magyar kultúrára

aki nem tartja fontosnak a magyar kultúra ápolását, rendszerint arra hivatkozik, hogy annak az országnak a kultúráját kell óvni, amelyben élünk, és ez az ő esetükben a román kultúra.

Abból a 63 válaszolóból, aki fontosnak tartja a magyar kultúra megőrzését, 42 személy tanul magyar tannyelven és 21 román osztályban. E 21 diák közül is volt 6 személy, aki nem belső késztetésből tartja fontosnak a magyar kultúra ápolását, hanem egy külső befolyásoló erő hatására, ami mind a 6 esetben szülői unszolás. Tehát ezek az adatközlők negatívan élnek meg azt, hogy szüleik beléjük szeretnék nevelni a magyarságtudatot, hiszen ők ehhez már nem ragaszkodnak. Egy példát szívesen szemléltetek a válaszokból: „Fontos, mer, hogy mikor van valami magyar ünnep akkor azt is be kel tartani mert anyu krizál. (bocs a kifejezésért)”. Természetesen a román tannyelven tanulók között is voltak olyan válaszolók, akik nem külső nyomásra tartják fontosnak a magyar kultúrát: „Fontos a magyar kultúra sajátosságait megőrizni, mert magyar vagyok.”

A tizenegyedik kérdés abban tért el az előbb tárgyalttól, hogy az adatközlőknek nem fogalmakat kellett definiálniuk, hanem képeket felismerni és megnevezni.

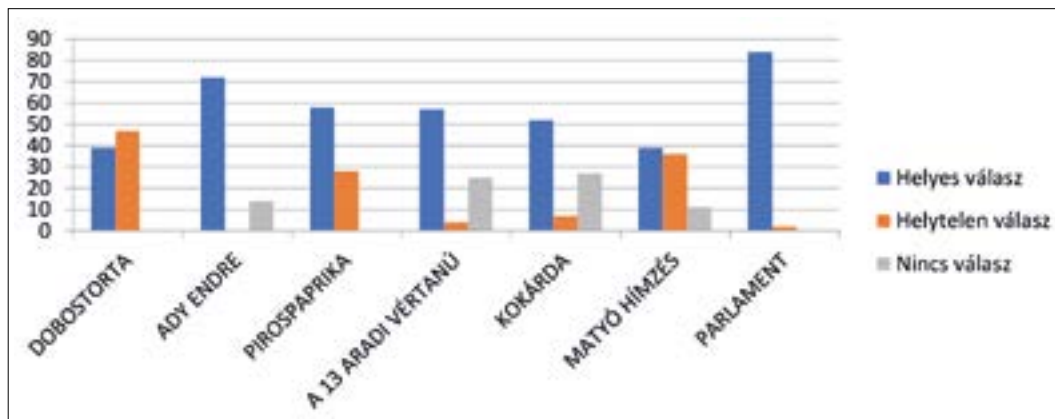
A 3. ábra megmutatja, hogy a 86 adatközlő milyen arányban adott helyes és helytelen válaszokat, valamint, hogy mely képeket nem neveztek. A grafikonból az is kirajzolódik, hogy a kérdőív kitöltőinek melyik kép bizonyult a legismertebbnek, és mely volt az, amelyiket a legkevésbé tudták beazonosítani.

97%-os aránnyal a PARLAMENTET ábrázoló kép bizonyult az adatközlők számára a legismertebbnek, hiszen erre érkezett a legtöbb helyes válasz. Ennek oka lehet, hogy az illusztráció

Budapest egyik leghíresebb épületét ábrázolja, amelyet számos világjáró külföldi is nagy valószínűséggel felismert volna. Ugyanakkor a PARLAMENT nem kapcsolódik az iskolai tananyaghoz, ami azt is jelenti, hogy a román tannyelven tanulók nem indítottak hátránnyal a kép felismerése során a magyar osztályba járókkal szemben.

A második leggyakrabban felismert kép az ADY ENDRÉT ábrázoló illusztráció, míg a harmadik legkönnyebbnek bizonyuló kép egy PIROSPAPRIKÁT ábrázolt. Ez a kifejezés akár az első helyen is végezhetett volna, ha az adatközlők közel 30%-a nem írta volna, hogy *chilit* lát a képen.

Összességében elmondható, hogy a magyar tannyelven tanuló adatközlők ismeretei sokkal gazdagabbak a magyar kultúráról, a példákból is látszik, hogy a válaszaik szélesebb körben lefedték kultúránkat: történelem, irodalom, gasztronómia stb. Ugyanakkor az eredményekből az is kirajzolódik, hogy jobban ragaszkodnak magyarságukhoz, mint a román tannyelven tanuló magyar diákok, akiknek mind érzelmileg, mind lexikálisan szegényesebb a magyar kultúrához való viszonyulásuk. Sőt, olyan szélsőséges válaszokat is kaptam, amelyek azt sugallták, hogy az adott személy teljesen kivonja magát a magyar kultúra alól. Ennek számos oka lehet: az első és egyik legfontosabb, hogy egy gyermek nemcsak a családjától kapja azokat az impulzusokat és információkat, amelyek segítenek neki anyanyelvének ápolásában, a magyar kultúra ismereteinek megszerzésében és megőrzésében, hanem az iskolától is. Ha pedig egy gyermeknek nem az anyanyelvének megfelelő közegben történik a másodlagos szocializációja, akkor az a legtöbb esetben megcsorbítja a magyar identitását és a magyar kulturális ismereteit. Természetesen ez akkor valósul meg a leginkább, ha otthonról is

3. ábra: 86 adatközlő válaszainak aránya a 11-es kérdésre

teljes passzivitást lát a magyar kultúrával szemben. Amennyiben viszont a szülők igyekeznek megőrizni és átörökíteni kulturális örökségünk elemeit, akkor a gyermekhez több információ fog eljutni, mint az előző példában, de még így is kevesebb, mint egy olyan diák esetében, aki magyar tannyelven tanul.

Általános következtetéseim között szerepel még néhány észrevétel. Az első és legnyilvánvalóbb az a román tannyelven tanuló magyar anyanyelvű fiatalok helyesírási hibái. Számos esetben használták helytelenül a magánhangzókon lévő ékezeteket. Mindez arra vezethető vissza, hogy nem ismerik a magyar helyesírás szabályait. A magánhangzók mellett egyéb hangok jelölésével és akadtak problémák. Ilyen például a magyar *sz* hang, amelyet *s* betűvel is jelöltek. Szintén az ő esetükben találok sűrűn agrammatikus mondatokkal, illetve olyanokkal, amelyekben egyéb helyesírási hibák szerepeltek. Mind szókincsük, mind a magyar nyelven való érvelési technikájuk szegényesebb, mint a magyar tannyelven tanuló társaiké.

A román tannyelven tanuló magyar diákok szóhasználatában olykor érződött a román nyelv hatása. Ez nemcsak a helyesírásukban nyilvánult meg, hanem a szóhasználat szintjén is. Például több román osztályba járó adatközlőnél előfordult, hogy román szavakat ültetett magyar mondataiba. Ilyen volt a *primăria* kifejezés, amelyet egy az egyben átvett írója a román nyelvből, vagy azok a szavak, amelyeket a román nyelvből átvéve, de a magyar ábécé betűinek megfelelően használtak: *krizál*, ami a román *a face criză* kifejezésből származik. Ennek az elsődleges jelentése, hogy válságot hoz létre, rohama van. Az adatközlőnél a szó egy szleng jelentést hordoz, ami inkább a hisztihez, a veszekedéshez kapcsolódik.

A román tannyelven tanuló magyar fiatalok válaszaiból észlelhető egyfajta bizonytalanság is. A kérdőívek kitöltése után, több adatközlő is megjegyezte, hogy látni fogom, voltak olyan pontjai a felmérésnek, amelyekhez nem írtak választ, mert nem voltak benne biztosak. Ők nagy eséllyel nem érintkeznek napi szinten a magyar kultúrával, ezért meglévő ismereteiket is idővel megkérdőjelezzik. Szintén az elbizonytalanodás vagy a kudarc-tól való félelem irányíthatta azokat a román tannyelven tanulókat is, akik nem akarták a kérdőívet kitölteni.

Érdeemes megvizsgálni, milyen hatékony módszerek állnak a rendelkezésre ahhoz, hogy a magyar gyermek magyarul tanulhasson úgy, hogy később ne érezze, abból hátránya származott, például nem sikerült az állam nyelvét tökéletesen elsajátítani

A kutatásban felmért jelenségre, mely szerint a tannyelvválasztásnak nagy hatása van egy adott kultúra elsajátításában és az identitásunk kialakulásában elsősorban a szülők figyelmét kell felhívni, hisz a döntés az ő kezükben van, s talán nem is gondolják, hogy választásukkal valójában nemcsak azt a nyelvet választják ki gyermeküknek, amelyen majd a tananyagot elsajátítja, hanem ezzel egyidőben kultúrát, barátokat, párt is. Apró léptekben, de nagy eséllyel a magyarnak született gyermek asszimilálódni fog. Az, hogy Romániában, kisebbségként megvan a jogunk ahhoz, hogy anyanyelvünkön tanulhatunk az egyik legnagyobb érték, amit kaphatunk. A szülők felvilágosításában látom az elsődleges megoldást, hiszen lehet, hogy alapvető információk hiányában döntenek úgy, román tannyelvű osztályba íratják gyermeküket. Ugyanakkor érdemes megvizsgálni a másik oldalt is, mely a tanügyi rendszert illeti: milyen hatékony módszerek állnak a rendelkezésre ahhoz, hogy a magyar gyermek magyarul tanulhasson úgy, hogy később ne érezze, abból hátránya származott, például nem sikerült az állam nyelvét tökéletesen elsajátítani... merthogy ezzel érvel a legtöbb magyar szülő, aki a román tannyelvet választja.

Egy szó, mint száz Bessenyei György örökérvényű szállóigéjével zárom kutatásom ezen részét, melyben sok kérdésemre választ kaptam, de számtalan új is megfogalmazódott bennem, mely a téma további vizsgálatát fogja eredményezni... s akkor a gondolat, melyet érdemes megjegyeznünk: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.”

VIGH IVETT-BARBARA

Idén is folytatódik a Ketten egy páston rovat. **Boka László** irodalomtörténész, a budapesti Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa idei „társvívó”-nak, társ gondolkodónak **Reményi József Tamás** kritikust, szerkesztőt kérte föl. A rovatban irodalmi évfordulók, díjak,

kortárs kulturális események kapcsán minden alkalommal két véleményt olvashatnak. A rovat célja, hogy az irodalom- és kultúrtörténeti tudni-valók mögött rálátást biztosítson izgalmas háttérösszefüggésekre, illetve elfeledett aspektusokra is.

KOSZORÚK, EMLÉKÉVEK, KULTUSZOK

Reményi József Tamás

Kapaszkodókat kereső emlékezet

Nyugat, 1923. január 1., centenáriumi Petőfi-szám. Élén Babits verse, a *Petőfi koszorúi*. Kiáltvány ez megcsúfolt eszmékről, a *Nemzeti dal* retorikáját felidézve. Lírai röpirat a kisajátító mechanizmus ellen, amelyben „a süket Hivatal hozza koszorút”. Krúdy Gyula is ír az ünnepi számba, egészen más regiszteren: a rajongás természetéről és a szok-

amikor maga is koszorúkat emleget: „Az elmúlt években meghalt Babits, Kosztolányi, Karinthy, Tóth Árpád, Krúdy, Móricz Zsigmond. Írók, kikkel nagy nemzetek is büszkén állottak volna a világ elé. Nálunk egyetlen koszorút nem küldött a hivatalos világ sírjukra. Nálunk az író a közösség *ellenére* kénytelen kifejezni magát. Ebbe, hamar és idő előtt, bele kell halni.” Néhány nappal később, 1943. december 6-án Márai megtartja székfoglalóját az Akadémián, háború utáni nagyszerű esszé-kötetének a címadó előadásával: *Ihlet és nemzedék*.

40 Ketten egy páston

REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS szerkesztő, kritikus (1949, Debrecen). A Kossuth Kiadó szerkesztője, 1997 óta a Sziveri János Társaság elnöke. József Attila-díjas (2002).

nyák hatalmáról értekeznek. Bólogathatunk, hogy a különbség nem meglepő. Csakhogy ezek egymást kiegészítő megszólalások. Amikor Krúdy tömény iróniával a költő emlékébe beleszerelmesedő utókorról beszél – arról, hogyan lett a semmi kis ember, akit egykor a delnők komolyan nem vehettek, „a nemzet legszebb fia” –, az emlékezetpolitika civil, mondhatni antropológiai hátterét adja. Pártvezér és kispolgár együtt teremt hamis világot, amelyben mindenki a szent értékek tiszteletéről papol, miközben az új petőfik a réginek sorát élik.

Krúdy alig néhány hónappal korábban megjelent kisregényében, az *Ál-Petőfi*-ben kemény szavakat olvashatunk: „A forradalom árulói hamisítják a honfibút”. *Ezzel* a Krúdy Gyulával (és Babitscsal) példálózik az újabb világháború mélyén megkezdett naplójában Márai Sándor,

Okfejtésének kiindulópontja két Petőfi-vers, a *Szeptember végén* és a *Nemzeti dal*. Elemzésük külön-külön nem igazán mélyenszántó, s még nyomukban az ihlet mibenlétéről sem kapunk különösebben eredeti megfigyeléseket, de a harmadik lépésben kiderül: Márai a két mű együtt-tárgyalásával provokálni akarja hallgatóságát. S legfőképp önmagát: 1943 jeges magányával szemben a versek *közös* költői idilljére volt szüksége. Mindegy, hogy az egyik szerelmes leányok emlékkönyveinek világára rímel, a másik meg az utca emberét gyűjtogatja röplapokon, „a nagy vers több, mint értelme, több, mint versmértéke, több, mint zenéje [...] az élet és a halál partjai között didergő emberi lény számára ez az egyetlen lehetőség, hogy pátozását, mely nélkül az emberi fajta létezésének nincs értelme, kifejezhesse.” S innen már nyilvánvaló az előadás legfőbb mondandója: egykor alkotó nemzedékek közös ihletének, közösségének vágya munkál benne. Egy olyan idealizált állapoté, amelyben a szellem nem veszítette el szükséges kollektív közegét, s amelyben a „csak író” szerelmi vallomása is közéleti, ha tetszik: politikai tett. Miközben egy zseniális politikai vers sem más, mint szerelmi vallomás. Ez Márai Petőfije.

A *Nyugat* centenáriumi számába Kuncz Aladár is hosszabb esszét ír. Különös figyelmet szentel az 1846-os nagykarolyi verseknek, amelyekben Petőfi Kölcseyt idézi meg, érte perlekedik, kit „a helóta nép” nem érdemel. (Kölcseyig hátrálunk hát vissza, hisz a kapaszkodókat kereső emlékezetnek nincs, nem lehet megnyugtató végpontja.) Kuncz a himnikus *Nemzeti dal* közvetlen előzményeként látja a *Hymnust*, amelynek születéséről aztán, a *Nyugat* 1923. február 16-iki számában az újabb centenáriumi megemlékezés feladatát – Krúdy Gyula kapja. Krúdy még tovább kutakodik visszafelé, s kettős portrét rajzolva azt a Kölcseyt szemléli, akit Kazinczy Ferenc nyelvi-irodalmi forradalma(!) indított útjára. Azt a *Hymnust* ünnepli, amely a széphalmi dolgozószoza szellemi kisugárzása nélkül nem kelt volna életre. A nemzet zengő fohászát egy új szintre lépő szakma műhelymunkája előlegezi meg. Van Krúdynak egy meglehetősen kifejtetlen megjegyzése is. „A költő Kölcsey írhatott irodalmilag értéke- sebb verseket, de a magyar rétorok lelegeje nem adhatott ki lelkéből hatalmasabb nemzeti hangot.” Ebben a mondatban ott a nyilvánvaló ellenézés a műfajt később kompromittáló temérdek irodalmi szónoklat miatt. Ahogy Márai is elcsodálkozott, mitől lett olyan nagy vers a *Nemzeti dal*, egy közhe- lyeket halmozó „kortesbeszéd”. De hisz Petőfi modern volta éppen ebben ragadható meg, a ro-

mantika szép eszményeinek gátlástalan *használa- tában*. Ennek legizgalmasabb ars poeticáját a szokásosnál sokkal nagyobb figyelmet érdemlő *Útirajzok*ban találjuk, amely magát a költészetet, költői készenlétet, a *mesterséget* utaztatja a magyar valóságban, s mindennemű kulturális tárgyak (akár parodisztikus) tükrében láttatja azt, amit látni érdemes.

A *Nyugat* ünnepi számai óta újabb száz év telt el. Újabb süket Hivatalok váltották egymást, évfor- dulók ünneplésében élenjáró kampányország let- tünk. Babits, Krúdy, Kuncz Aladár, a nyomukban Márai mélységes hiányérzete ma, 2023-ban, Petőfi és a *Hymnus* bicentenáriumán is velünk maradt. Az irodalom, amelynek *szerepét* a további száz évben ugyancsak sok manipulációval gyötörte meg hata- lom és publikum, ma is keresi a helyét. Kevésbé fennköltén, Krúdy humorával szólva Kölcsey mes- teréről: „Ha nem lett volna oly nemes férfiú (...), száz esztendő múlva még gyanúba is vehetnénk, hogy olykor tréfás nyelvújítási kísérleteivel még a magya- rok nadrágszív-szakajtó, nevető izmaira is számított, mert hisz a megnevetetés már sikert jelent – mint manapság is megpróbálják a küzdelmes életet foly- tató, szegény írók, hogy bolondnak teszik magukat vagy a lábuk helyett a kezükön mennek be a könyv- kiadó irodájába, mint a manézsba a bohóc.”

¶¶

Boka László

Költészeteszmények, kisajátítások, himnikus szólamok

Aligha szorul bizonyításra, hogy az irodalom maga is történeti, változó fogalom. Mást és mást értettek rajta az idők során, súlya, tekintélye is korról korra változott, ezért más-más elvárások- kal is közelítettek hozzá különböző időszakokban. Voltak idők, amikor az irodalom nyíltan feladatel- vű, máskor csupán „tendenciás” maradt (pl. más fórum nem lévén, vagy a körülmények a társadal- mi-politikai megszólalásokra eleve erőteljesen cenzúrázottak bizonyultak), így elsődlegesen az irodalom vált/kényszerült azzá a médiummá, melynek ezt a „terhet” is fel kellett vállalnia. 20. századi kollektív ideológiák súlyos évtizedeit épp- úgy lehetne erre példaként felhozni, mint száz évvel ezelőtt a kisebbségi körülmények közt for- málódó magyar irodalomszegmensek első éveit, az

intézményhiányos és kényszerű állapotokat az egykori „utódállamok” területén. Volt, aki ezt szükségszerű gyermekbetegséggént kezelte, amit jó esetben kinőhet az adott literatúra, volt, aki szent feladatként és küldetésként. A kettő erősza- kos egymásnak feszítése alighanem ma is tévút. Az állítólag „mindenkori népben és nemzetben” gondolkodó magyar irodalom, valamint a „csu- pán” és elsődlegesen „alanyban és állítmányban” gondolkodó írók sarkított képei a valóságban komplementerek s nem kizárólagosak, egymást kiegészítők, nem pedig kioltók. Márai sokszor elferdített soraival (melyeket Esterházy Péter sem csupán úgy idézett fel, hogy lemondott volna az előbbi fogalompárról, sőt!) nem az irodalom „magánügy”-jellegét akarta hangsúlyozni, hanem

annak minőségelvét. A közvetlen célelvőség helyett az elsődleges mesterségét, a techné ismeretét és alázatát például. Merthogy a jó közéleti/politikai költészet is olyan, mint a hazaszeretet: minőség kérdése. Nem az ilyen vagy olyan (világ-nézeti) iránnyal és/vagy célokkal, sokkal inkább a mélységgel van gond, ha gond van. A rendszer-váltáskor, a politikai változások közepette az irodalom (egész Kelet-Közép-Európában) általánosan veszített abból a szerepéből, amelyet a szocializmus teljes időszaka alatt kivívott magának. Sem a közösségi hang vállalása, sem annak visszautasítása nem volt már adekvát irodalmi kérdés, ahogyan a politikai hatalommal szemben álló oppozíciós irodalomkép is értelmét veszítette, s az irodalomtól ezt a funkciót elváró (korábban erőteljes) olvasói érdeklődés is megcsappant. Nem jelentett kézzelfogható ellentétet, hogy a hatalmi cenzúrát (netán egy nacionalista diktatúra kisebbségellenes gépezetét) kijátszva a valóság ábrázolását és a közösségi szólásokat, avagy a nyelv belső logikáját és teremtő erejét helyezi valaki előtérbe.

Különböző korokban tehát érdemes az említett minőségelvek mellett is a legtermészetesebb módon együtt élő és szinkronitásában is eltérő

Ketten egy páston

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

irodalomszemléleteket meglátni, hogy az egyetlen (és kizárólagos, elvárt stb.) központi olvasatok helyébe olvasatok pluralizmusa léphessen jó esetben – főképp demokratikusabb időkben. A 19. század sok tekintetben nem ilyen volt. Petőfink, ha túlélte volna a segesvári csatát, egyértelműen bitófára kerül. 1854-ben Gyulai Pál egy olyan írásban emelte őt először naggyá, amit alig mertek leközelíteni, annak ellenére, hogy óvatosan és deklaráltan a poétikai életút 1847-ig terjedő időszakáról kívánt csupán értékítéletet mondani. De a magyar romantizmus nemzeti irodalmat óhajtott megteremtteni, olyat, amelyet a régebbi magyar irodalomban nem vélt elegendőképpen megvalósítottak, s amit a bécsi cenzúra sokáig érthetően nem nézett jó szemmel, hisz nehezen lett volna függetleníthető a társadalmi-közéleti viszonyok-

tól és a levert forradalomtól. E nemzeti irodalom bölcseleti alapvetését maga Kölcsey fogalmazta meg *Nemzeti hagyományok* című, még 1826-ban megjelent tanulmányában, nemzeti imádságunkká lett híres verse után három esztendővel. A nyelvújítás és az anyanyelvi ébredés korában, amikor a nemzetideológia és a politika szempontjai kezdtek erőteljesen összefonódni, a nemzeti függetlenség reménye pedig felcsillant.

Egy többes bicentenáriumi esetén (2023 egyszerre Petőfi-év és Madách-év, s Kölcsey *Hymnusának* 200. évfordulója) érdemes ugyanakkor tudatosítanunk, hogy az olyan irodalomszemlélet képviselői, akik szorosabban közköltészetinek nevezhető literatúrát is létrehozta, nemzeti, netán konkrét politikai síkon is jobban *kítették* (vagy eleve politikai konstellációk is használták az adott lírai corpuszt), az emlékezés terei mellett a kultusz tereit is nagyobb határfokkal mozgósítják, mint holmi elefántcsonttoronyba zárkózó magánírók. Önmagában már a kollektív szólások okán is, s persze a kulturális emlékezetben meghonosodott, hatványozott szerepkörök miatt is. De nem csupán emiatt. Nagyszabású, ikonikus alkotók esetén a (kalandos, regényes) életút óhatatlanul elválik az írott korpusztól, életműtől. Petőfi ikonná vált a kiegyezés utáni állampolitika idején, amikor az irodalmat az egyik legfontosabb tényezővé tették, amikor a nemzeti nagyságot, magyar szupremáciát akarták (nyilvánvaló politikai célokból) általa hangsúlyozni. Ráadásul Petőfi maga is részt vett az 1848/49-es eseményekben, részben iniciátora is volt ezeknek, eltűnése utáni hiánya a Bach-korszakban fájó űrt hagyott maga után, emlékét ezért – Margócsy István szavaival – az „apoteózis retorikája” övezte halála után, de legfőképp a Millenáris idején, amikor a kultuszt már az egykori kortársak emlékezete, így például a Jókaié is táplálta. E kultusz Petőfi életútját, politikai céljait s tragikusan korai halálát, a szabadságért és a haza függetlenségéért vállalt áldozatát emelte magasba, költői teljesítményét pedig csupán ezek fényében tárgyalta, vagy legalábbis nem függetleníttette az életpálya ilyen jellegű stációjától. Babits – aki a költők körüli túlzó lármát a saját korában is károsnak ítélte, s nem egy ízben (például mestere, Arany János védelmében) szólalt föl – 1910-ben írta: a „regényes életpálya és a politikai dicsőség”, akárcsak a publikum előtt élt magánélet, mind olyan tényezők, amelyek erősíthetik azt a fals elgondolást, miszerint az esztétika „bizonyos fokig vérmérséklet kérdése” is. Babits épp ezért sokáig a higgadt, józan bölcselőt láttatta Aranyban, ellenében a „szalmatűz” magyarság képviselőivel, kimondatlanul is a Petőfi-félékkel, történeti kon-

textusban ezért helyezte Aranyt a bölcs Deák mellé, Petőfit pedig a lánglelkű, de több szempontból felelőtlennek mondott Kossuth mellé. Kosztolányi hozzá hasonlóan azt taglalta 1923-ban is, a centenárium kapcsán, hogy bár külföldön is „évtizedek alatt nem írtak annyit az egész magyarságról, mint pár nap alatt erről az egyetlen magyarról”, az ő „jellemes volta, regényes élete is hathatott a milliók képzeletére. A harctéri halála, az, hogy a szenvedők igazságáért, a szabadságért halt meg”, majd hozzátette: „Byron is meghalt a görög szabadságért, de a Byron-legenda kisebb, mint a Petőfi-legenda.” Petőfi „delejes nagysága”, mely áttört idősíkokat és nyelvi határokat, a *Nyugat* alkotói közül korábban Adynál jelent meg erőteljesen, aki bevallotta a forradalmár férfiúért is rajongott (*A forradalmár Petőfi* címen botrányba fulladt kötetet is szerkesztett 1909-ben), s aki nyilvánvaló elődképet is formált magának a 26 esztendő költsodából, ahogyan ő nevezte, Ady azonban már nem élt ekkor.

Egyértelművé vált azonban a centenáriumra, hogy „a hódoló-alkalmak sokasága nem éppen a legdúsabb termő-alkalma a Petőfihez méltó megnyilatkozásoknak” – amint azt a fiatal Rédey Tivadar is feljegyezte a *Napkelet* 1923-as egyik első lapszámában, egy olyan cikkben, amiben amúgy örvendetes kivételről adott számot, amikor az akkori Petőfi-kiállításról szólt, melyet a Nemzeti Múzeumban rendeztek, s amely a korabeli ünnepek sorában végre „magát a költőt” mutatta fel. Ugyanebben a lapszámában értekezett Horváth János a *Hymnus* kapcsán, komoran kérdezve: szabad-e még egyáltalán azt ünnepelnünk? Trianon után vagyunk. Horváth hozzá is teszi: „Cseke, hol Himnusát írta, s melynek temetőjében pihen Kölcsey Ferenc, ma már a megcsonkított ország határszélén fekszik.” Kölcsey „a remélni többé nem tudó, megfáradt nagy ember” hat éve pihent már a csekei temetőben „mikor Himnusza az ének szárnyain szerte a hazában közajakra szállt. Nem adott meg neki hallania, mint zendül fel éneke száz-ezrek ajakán, ugyanazon töredelemmel, meghatott műltszemlélettel és Istenbe vetett bizodalommal, minővel egy ihletett napon megírta volt.” Horváth szükségesnek érzi hozzátenni, Kölcsey valójában *Zrínyi második énekét* vitte magával a sírba: „egy remélni kifáradt, tulajdon bűnös fajával meghasonlott szívet, keserű fásultságot”, s az utókor értelmisége, „akik az övéhez hasonló, az övéit meghaladó csalódásokkal és kételyekkel vívódva virradtunk költeménye századik évfordulójára” így megdöbbenve kérdezheti önmagától: „vajon nem Zrínyi második éneke lett-e immár a mi nemzeti énekünk?”

Babits 1910-ben írta: a „regényes életpálya és a politikai dicsőség”, akár csak a publikum előtt élt magánélet, mind olyan tényezők, amelyek erősíthetik azt a fals elgondolást, miszerint az esztétika „bizonyos fokig vérmérséklet kérdése” is.

Érdemes arra is emlékeztetni, ahogyan Horváth is tette, hogy Petőfi 1846-ban Szatmárcsékén is járt, s ott több ízben meglátogatta az akkor még jeltelen Kölcsey-sírt, melyben „a legnemesebb szívek egyike” pihent. „Csendes e táj – írta Petőfi meghatottsággal – „a városok, a nagyvilág zaja nem hangzik idáig. A nagy költő sírja körül csak a szellő rezgeti a tövisbokrokat, a tövisbokrok virágain vadméhek donganak, s távol az andalgó Tisza hal-kan mormolja dalát, hogy a koporsónak álmát meg ne zavarja.” A koporsók álmát nem egy ízben éppen az ünneplésben akaratlanul vagy szándékosan félreértelmező szövegek, később hivatalos ideológiai olvasatok zavarták meg, melyek Kölcseyt és Petőfit (de mellettük akár Madáchot is) „esztétikán túli” érdemeik (nemzeti elkötelezettségük vagy éppen vélt osztályharcos forradalmiságuk) mentén kívánták emlegetni. Mindhárom alkotó egyetemes értékű és örök érvényű életművet hagyott az utókorra. Mindhárom alkotó nemzete sorsáért aggódott, ugyanakkor több nyelven beszélt, s a magyar irodalom mellett saját kora európai művelődését is behatóan ismerte. Az egykori társadalmi kontextus, tehát az adott kor szabadságfoka és az abban a koordinátarendszerben alkotó művész árnyalt szerepkörei, valamint vallott irodalomeszménye és az egyéni életút esetleges kalandossága, harmadik szempontként pedig az utókor esztétikumot felülíró olvasatai minden ünnepség, képletes és valós koszorúzás esetén együttesen veendő figyelembe. Persze a himnikus szövegek ritkán járnak együtt árnyalt szakmai elemzésekkel: a „hódoló-alkalmak” száz éve is, ma is, többnyire nem az önmegszórázó egyéneket s az önkritika szükségességére is felhívó soraikat hangsúlyozzák, hanem kultuszba révednek, s ami még rosszabb, aktuálpolitikai üzeneteket csempésznek egy-egy ilyen eseménybe is, felhasználva, óhatatlanul kiszakítva, sarkítva és csonkítva a lírai Egészet. Babits ezért kérdezhetette már száz évvel ezelőtt is Petőfit idéző nagy versében kora hivatalosságaitól: „Ki meri meglátni, ki meri idézni / az igazi arcát?”

A fogság lett az otthonuk

Visky András: *Kitelepítés*, regény, Jelenkor Kiadó, Budapest, 2022

Amikor elkezdtem olvasni a könyvet, elfogott az érzés, hogy erről nem lehet recenziót írni, túl jó, túl szép, túl fájdalmas és túl igaz, ezzel csak tölteni lehet, mint éhező embernek a kenyérrel, és csak nevetni és sírni rajta, hol külön, hol egyszerre. Képtelenség kívülről nézni.

Elmondatlan és elmondhatatlan történetek elmesélésébe vágott bele Visky András. A történelmet egy család helyzetén keresztül közvetíti, szülei, testvérei, önmaga sorsán keresztül ismerünk meg egy korszakot, azaz annak egy szeletét, a bebörtönzött, a Bărăganon épült lágertelepülés(ek)re ki/át/visszatelepített, a rendszert „veszélyeztető” emberek („elemek”) sorsán át. A regény sorsokban oly gazdag, oly szerteágazó, mégis oly összefogott egység, mintha másképp mindaz, ami történik benne, nem is mehetett volna végbe. És miközben tudjuk, hogy de, másképp mégsem lehetett,

A történet dióhéjban az apa bebörtönzésétől és a család kényszerlakhelyre telepítésétől a szabadulásig tart. Hogy hol van ennek a szabadulásnak a vége, ha egyáltalán van, ahhoz végig kell olvasnunk a könyvet. Nem nehéz, inni lehet a stílusa, a tiszta nyelve, a finom, néha iróniába csúszó humora és a meseszöveg miatt.

A nekünk néhány esztendőnek tűnő időszak a felnőtt szereplők számára valószínűleg nagyon hosszú, végeláthatatlan folyamat volt. Számukra az akkori jelenükben a múlt csak távoli, álomszerű emlékezet lehetett, a jövő pedig nem létezett. Legjobb példa erre az, amikor a kisebb gyerekeknek a bútorfajták neve ismeretlen, és csak egy véletlen folytán kerülnek rövid időre olyan helyzetbe, amikor a nagyoktól megtanulták az elnevezésüket, és azonosítani tudták a valóságos bútor darabokkal. Ezek a bútornevek aztán azért is lettek olyan fontosak, mert álnevekként használták saját magukra (Kredenc, Csillár, Vitrin, Sublót, Komód, Kaszten, Kanapé). Mert a gyermekek játszani, rejtőzködni, álmodni még e reménytelen időkben is tudtak.

Könyv

LÁNG ESZTER képzőművész, művészeti író (1948, Korond). Grafikával, fotóval, installációval és performanszszal is foglalkozik. Tagja a MAOE-nak, a Magyar Elektrográfiai Társaságnak, a Lengyel Pasztellfestők Társaságának. Írásai a *Balkon*, az *Új Művészet*, a *FlashArt*, a *Várad*, a *Műút* stb. folyóiratokban jelentek meg. Debrecenben él.

tett, mert rendszerfüggő a történet, mint ahogy rendszerfüggő az a másik is, amelyet Kertész Imre beszélt el a Sorstalanságban.

A regény titka tehát nemcsak az, hogy egy hétgyermekes család magánéletébe tekinthetünk be, hanem hogy egyúttal lenyomatát kapjuk egy olyan, túlkapasokkal teli történelmi időszaknak, amelyen a kelet-közép-európai országok szovjet mintára és erős befolyásra – nem úgy, *mint egy álmon* – mind áttestek. Egy olyan korról beszélünk, amikor az embereknek megmondták, hogy mit kell gondolniuk és hinniük, és a központi, hivatalos ideológiával szembenálló nézeteket keményen megtorolták. Diktatúrákban így szokás.

Visky biblikus keretbe ágyazza a történetet, még a könyv felépítése is a Biblia szakaszolására hasonlít, ugyanakkor el is tér abban, hogy a linearitást nem követi. Pont ebből a nemlinearitásból adódóan képes folyamatosan fenntartani az érdeklődést, izgalmat és figyelmet, miközben minden kis szakasz egyetlen gondolat vagy motívum köré épülő, egyetlen mondatból álló, önálló opusz is. És se nagybetű az elején, se pont a végén, ez is jelzi, van folytatás, hogy végül a részek természetesen egy nagy egészé álljanak össze. Szövegfolyamatban haladunk, úszunk, Hrabalnál éreztem hasonló utazásélményt.

Pont a fragmentáltság teszi lehetővé, hogy időnként visszatérjünk egy-egy történethez, személyhez. Kétszer is értesülünk az ikrek megérkezéséről, akik a visszatelepítéskor a véletlen és a hatalom szervezetlensége miatt később érkeznek vissza a bărăgani lágerbe a család többi tagjánál. Először a család örömeinek oldaláról, másodszor a hivatalos dokumentumokból, amelyet Visky pontos fordításban közöl, a fontosabb kifejezéseket nyomatékosításul, zárójelben románul is megad-

va. És miközben a román szavak használata a regényben folyamatosan ismerős, otthonos érzést vált ki bennem – hiszen ebbe a nyelvi kettősségbe nőttem bele én is, nem függetleníthetjük magunkat a másik, mellettünk vagy velünk élő kultúrától, és persze nem is kell, nem is szabad –, itt eltávolodást érzek. Ám nem a nyelvtől, hanem a bármilyen nyelven megfogalmazott hatósági szövegtől, akkor is, ha ezzel romántudásom nekem is tovább gyarapodott, lévén valamikori tanulmányaim során bizonyos, a fegyencélettel kapcsolatos kifejezések, szavak, fordulatok kimaradtak az iskolai oktatásból.

A hatósági átirat természetesen nem tesz említést Nényuról, és arról sem, hogy – amint már tudjuk a korábbi részből – ő a rokonok és a gyülekezeti tagok által összeadott élelmet és gyógyszereket illegálisan hozta be a lágerbe, a pénzt pedig a gyermekek ruházatába varrva juttatta el az édesanyjukhoz.

A regényben a Biblia történetei párhuzamosan futnak a szereplők valós életével, és az istennel való kapcsolat kifejezhetősége is reflexió tárgyává válik. Az anya, Júlia Istentől vár választ kérdéseire, miközben „belefonja magát” a férje iránti szeretet érzésébe, „saját szerelmes lelkének a selymébe” (Strindberg után szabadon). Júlia Istent emberi vonásokkal ruhazza fel, és nagyon közvetlen, bensőséges viszonyban áll vele. Az ő istene nem egy haragvó isten, nagyon is emberi tulajdonságokkal bíró gyarló, gyáva, még inkább féltő isten, akárcsak Magén Istváné az A világ egy puskagolyóban című könyvében. És mindennek ellenére létezik, legalábbis annak a számára, aki-ben erős a hit és hinni akarás. Júlia folyamatosan Istenhez/Jézushoz beszél, bírálja, kérleli és férjéhez hasonlítja: mindkettő függő, mutat rá, a férje Jézustól, Jézus az emberektől. Sem az istenfüggőségre, sem az emberfüggőségre nincs gyógyír, vallja Júlia.

Érzésem szerint a Biblia igazságát és az Isten létezését féltő és óvó anya személyében Visky saját magának, a gondolkodó és tapasztalatokat megélt embernek a bibliai igazságba vetett hitét és kétségeit is megfogalmazza. Amikor odáig érek az olvasásban, hogy az ájulásból hogyan tér magához Júlia, magamban én is sikoltozni kezdek, és elszorult szívvel ismét az jut eszembe, hogy bár parancsra, de „önként, kéjjel” gyötrik a hatalomban lévők a kiszolgáltatottakat, mert ilyen (is) ez az „egyedüli példány”. Már korábban is megírtam a szerzővel kapcsolatban,¹ mennyire imponáló a tudása, a tudatossága, elhivatottsága, mélysége,

A regényben a Biblia történetei párhuzamosan futnak a szereplők valós életével, és az istennel való kapcsolat kifejezhetősége is reflexió tárgyává válik.

erkölcsisége. Együtt lenni a másikkal, a többivel, megszólítani és megszólíttatni, ez a fontos, ezt is meg lehet tanulni tőle.

Kitelepítések, áttelepítések és visszatelepítések váltakoznak a történetben. És kiszökik az ember szeméből a könny, amikor a család ide-oda hurcolása során a cigánytelep lakóinak részéről megmutatkozó barátságos és segítőkész fogadtatásról olvasunk. Mert hol is lakhatna az együttérzés és könyörületesség, ha nem a legnincstelenebbeknél! Megint Strindberg jut eszembe, nála olvastam: a szabadsághoz tartozik, hogy ne legyen az embernek semmije. És ezek a cigányok szabadok voltak, nem féltek, mert semmijük sem volt, amit elvehettek volna tőlük, a hely pedig a börtönökben másoknak kellett.

Támogatták egymást a mindenféle származású és hitű emberek a kényszermunkatáborban is a rettenetes telek és a betegségek idején vagy a gyermekekről való gondoskodásban, mert nincstelenség voltak, de a hit és a remény bennük bujkált, és a szeretet megmutatta magát cselekedetekben. Talán ezért fogalmazható meg ismételtén,² hogy a szabadságot legjobban a fogságban lehet megtanulni és értékelni.

Pontos, plasztikus, időnként misztikus-mitikus, balladisztikus hangvételű leírások váltakoznak. A humor, az irónia is gyakran megmutatkozik az író szóösszetételeiben és mondataiban: bibliapóker, reménykalmár (a sátán), állami fogságnyelviskola, pilótajézus, vezényszófüggő; Isten mintha alkotói válságban volna; a Mindenható nem ismeri ki magát sehogyan sem a román gulág viszonyai között; dúl a háború és a kollektivizálás, olykor nem lehet megkülönböztetni a kettőt egymástól; az ország patkóbele a büszke Kárpátok; én már régen elhatárolódtam a történelemtől (mondja a Mindenható); udvariasság volt részemről, hogy túléltem Majdaneket (Fägäşan). Ugyanakkor az olvasót megemelik, máskor letaglózzák a hasonlatok: a fogolytábor-

A remény szívbemarkoló abszurditásának akár a csúcsa is lehet, hogy egy bizonyos ponton túl nem az életben, a túlélésben bíznak, hanem a halálban.

ban a politikai foglyok a rendes emberek; a hivatalos eskütétel a hadseregben más szóval a hivatalos átokmondás napja; a katonaszökevények kivégzésénél a tábori lelkész „a kegyelmes Isten fölszentelt hóhérsegédje”. Filozofikus fejtegetésekkel (pl. a fogság jelentésének értelmezése, 701. passzus) és költői leírásokkal találkozunk, sőt előfordul, hogy csak a tördelésen múlik, vers-e, vagy próza egy-egy passzus (pl. a 175. vagy a 177.). Máshol misztikus elemek ejtenek csodálkozásba (a gyerekek lába nem hagyott nyomot a homokban, az ajtó az anya testével könnyebb volt, mint üresen, a kis Andrásnak angyal képében jelenik meg az apja a mozivásznon), és hátborzongató részekkel is találkozunk, pl. ahogy Richárd rabbtól megtudjuk, hogyan válnak egyformává a fegyencek, és ahogy Júlia, tenyerébe fogva a rabbi arcát, a férje arcát érzi meg benne. Ez a „homályos, arctalan egyformaság” újra visszatér, amikor Visky a katonaság „bolhaporszagú kincstári egyenruhájába” öltözik (795. passzus). A hallelujából viszont az égbolt kéksége árad ki, a valamikori gyermek színeket kapcsol a hangokhoz (szurokfekete az *a*, hófehér az *é*, frissen ontott vér színű az *i*, méregzöld az *ó*), mint valami szinesztéziás esetben, Nagy Ákos zeneszerző jut eszembe, aki szinesztéziás élményei alapján írta a *Par la voie des rythmes de la pluie* c. zeneművét, és gyermekkoromban én is színeket kapcsoltam nemcsak a zenéhez, de az érzelmekhez is. Vagyis lám, benne vagyok magam is ebben a történetben, világtörténetben, Viskyék világtörténetében, pedig „csak” a világtól elzárt büntetőtábor életéről van szó, de hát „cseppben az egész”.

Az évfordulók, ünnepek és a hétköznapok váltakozó ritmusa, szokásainak megtartása mindmind erőt ad az éléshez és túléléshez. De helyet talál a hitben való kételkedés és a vita is nemcsak az anya esetében, de a gyerekek között is, ami aztán annak a felismeréséhez vezet, hogy nem lehet általánosítani. Mindenesetre vízkeresztkor „a várakozás ünnepét a várakozás hétköznapjai váltják fel, a kis Jézus megszületett, a Messiás nem jött el”.

A gyalázat mindannyiunké, mondja Pătrașcu görögkatolikus pap a karácsonyi misén, mert mi nem születik ebben az országban gyalázatból! Az ország, amiről beszél, Románia, de ugyanúgy vonatkoztatható Magyarországra is. Tökéletes az áthallás, és sajnos igaz. „Hiszen magyar, oláh, szláv bánat / Mindigre egy bánat marad.” Boldog karácsonyt, menjetek békével! – mondom a román pap után advent idején én is.

Hogy mennyire beépülnek az emberekbe a családi hagyományok, a részegen a nőket zaklató Livezeanu őrnagy esete is mutatja, akit „Isten nem átalított a maga képére teremteni”. Ugyan szétrugdossa a hóba rajzolt keresztet („párthatározat született, hogy nincs isten”), de szenteste civil ruhát öltve mégis elmegy az ortodox templomba, „hogy együtt örüljön az örülőkkel, ha már együtt sírni a sírókkal rangjánál fogva nem is áll módjában”.

Pavel Făgășan, született Saul (ezt Visky mindig hozzáteszi) egyetlen gyertyája nem alszik ki, négy héten át világol, akár a hanuka nyolc napon keresztül fénylő mécsesei. Mert minden a jótékony, azaz a szívben és a sötétben világoló fényről szól, és ez így helyes, hiszen „Dunának, Oltnak egy a hangja”. Saul Făgășan csendjéről egy pillanatra Király György csendjei ugranak be, de Visky helyrebillent: Făgășan csendje hűvös volt, „mint a barakk kapkodva tapasztott sárfala (246. old.), szóval egészen más, és sokkal direkter, mint a Király festményeiből kiszűrődő csendek.

Amikor a debreceni zsidó hitközségben évekkel ezelőtt ültem a fejüket csinos, fehér csipketerítővel fedő asszonyok között, Gergely Judith, az azóta elhunyt, jeles professzor asszony elmagyarázta, hogy az ünnep, a „szombat, szép menyasszony”, aki péntek este, napnyugtával érkezik meg, s én egy fehér csipkeruhába öltözött gyönyörű, fiatal lányt, egy valódi menyasszonyt vizionáltam, amilyenek a református Nagytemplom előtt szoktak fényképezkedni párjukkal. Most, Visky könyve után magam előtt látom Saul Făgășant, ahogy áll péntek estefelé a barakkajtóban, sárgacsillagos női kabátban, gyermekméretű kipában a fején (Úristen, lehet, hogy ezek a ruhadarabok a meggyilkolt szeretteié voltak?!), napba vesző tekintettel, és a menyasszonyt már érett, vakítóan vörös ruhában érkező királynőnek látom, aranykoronával a fején, egy fürtös fejű kislányt vezetve kézen. És elsírom magam. (Persze a recenzensnek sírni nem kellene, s talán én vagyok az egyetlen ilyen. Valójában inkább csak olvasó, aki – most! – nem kritizál, csak elfogad, befogad.)

Hogy a pásztor megjelenése húsvétkor valószínű-e vagy a képzelet szülötte, annyira abszurd, hogy kétszeri elolvasás után sem tudom biztosan, csak azt, hogy drámába illő történet, a rendező-dramaturg Visky szólal meg így. De hát az egész korszak abszurd, ahogy minden diktatúra!

Megrázó a betegségek leírása, a tetvesség, rühesség, amit mindenki elkap, az Apa is, *más időben, más helyszínen*. Az apa egyébként, ha nem is fizikai valóságában, de az örökös rá gondolással, ráhivatkozással, rávárással folyamatosan jelen van a történetben és a család életében (Júlia, a hűséges, kitartó feleség gondoskodik róla, hogy életük minden pillanatában ott legyen), miközben semmit nem tudnak róla.

A remény szívbemarkoló abszurditásának akár a csúcsa is lehet, hogy egy bizonyos ponton túl nem az életben, a túlélésben bíznak, hanem a halálban. Pl. amikor az apa betegségében abban *reménykedik*, hogy „ezt most végre nem éli túl”. Szegény „magányos fogoly madár, *perdix perdix*”, már hányszor reménykedhetett a megváltó halálban, ahogy Júlia is, aki végső elesettségében szintén arra akarja rávenni a Mindenhatót, vegye magához. Ezt is a gyerekeiért. A könyv példa ugyanakkor az anya–fiú kapcsolat eltéphetetlen kötelékére, és az apához fűződő erős kapcsolásra is.

Nagyon erős, kitartó asszonyokat ismerünk meg, Júlia mellett legelőször is Nényut, azaz Deme Márikát – aki annakidején két hétre menekült hozzájuk, hogy aztán egész életére ott maradjon, őket választva családjául –, a pilóta Nadiát – aki kirángatta Júliát a hullaházból az életbe, legalábbis a regényben, hogy a valóságban hogy lehetett, azt nem tudni –, és másokat. És remek férfiakat is, a bölcsész Aurelt, aki szárnyai alá vette és románra tanította a Visky-gyerekeket, hogy jobban boldoguljanak az iskolában, a Júliát gyógyító Romulus orvostanhallgatót, Pătreșcu papot, akitől a gyermek András csupa jót tanult, és a tüneményes, bölcs, figyelmes és jószágos Pavel/Saul Făgășant. Visky úgy ír az emberekről, az emberi kapcsolatokról, hogy közben folyamatosan ismerkedünk a rendszerrel, amelyben én is felnőttem, és egy darabig úgy is

gondoltam, az a világ a lehetséges világok legjobbika. A holokauszt után könnyű volt ilyeneket hinni a világtól elzárt Csíkszeredában, valójában a világok legjobbját – noha boldog gyermekkorom volt – azóta sem találtam meg, legfeljebb a reményét, örök optimista.

Nem tudom, mi a valóság és mennyi a fikció, hiszen regényről és nem memoárról van szó, memoárt Visky András a saját emlékei alapján erről az életszakaszaról nem is tudna írni, hiszen nagyon kicsi volt, az idő elmosta és átalakította az emlékeit, összedolgozta a család többi tagjáéival, de hogy hitelesen tükrözi a korszak arc(ulat)át, ezt alátámasztják sokak, pl. édesanyám történetei is, amelyek a családdal vagy tanártársaival estek meg, vagy barátunkkal, a korondi Páll Lajos költő-festőművésszel.

A könyv nagyon erős fejezettel zárul, és sajnos nem ad optimizmusra okot, mégis e műre az Olvasó nem csak mint a szomorúság, hanem sokkal inkább mint a benső béke, a megnyugvás és az önnemesítés forrására tekinthet.

Két korábbi kötete kapcsán mondtam Visky Andrásról azt, amit ő Kertészről: „kérelhetetlen intellektuális becsülettel ír”.³ Már akkor tudtam, egyik jelentős alkotója a kornak. Ebbéli meggyőződésemben a *Kitelepítettekkel* ismételtelen megerősített.

LÁNG ESZTER

Jegyzetek

- ¹ Láng Eszter: *Visky András két könyvéről*, Szépirodalmi Figyelő, 2009/5, 79–81. old.
- ² Visky korábban: saját szabadságunkat „nem biztosíthatjuk a másik szabadságának megvonása árán”, s a történelemmel való szembenézés nélkül nem juthatunk el a szabadsághoz. A szabadsághoz, amit egyébként legjobban a fogságban lehet megtanulni. Lásd itt: *Megváltozhat-e egy ember*, Komp-Press Korunk, Ariadné Könyvek, Kolozsvár, 2009, 340 oldal, ármegjelölés nélkül, 100–101. old.
- ³ Láng Eszter: *Visky András két könyvéről*, Szépirodalmi Figyelő, 2009/5, 81. old.

Egy modern nő a boldog békeidőkből

Bódis Kriszta: *Kisasszonyképző*

Az Európa könyvkiadó gondozásában 2022-ben megjelent *Kisasszonyképző* Tüdős Klára regényes életrajza. A kötet jelentőségét az adja, hogy az olvasó számára elhelyezi Klárát a fontos magyar történelmi alakok piedesztálján, hiszen sajnálatos módon a munkássága legtöbbször számára nem ismert. Bódis Kriszta saját elmondása szerint szeretne hozzájárulni Tüdős Klára reneszánszához, ezzel illeszkedve napjaink újrafelfedező korszelméjéhez.

Az író nő pszichológia és esztétika szakon végzett egyetemet. Dokumentumriportokat és -filmeket készített, tanított az ELTE-n, tagja a *Van Helyed Alapítványnak*. Mindezek mellett író, húsz éves kora óta publikál, eddig három regényt írt. A *Kisasszonyképző* az Istenhegy sorozat első része. A könyv foglalkozik egyenjogúsági és emancipációs igényekkel, a fiatal nőként való érvényesülési vágy

nyolást mutatják be, párhuzamba állítva a betegeskedő Klára gyermekkorával. Megismerjük a kislány személyiségét: megörökölte apja könyvek iránti szeretetét, progresszivitását, rajongását a sportok iránt, valamint jó adag ambíciót is. Egy családi nyaralás során beajánlják egy francia tánciskolába, innentől kezdve a tánc életének fontos mozgatórugója lesz. Öntudatos, éleselméjű, kíváncsi, ám gyakran magányos kislány képe tárul elénk. Emocionálisan érettebb társainál, s nem igazán akad a környezetében olyan felnőtt, akiben teljesen megbízna.

A debreceni Dóczi Leánynevelő Intézetben kezdi meg tanulmányait, majd 1910-től egy svájci lánynevelő magánintézetben folytatta. Honvágy gyötörte, mert az otthoni környezetből elszakadó, magára maradó lánynak nem sikerül azonnal beilleszkednie. Nevelőnője, Elisa segítségével – akivel később mély barátságot köt – egyre jobban sikerül elsajátítania a viselkedési normákat, ami által hamar bekerül az intézet elit klikkjé, a Matrózok közé. Klára – akit a svájci környezetben Claire-nek hívtak – veleszületett stílusa, szépérezése, a művészetek és a természet iránti szeretete ekkor kezd el kifinomodni.

Svájc után Londonba utazik folytatni a tanulmányait. Az egyéves tartózkodás során akadnak először komolyabb udvarlói, valamint ekkor tapasztalja meg azt is, mennyire óvatossá kell lennie a férfiak szándékait illetően. Hazaérkezését követően kezdetét vette visszaintegrálása a debreceni polgári közegbe, amelyhez a különféle társasági események biztosítottak lehetőséget. Nem igazán találta a helyét, hiányzott neki a külföldi környezet. Szülei férjet szerettek volna találni neki, azonban Klára erről hallani sem akart. Nagyobb tervei voltak, szeretne volna megvalósítani önmagát. Mindezek ellenére az egyik Debrecenben állomásozó fiatal huszár megtett neki. Mielőtt jobban megismerkedhetek volna, kitört a háború, s az ifjút hadba hívták, Klára pedig önkéntes hadiápolónak jelentkezett.

A család a háború során elszegényedett, így az Iparművészeti Főiskolán való tanulmányai folytatásához önfenntartóvá kellett válnia. Debrecen városa támogatta az első szemeszterét,

Könyv

MARACSHESZKUTAMARA (1996) a Debreceni Egyetemen végzett magyar-történelem tanári szakon. A Castello di Duino nemzetközi versíró pályázaton különdíjat nyert. Digitalizálta egy addig kiadatlan mű olvasatát, Christoph Martin Wieland: *A Bölcsék köve (Der Stein der Weisen)* Kazinczy Ferenc általi fordítását.

nehézségeivel, miközben a századfordulós Magyarországot, a polgárosodást, a háború és egy világvárvány nehézségeit is bemutatja. Mindez olvasmányos formában tárul elénk ötszáz oldalon keresztül, s fényét csak emeli a precíz, nagy volumenű kutatómunka, ami mögötte van.

A kötet harmincegy fejezetből áll, cselekménye 1906-tól 1919-ig tart. Így tizenhárom éven keresztül kísérjük figyelemmel Klára életének alakulását. A könyv lineárisan halad előre, kisebb-nagyobb időugrásokkal.

Főszereplőnk édesapja ifj. Tüdős János debreceni jogtanácsos, országgyűlési képviselő. Az első fejezetek a megválasztását és az ezzel járó kampá-

azután csak vendéghallgatóként járhatott az előadásokra. A háború által fellépő áruhiány miatt szemétből és háztartási textilekből készített öltözékeket és kiegészítőket a saját tervei alapján, s az eladásukból származó bevételből tartotta el magát a fővárosban, elvetve a fenntartható divat magjait. Összebarátkozott a német Lenhossék doktornővel, akivel megálmodtak egy Dalcroze-féle szabadiskolát, majd minden erőforrásukkal hozzáálltak a megvalósításához. Klára eközben táncolni tanította a debreceni kisasszonyokat, bemutatókat tartott jótékonysági esteken.

Időközben világszerte pusztított a spanyolnátha, amiben Lenhossék doktornő is életét veszítette, így a közös tervek kudarcba fulladtak. Klára elkeseredettségében bejegyeztetett, hogy házasságra lép Szunyogh Rudolffal, azzal az ifjúval, aki a háború kitörése előtt megtetszett neki, s akivel azóta is tartották a kapcsolatot. A kötet így ér véget 1919-ben.

A mű mellett, hogy hozzájárul Tüdős Klára megismertetéséhez, több olyan témát is felvet, amely ma is aktuális. Az 1890-1919 közötti időszak a magyarországi modernizáció kibontakozásának nagy korszaka, nyugaton pedig a nagy- és középpolgárok számára a *belle époque*. A művészet ugyanis a szabadidő részévé vált, ezáltal számottevő a kulturális fejlődése ennek a rétegnek. Az ekkor kialakult magyar polgárság számára ez a *boldog békeidők* kora. Klára ebben a miliőben éli fiatalágát, amikor az ember egyébként is a legfogékonyabb a külső hatásokra. Több évig él és tanul nyugaton, azonban hazaérkezését követően negatívan érintik az itthoni viszonyok. Hiszen Angliában a nők már választási jogot követeltek maguknak, míg a Monarchia polgáraiban – köztük a nők többségében és Klára édesanyjában is – még erősen élt a meggyőződés afelől, hogy a nőknek csak gyermeket szülni, nevelni, és háztartást vezetni van joguk. Szembesülnie kellett azzal, hogy hiába művelt és tanult, a férfiak továbbra sem fogják komolyan venni, és személyének értékét a szépsége, illetve hozománya szabja meg. Mindez mégsem készítette meghátrálásra, hazaérkezését követően anyja akarata ellenére sem ment férjhez, hanem anyagi helyzetük ellenére is egyetemre járt. Egyedülálló, a korban különösnek szá-

mító magatartása miatt a mindennapi életben folyamatos kihívásoknak volt kitéve. Egyik alkalommal egy oktatója megpróbált közeledni felé, ám miután Klára elutasította őt, azzal fenyegette meg a lányt, hogy nem kap diplomát.

Ezeket a témákat három tényező teszi ma relevánssá. A regény cselekménye alig száz évvel a mi jelenünk előtt zajlik, s bár ebben a száz évben a technikai fejlődés nagyot ugrott, a társadalmi problémák megoldására irányuló törekvések azóta sem értek célba. Tüdős Klára korát szellemiségben megelőző, változásokra törekvő személyiség volt, aki nem lógna ki napjaink progresszív mediaszemélyiségeinek sorából. A háború és világjárvány pedig olyan tényezők, amelyek akkor és a jelenben is nagy befolyást gyakoroltak az emberek mindennapjaira, mentálhigiéniájára. Klára derekasan viselte a döntéseivel járó következményeket és a női mivoltából adódó gyakori megaláztatásokat. Nem veszítette el emberségét, olyan személy maradt, aki ösztönösen jobbat akarta tenni a világot.

A könyvborítón egy színezett fotó található Tüdős Kláráról, táncművészi karrierje kezdetén, aranyszínű, szecessziós virágmotívumokkal körülvéve. Fiatalos, modern fedőlap, pedig a szöveg stílusa alapján nehéz megmondani, hogy kortárs műről van szó. A romantikus-realista stílus miatt könnyen el lehet képzelni egy könyvesboltban a századforduló idején, egy Jókai-kötet mellett. Lassan csordogáló, leírásokban gazdag cselekmény, választékos stílus jellemzi, melyet egyre gyakrabban törnek meg a realizmus elemei, ahogy Klára felcseperedik. Erőteljes olvasmány, amely tekinthető történelmi vagy életrajzi regénynek.

A történelem iránt érdeklődők számára izgalmas olvasmány lehet, ahogy azok számára is, akik szeretik a nőtörténetet és életrajzokat. Kevésbé fogják élvezni a lassú, részletgazdag cselekmény hangulatába behelyezkedni képtelen olvasók, de akik egy regényes életrajzra vágyanak, mely felvet sok ma is aktuális problémát, azok megtalálják számításaikat Bódis Kriszta könyvében.

MARACSINESZKU TAMARA

A Mafeszt három (színházi) pillanata

Seregszemplén lenni mindig jó, főleg színházban. A Magyar Színházak Fesztiválján (Mafeszt) évente más városban találkozunk a szatmárnémeti, nagyvárad, temesvári, csíkszeredai, székelyudvarhelyi társulatok, a Magyar Színházi Szövetség (Maszín) tagjai, hogy megmutassák egymás közönségének előadásait. Januárban a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház vállalta a házigazda szerepét az Európai Kulturális Fővárosokán (is).

Dél előttként a gyermekeknek, esténként a felnőtteknek szánt előadásokra hamar elfogytak a jegyek, az emberek járnak színházba. Már amelyikbe – kajánkodhatnék, de nem teszem. A fesztivál három előadására összpontosítanék. Önhatalmúan választottam, kettő ugyanis a színház varázsára, egy pedig a szakmámra, az újságírásra mutogat. Na meg azért is, mert mindhárom

Színház

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

tetszett. Tudom, utóbbi megállapítás nem egészen szakmai, ezer bocsánat.

A házigazdákkal kezdem. Visky András *Caravaggio* című színpadi művét mutatták be Visky Andrej rendezésében. Igen, az apa írta, a fia rendezte, jó kis csemege. A darab Michelangelo Merisi da Caravaggio 17. századi, rebellis, botrányos életű, önvédelemből elkövetett gyilkosság miatt menekülő, a festészetet megújító, titokzatos körülmények között eltűnt festő életének rekonstruált pillanatait eleveníti meg. A színpadon megjelenik az egyház, a pestis, a bűn, a züllés és ájtatosság, örömlányok és -fiúk, a kocsmá és a templom, az öröm és a mélységes szomorúság, a lélek kutatása. A művész, a fiatal férfi, aki a lélek helyét és titkát kutatja, sosem használta a kéket, mert az a halál színe. Mindez izgalmasan és színesen, tisztán és érthetően felépített előadásban.

Caravaggio, mint befelé forduló narrátor idézi fel egyetlen pillanatban, talán a halála előttiben, életének, művészetének momentumait. A fény és az árnyék játékeit, képeinek szereplőit, visszatérően a halálos verekedést. A festő, aki prostituáltakat, szépfiúkat használt modellnek, Mária alakját pedig egy örömlányról mintázta és előrajzolás nélkül festett. Elnyert egyházi megbízásokat, talán mert benne testesült meg a csoda, amelyről annyi szó esik a szent könyvekben. Ami biztos, a bohém, szabályokat felrúgó művészt szerették az angyalok. Ecsettel vitte a vászonra a színeket, a fényeket és árnyakat. Újító volt, a korabeli piktorok lenéztek és irigyelték. (Mozart jut eszembe, egy más korból, és a színház a mi korunkból). A modellekkel eljátszatta a jelenetet, amely egyetlen pontról megvilágítva került a vászonra. A színpadon vetítve mutatják az adott művet, amit az előadás hatására kimerevített színpadi jeleneteknek látok.

Visky Andrej a teatralitásra és az önreflexióra helyezi a hangsúlyt. A művészet, a művész, a színház önmagára és a világra reflektálására. Úgy világítja meg a színpadot, ahogy Caravaggio használta a fényt: egy pontból. És játszik a fényvel és az árnyékkal, világgal és sötétrel, a kifejező, funkcionális, szemet gyönyörködtető színpadképeket alkotó díszletben. Finoman, szellemesen utal napjainkra: egy-egy tárggyal, a neonkeresztrel, a karakteres jelmezekkel, a zenével. Rafinált előadás ez.

Caravaggiót Balázs Attila személyesíti meg. Szó szerint egyé válik a szerepével. Okosan, szellemesen, könnyedén játszik. Minden, amit mond vagy tesz a színpadon, érdekes, érzelmeket kiváltó. Az alakítás Balázs legjobb korszakát idézi, lehet irigyelni, amiért nem öregszik, nem fárad el, de képes egyszerre elmélyülni és játékosnak lenni. Az egy vagy több szerepet alakító kiváló színészek mellett ott vannak a tehetséges fiatalok. Örültem Vajda Borókának és felfedeztem magamnak Jancsó Elődöt.

Végre láthattam a szatmárnémeti Harag György Társulat *Rasputyin*-ját (képünkön). Ezúttal nem menekülhettem tőlem a muzsikból II. Miklós cár kegyeltjévé emelkedett, misztikus ködbe burkolódzó orosz pap. Szócs Géza az első világháború kitörésének 100. évfordulójára írta a *Rasputyin kül-*

detése című darabot, melyet az olasz és orosz bemutató után tűztek műsorra magyar nyelven először a szatmáriak, Sardar Tagirovsky rendezésében.

Raszputyin elindul Európába, hogy háborúellenes kampányt folytasson az uralkodóknál. A szöveg fikció, a szereplők viszont ismert személyek, amint a vetített magyarázatok, események, nevek, idézetek is valóságok, ahogy az előadás pragmatikus lábjegyzetei. A történet 1914-ben kezdődik, és 1916 szilveszterén ér véget, az előadás azonban az időtlenséget idézi. Tagirovsky az ógörög kórusral, a keleti színházra emlékeztető festett arcú szereplőkkel, a közönség bevonásával teremt meg ezt az időtlen, szürreális, néha abszurd látomást a 20. századról. Raszputyin látomását, hiszen mi, nézők, tudjuk, mi történt. A rendező ügyesen szövi bele a szövegbe a jelen történéseit, nem véletlenül járnak közöttünk a szereplők, kínálnak minket kávéval, süteménnyel, vodkával. Mikor mivel. Felismerjük a 20. század tragédiáit, Trianont, Auschwitzot, a gulágokat. Mi lett volna, ha Európa nagyjai hallgatnak Raszputyinra? Nem tudjuk. A vetített feliratok szerint az országok nagyjain múlt megakadályozni, hogy egyetlen lövés sok tízmillió embert parancsoljon a halálba. Ami bizonyos, hogy a papot végigkíséri az útján egy fiatalember, akit Gavriilo Principnek hívnak. Mert a háború elkerülhetetlen, mert az emberélet olcsóbb, mint a nemzeti büszkeség, az uralkodói, semmire sem alapozott hit a győzelemben.

Az előadás kezdetén Raszputyin (Rappert-Vencz Gábor) az egyetlen festetlen arcú szereplő, vörös rózsákat osztogat a nézőknek, aztán szerepel még fehér és sárga rózsák, mint jelképek: vértanúság, búcsú, megbocsátás. Meg lehet bocsátani, kérdezem magamtól, amikor a függönyre fotók kerülnek, a 20. század tragédiáinak az áldozatai. És vajon mi, csendben szemlélődő nézők, nem vagyunk cinkosok?

A rendező keveri az idősíkokat, megmutatja Raszputyin feslettségét, orgiáit, nőkkel szembeni erőszakosságát. A béke követének, az arkangyálnak a sötét arcát. Ehhez olyan zenét válogatott, amitől nagyon lehet nevetni. Viccesnek találtam a *Millió, millió rózsaszál*-t, vagy az olasz s francia örökzöldeket. Ezek, az egyébként tökéletesen előadott dalok hol a pap ifjúkorában elkövetetteket hangsúlyozzák, hol filozófiai idézeteit, elmélkedéseit ellenpontosítják. Az előadáshoz komponált zene végigkíséri a játékot.

Tagirovsky színházi varázsló, zsonglőröködik a pompás ruhákba öltöztetett, festett arcú színé-

szekkel, akik tökéletes partnerek e nagyszerű játékban. Ki- és belépnek a kórusba, különböző szerepeket játszanak. A főszereplő velük és velünk, nézőkkel folytat dialógust.

Feltétlenül szólnom kell Rappert-Vencz Gáborról, aki a négyórás előadásban végig a színpadon van. Raszputyinjának ezer színe és hangja van, finom játéka lenyűgöző. Hol angyal, hol démon, hol kemény férfi, hol ájtatos pap. Pontosan, tökéletes mértékletességgel építi fel a szerepét, érdekes, izgalmas, hiteles a játéka.

A Csíki Játékszín Pillanatfelvétel című előadásával szerepelt a fesztiválon, Donald Margulies darabját Vladimir Anton rendezte. Az amerikai fotós haditudósító megsérült egy közel-keleti támadásban, társa a munkában és életben, a riporter korábban hazament, nem bírta a háború borzalmait. A másik páros a lap képszerkesztője és civil menyasszonya gyakran találkoznak, beszélgetnek. A sajtón kívül élő lány teszi fel az előadás kérdését: a tudósító nem nyújt segítséget, hanem csak fényképez, a riporter megírja. Hogy lehet ez? A válasz a szakmában dolgozóknak kézenfekvő: az újságíró dolga, hogy tudassa a világgal, ami történik. Nem avatkozik be, megmutatja az eseményeket. Az előadásban vetítve látunk a hadszíntereken készült képeket. Sarah, a fotós akkor kerül dilemma elé, amikor a civil lány gyermeket vár, otthagyja a munkáját, hogy anya legyen. A fotós viszont nem tud lemondani a hivatásáról, inkább szakít a szerelmével és visszamegy valamelyik frontra.

A történet nem túl bonyolult, a rendezés viszont ötletes, bevonja a nézőket a történetbe, mintha mi is ott ülnénk a pár lakásában, részesei vagyunk az eljegyzési partinak (konkrétan visznek a színpadra táncolni), a vitáknak. Az előadás erőssége a színészi játék. Erős karakterek ütköztetik gondolataikat, a hiteles játék nyomán tétjük van a vitáknak.

SIMON JUDIT

A szomorúság háromszöge

Svéd filmszatíra, 2022, írta és rendezte: Ruben Östlund

Minden ember egyenlő – hangzik el a film elején egy divatbemutató szlogenjeként, de a nézőtérén és a kulisszák mögött egészen más történeteket látunk. Emberi testeket dísz tárgyként szemlélő megbízók, és csettintésre különböző érzelmeket mímelő modellek sivár hétköznapja-it. A film egy modell-és influenszer pár, Yaga és Carl történetével indít. Őket kísérve ismerjük meg az eseményeket, és a zárójelentben is ők láthatók. Yaga, az értékek és érzelmek nélküli, teljesen üres ember. Egyetlen célja, – a kifejezés konkrét és jelképes értelmében is – hogy semmiért se fizessen. Carl szeretne érzelmi kapcsolatot kialakítani vele, de Yagában nincs erre semmi fogékonyság. A film elején van egy önreflexív mondata: *Én nem tudok mást, csak manipulálni*. Ezt demonstrálja is, nem lojális a párjához, mégis mindent elvár tőle.

– *A férjem megveszi ezt a luxushajót, és azt akarom, hogy az egész személyzet velem szórakozzon, pezsgőzzünk és csúszdázzunk a medencékben!* – kiállt fel az idős milliárdos hölgy. *Minden ember egyenlő!* – hangzik el másodjára a milliárdosnő kijelentéseként, miközben zsarnokként parancsolgat az ijedt alkalmazottaknak. Már egy bátor sincs, aki elmondaná neki, hogy megromlik a frissen hozott hal és tenger gyümölcse, megbolondulnak a hajót irányító műszerek. Féltik az állásukat, az elmaradt borralvót és beindul az önpusztító szórakozás, hogy egy álprobléma megoldásával mindenki a vesztesébe rohanjon.

A kiszolgáló személyzet alattiak, a műszakiak, a vécé- vagy krumplipucolók, a hajó és a társadalom alján rekedtek, látják azért, hogy ebből mi lesz. De hiába szólnak, őket nem veszi figyelembe ez a sajátosan értelmezett szabadság, ez az alapjában kegyetlen és manipulatív, de általuk szépnek és jónak kikiáltott rend.

A filmben van egy kifejezetten undorító, hosszasan undort keltő jelenet. A szatírának ez a csúcspontja és fordulópontja is egyben. Nem vagyok az az ember, aki élvezzi a gyomorforgató jeleneteket, viszont itt már minden annyira a végletekig eltúlzott, hogy a végén még a szépséget is felfedezzük benne! Ruben Östlund annyira el meri

Film

MIKOLA EMESE (Nagyvárad, 1974) Kinde-díjas író, a BBTE magyar-német szakán végzett. Önálló kötete: *Félrehallgatások* (regény, HKE 2018).

vinni a nézőt is a tűréshatárig, hogy egy adott pillanatban a gyomorrontás kínja világfájdalommá válik, és a filmvászon romantikus, apokaliptikus festménnyé.

A kapitány és a hajó tulajdonosa lerészegednek. A kapitány szegény amerikai és bösz marxista, a tulaj orosz üzletember és természetesen a kapitalizmus híve. Vitatkoznak, Marx és Kennedy idézeteket olvasnak fel a telefonjaikból, miközben az utasok már mentőmellényben sírnak, hánynak, kapaszkodnak. A részegség egymást megszerető fázisában előkerülnek a vállalt politikai nézetek mögötti mozzgórugók, az érzelmek, életesemények.

Anyám vigasztalhatatlan lett Martin Luther King meggyilkolása után... De rájöttem, hogy a ravaszt az én kormányom húzta meg! Az én kormányom gyilkolta meg Malcom X-et, a Kennedy fivéréket... Leigázta a chilei, a nicaraguai, az argentinai népet, feldarabolta a Közel-Keletet, mert a kormányomnak a háború a legjövendelmezőbb iparága. Minden ledobott bomba után valaki egymillió dollárt keres, és nem kell lássa a gyászoló anyákat, és a meggyötört testeket... A háború nem hazafias tett... – üvöltö a kapitány a süllyedő hajó mikrofonjába, és orosz ivócimborája bátorítja, tartja neki a mikrofont. A 2022-es Arany Pálma-díjat nyert filmnek ez a legemberibb jelente. Az ellenkező oldalon álló, de fájdalmukat együtt kiüvöltő, még érzelmekkel bíró két ember!

Majd a luxuskabinok luxusvécéjéből gejzirként kirobban a fekália, és elönt mindent. A süllyedő

hajón persze nem csak az élettől elidegenedett milliárdosok, döntéshozók és a pénzleső személyzet az áldozat, hanem sajnos mindenki, a gyerekek is, a munkájukat keményen végző személyzet, mindenkit magukkal húznak a veszélybe és a lehetséges pusztulásba.

Akik mindig kiszolgáltatták magukat, észrevétlenül kiszolgáltattottá válnak, és nem mellesleg a valóságérzékük is, mint soha nem használt érzékszerv, elhal, eltűnik. Néha közbeszól a valóság, de még akkor sem hiszik el, hogy a világ, amit így tönkretesznek, az az ő világuk is. Kell-e ennél találóbb metafora süllyedő világunkra?

Minden ember egyenlő – hangzik el harmadjára a személyzet főnöknőjétől, aki a mentőcsónakból alig kikecmeregve elvárná, hogy a hajó takarítónője kiszolgálja, az ebben a helyzetben is tétlenkedő milliárdosokat.

A film második felében a metál és a kamazene váltakozik, és egyes pillanatokban szinte szereplővé válik, mintha azt akarná üzeni, hogy amit látunk, nem csak egy 2022-es Titanic-story, hanem egy mindet átfogó vízió, az egész emberiség története. Ami ebben a filmben azzal zárul, hogy egy – még realitásérzékkel bíró – átlagember kövel fejbe akarja verni a semmire nem képes, gyógyíthatatlanul lusta embertársát. Vagy indul egy új civilizációs ciklus, vagy Carl érzelmei most az egyszerű csodát tesznek... Snitt! A történet folytatása ránk van bízva.

MIKOLA EMESE

Ami köztudott: Boncza Berta, Bertuka, egy svájci intézetből még kamaszlányként küldözgette verskezdeményeit Adynak. Csinszka Ady halála után nem sokkal kereste Babits-csal az érzelmi kapcsolatot, talán a támaszt is, sokak szerint udvarolt neki. Az „ostrom” elől a „költőfejedelm” azonban vidékre menekült, és szerelmük történetét megírja *Költészet és valóság* című novellájában, amit a *Nyugatban* közöl. De közben 1920 augusztusában Csinszka Márffy Ödönnel köt házasságot, akitől korábban, még Ady életében, rajzórákat vett. Boncza Berta, Bertuka, Csinszka 1934 augusztusában, egy agyvérzést követően meghal.

tes, merített papíron. A versekhez előszót Vészi József* írt.

Ebből a kiadásból Csinszka aláírásával és Márffy Ödön rajzmellékletével 350 számozott példány készült.

E példány száma //

Kőrössi P. József „Félek tőle és izgat – fázom és vágyom utána”

A példány, aminek kapcsán mindezt előhívom, számozatlan, illusztrációkat sem tartalmaz és Kéry Imre nagyváradi könyvkötő mester Dudek utcai műhelyében az eredeti borítót felhasználva köttették újra.

A régi barátsággal dedikált példány tartalmazza még Csinszka, Boncza Berta, Bertuka Tabéry Gézához, 1932. február 28-án keltezett kézzel írott levelét. (Nem mellékes, a levélben említett Gulácsy Lajos éppen egy héttel a levél keltezése előtt halt meg Budapesten.) És tartalmaz egy későbbi üzenetet, az akkor már két éve özvegy Márffy Ödön ugyancsak Tabérynek címzett sorait is. Ezeket a leveleket a kötet végére, a *Tartalom* oldal hátlapjához, avatott könyvkötőmesteri kézzel ragasztották.

A levelek szövegét betűhíven, Csinszka híresen hibás helyesírását megtartva tesszük itt először közzé, amint ekkor már volt férje, Márffy Ödön sorait is.

Előhívás

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), legutóbbi kötete Ajuszi (2022). Márkházán él.

Amiről kevésbé ismert: kötetben először 1931-ben jelentek meg Csinszka (összegyűjtött, összes?) versei ezzel a címlappal:

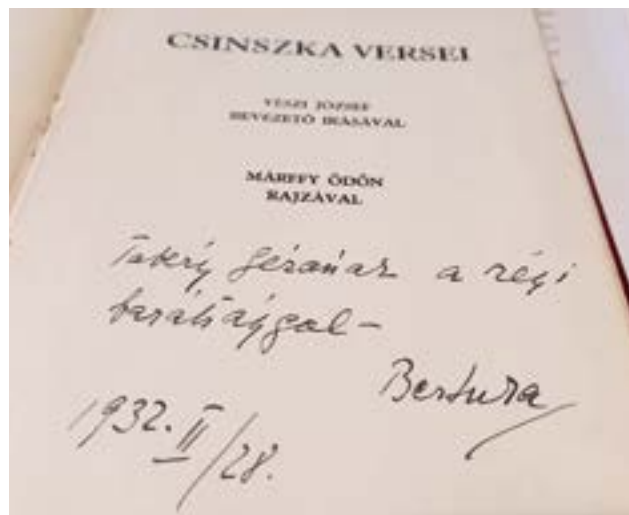
Csinszka Versei

A címnegyedben:

**Csinszka versei
Vészi József
bevezető írásával
Márffy Ödön rajzával**

Valamint:

Ez a könyv Csinszka verseiből készült 1931 karácsonyára, az Általános Nyomda Könyv- és Lapkiadó R.-T. üzemében, famen-

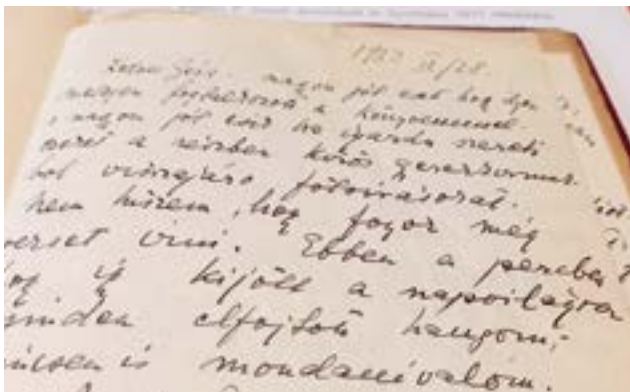

Boncza Berta, Bertuka, Csinszka levele Tabéry Gézának

1932. II/28.

Kedves Géza. nagyon jól esett hogy ilyen melegen foglalkozott a Könyvemmel – s nagyon jól esik ha igazán szereti ezeket a részben Közös gyerekkorunkból vizsájárá fölsírásokat. Nem hiszem, hogy fogok még verset írni. Ebben a percben hogy így kijött a napvilágra minden elfojtott hangom, nincsen is mondanivalom.

Ami lesz még – ha megtudom csinálni – az komoly, becsületes próza kell legyen. s még az elgondolástól is fázom mennyi munka, izgalom vár rám - ha lesz erőm szembenézni vele. Néha úgy érzem minden és mindenki az egész életem, sorsom és vérmérsékletem játékossága ezt a Könyvet

szolgálja – máskor meg – nem hiszem, hogy valaha is beletudjak fogni.

Félek tőle és izgat – fázom és vágyom utána.

Különben pedig élek – és várom a szobám ablakából az új tavaszt. Ugy vagyunk itten – most mint egy tiszta, jó svájci szanatoriumban, pénzünk nem nagyon van, de az életünk szép. Nem fázunk, tisztaság vesz körül és valahogyan kívül van az élet, pest, minden ami nem mindég szép. –

Kaptam egy remek rádiót – remek külföldi muzsikákat, politikát és más zavarait a világ sorjának – ezt hallgatjuk, amíg elmulik a tél. Egyszer csak vége lesz.

Magát mikor látom itten nálunk?

Most, hogy szegény Gulácsyt eltemették, sokszor gondoltam reá – hogy egyszer kiakarta hozni hozzám Csucsára Dutkával – emlékszik?

Irjon pár sort arról hogy-hogy vannak – mit csinál – min dolgozik és mikor néz erre mifelénk.

Ödön üdvözetét küldi, én sok régi barátságot mindenkinek – Csinszka – magának - Boncza Bertuka

Márffy Ödön levele Tabéry Gézának

Budapest 1936. jan. 4.

Kedves Géza

Drága Csinszka szekrény-fiókjában találtam ezt a levelet és könyvet. Nem tudom miért nem küldte el Hozzád. Nyilván halogatta és várt az alkalomra, hogy akad valaki, aki elviszi.

Kedves barátnőnk – Pécsi Rozi most szives lesz és eljuttatja ezeket, a most már csak megható emlékeket Hozzád.

Soha nem lehet Őt elfelejteni és ebben az érzésben telnek a napjaim.

Ölelő barátsággal
Márffy Ödön

A Csinszka-kötetnek a fenti leveleket tartalmazó példánya történetét áprilisi számunkban ismerhetik meg.

* Vészi József (Arad, 1858 – Budapest, 1940) író, újságíró, szerkesztő, országgyűlési képviselő.

